

diyânet

Aylık Dergi | Mayıs 2023 | Sayı: 389

KALB-İ SELİM

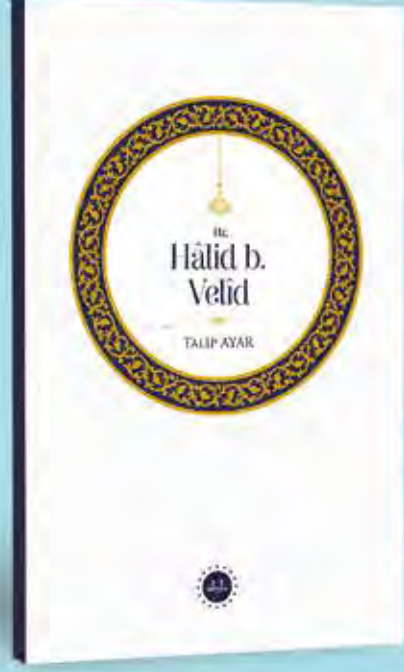
- Kulluğun Zirvesi Kalb-i Selim
- Kalbin Arınmasına Giden Yolda Kalbin İşlevleri
- Akleden Kalbin Dirilişi
- Prof. Dr. Süleyman Uludağ ile Kalb-i Selim Üzerine Söyleşi
- İnsanın Diğer Canlılardan En Önemli Farkı: Dua

www.yayinsatis.diyamet.gov.tr

Yurt içinde Diyanet Yayınları satış yerlerinden,
yurt dışında müşavirlik ve atışelıklarımızden temin edebilirsiniz.

YAYINLARIMIZ

Halid b. Velid (r.a.),
özellikle askerî
kabiliyetleriyle İslam'a
hizmet etmiştir.
Peygamber Efendimizin
(s.a.s) gazve ve
seriyyelerde görev
verdiği sancaktarlar ve
komutanlar arasında
yerini almış ve Resul-i
Ekrem tarafından
“Seyfullah” (Allah'ın
kılıcı) unvanıyla
onurlandırılmıştır.

İnsanoğlu için dünya hayatı bir imtihan alanıdır. Bu imtihan meydanında iyilikle kötülük, hakla batıl, hayırla şer, nurla zulmet mütemadiyen çatışma hâlidir. Sorumluluk sahibi bir mümin, Kur'an ve sünnet rehberliğinde yaşayarak; söz, inanç, davranış ve düşünce bütünlüğüyle bu imtihan sürecinin üstesinden gelir. Bu bütünlüğün sağlanması noktasında insana bahşedilen akıl, irade ve kalp nimetlerinin önemi büyüktür. İnsan, bu nimetler vesilesiyle sırat-ı müstakim üzere bir hayat sürer ve ilahi rızaya erişir.

İstikamet üzere hayat sürmek ise sahih bilgi, sağlam inanç ve selim bir kalple mümkündür. Kalb-i selim, dünyanın aldaticılığına meyletmeyen, Allah'tan başkasına yönelmeyen kalp demektir. Dünya hayatını vahyin gösterdiği istikamet doğrultusunda yaşamının ve nihayete erdirmenin yegâne yolu, selim bir kalbe sahip olmaktan geçer. Nitekim Cenab-ı Allah (c.c.) Kur'an-ı Kerim'de, "O gün ki ne mal fayda verir ne oğullar. Allah'a arınmış bir kalp ile gelen başka." (Şuara, 26/88,89.) buyurur. Bu buyruk Bağdatlı Ruhî'nin âdeti bu ayetlerin tefsirini andıran mısralarında şöyle yer bulur: "Sanma ey hâce ki senden zer u sim isterler / Yevme la yenfau'de kalb-i selim isterler."

Kalb-i selim, her daim Allah'ın bize şah damarımızdan daha yakın olduğunu, kulun yönünü nereye çevirirse çevirsin O'nunla karşılaşacağını bilen kalptir. Bu şuura eren bir kalp, dünyanın baş döndürücü renklerine, oyunlarına meyletmeyecek, geçici zevkler uğruna ebediyet yurdu ahireti gözden çıkarmayacak ve daima istikamet üzere yürüyecektir. Kalpleri selim bir çizgiden çıkaran davranışların başında dünyaya ait emeller, arzular, ihtiraslar gelir. Kalp fani, dünyevi olanın ardından koştuğunda yaratılış amacının da dışına çıkmış olacaktır. Kalb-i selim, gönü gönüller sultanına tahsis etmektir. Bunu başaran müminin dünya yükü hafifler, davranışları ahlak ve zarafetle süslenir. Nitekim Peygamberimiz de Allah Teâlâ'dan böyle bir kalp dilemiştir: "Allah'ım! Senden dinde sebat isterim. Doğru söyleyen bir dil ve kalb-i selim dilerim." (Tirmizi, Deavat, 23/3407.)

Diyanet Dergisi olarak bu ay "Kalb-i Selim" başlıklı bir dosyayla huzurlarınızdayız. Prof. Dr. Ramazan Altıntaş, "Kulluğun Zirvesi: Kalb-i Selim"; Doç. Dr. Güldane Gündüzöz, "Kalbin Arınmasına Giden Yolda Kalbin İşlevleri"; Prof. Dr. Bayram Ali Çetinkaya, "Akleden Kalbin Dirilişi" başlıklı yazılarıyla dosyamıza katkıda bulundular. Bu sayıda söyleşi konuğumuz ise Prof. Dr. Süleyman Uludağ Hocamız.

Bereketli okumalar diliyorum.

Cafer Tayyar DOYMAZ

İÇİNDEKİLER

10 GÜNDEM

KALBİN ARINMASINA GİDEN YOLDA
KALBİN İŞLEVLERİ
Doç. Dr. Güldane GÜNDÜZÖZ

6 GÜNDEM

KULLUĞUN ZİRVESİ:
KALB-İ SELİM
Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ

14 GÜNDEM

AKLEDEN KALBİN DİRİLİŞİ
Prof. Dr. Bayram Ali
ÇETİNKAYA

18 SÖYLEŞİ

PROF. DR. SÜLEYMAN ULUDAĞ:
“GÜZEL AHLAK, TEMİZ KALBİN ESERİDİR.”
Mahir KILINÇ

22 DİN DÜŞÜNCE YORUM

MİHENK TAŞIMIZ
VİCDAN
Doç. Dr. Halil ALTUNTAŞ

26 VAHYİN AYDINLIĞINDA

DUA: KULLUĞUN İFADESİ
Doç. Dr. Bayram KÖSEOĞLU

28 HADİSLERİN İŞIĞINDA

EN FAZİLETLİ AMELLER
Dr. Ahmet OĞUZ

30 DİYANET ARŞİVİ

1960'LI YILLARDA
DİYANET İŞLERİ
BAŞKANLIĞI VE
YAYIN FAALİYETLERİ
Dr. Mehmet BULUT

38 LİSAN-I KALP

FAKR
Dr. Lamia LEVENT ABUL

diyanet

SAYI
389 | MAYIS
2023

Diyamet İşleri Başkanlığı Adına
Sahibi ve Genel Yayın Yönetmeni
Cafer Tayyar DOYMAZ

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Dr. Lamia LEVENT ABUL

Mali İşler ve Dağıtım Sorumlusu
Ahmet BULUT

Yayın Kurulu
Cafer Tayyar DOYMAZ
Dr. Lamia LEVENT ABUL
Dr. Abdülkadir ERKUT
Hüseyin ARI
Mahmut KAYIŞ
Dr. Kübra ÇİÇEKLI

Editör
Emin GÜRDAMUR

Yayın Koordinatörleri
Mustafa BERK
Mahir KILINÇ
Mustafa Mirza DEMİR

Sosyal Medya
Asuman AYDIN

Dijital Medya
Ömer GÜÇLÜ
Şahin BODUR

Arşiv
Ali Duran DEMİRCİOĞLU

Kapak Hat
Nihat Kağnıcı

Grafik - Tasarım
Arketip Ajans
www.arketipajans.com

İletişim
Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Üniversiteler Mah. Dumlupınar Blv.
No: 147/A 06800 Çankaya/Ankara
Tel : 0312 295 86 61 - 62
Faks: 0312 295 61 92
dergi.diyanet.gov.tr
diyanetdergi@diyanet.gov.tr

Sosyal Medya Hesapları
Facebook: /diyanetdergisi
Twitter: /diyanetdergisi
Instagram: /diyanetdergisi

34 YARININ DÜNYASI

YAPAY ZEKÂDA BİLİNÇ VE
CEZA HUKUKU AÇISINDAN
FAİLLİK TARTIŞMALARI
Nursena ÇETİNGÜL

40 BUNU KONUŞALIM

HAMİT HAYME:
"ONLARIN DÜNYALARINA KANDİL
OLMAYA ÇALIŞTIM."
Mahir KILINÇ

42 DİN TARİH TOPLUM

İNSANIN DİĞER CANLILARDAN
EN ÖNEMLİ FARKI: DUA
Prof. Dr. Atilla YARGICI

46 DİN TARİH TOPLUM

YARATILIŞ KANUNU VE İNSAN!
Selva YILMAZ ÖZELBAŞ

50 DİN TARİH TOPLUM

TOPRAĞIN GÜCÜ
Zekiye KAHRAMAN

52 KUR'AN SURELERİ

MAİDE SURESİ
Dr. Faruk GÖRGÜLÜ

56 | Gezi Mikrofön

58 KÜLTÜR SANAT EDEBİYAT

BÜYÜK DOĞU KÜHEYLANI
NECİP FAZIL KISAKÜREK
Duran BOZ

62 BİLGİ ÇAĞINDA İDEAL SAHİBİ OLMAK

Abdurrahman AKBAŞ

64 KIRILMA NOKTASI

İSTANBUL'UN FETHİ
Alparslan AKÇA

66 KAFAMA TAKILANLAR

HZ. ÂDEM NE ZAMAN YAŞADI?
Prof. Dr. Cağfer KARADAŞ

68 ÇAĞIN ÂLİMLERİ

MEVDUDİ
TEŞKİLATÇI BİR MÜTEFEKKİR
Enbiya YILDIRIM

72 İNSAN HÂLİ

AFET ZAMANLARINDA DİNİ AKTÖRLERİN
TOPLUMDA ETKİLİ OLMA YOLLARI
Prof. Dr. Özcan GÜNGÖR

74 HATIRA DEFTERİ

BİN ACI, BİN İBRET, BİN MERHAMET..
Saliha ÖDEMİŞ

78 HATIRA DEFTERİ

ATEŞ SADECE DÜŞTÜĞÜ YERİ YAKMIYOR
Mehmet Akif ŞAHİN

80 KİTAPLIK

MESCİD-İ NEBEVİ'NİN GÖLGESİNDE
ASHAB-I SUFFE
Mustafa Mirza DEMİR

Abone İşleri

Tel: 0312 295 71 96-97
Faks : 0312 285 18 54
e-mail: dosim@diyanet.gov.tr

Online Abonelik:

yayinsatis.diyanet.gov.tr

Abone Şartları

Yurt İçi yıllık: 300.00 TL
Yurt Dışı yıllık: ABD: 108 ABD Doları
AB Ülkeleri: 54 Euro
Avustralya: 225 Avustralya Doları
İsviçre: 96 Frank
Avusturya: 93 Euro

Abone kaydı için, ücretin Döner Sermaye Daire Başkanlığının T.C. Ziraat Bankası, Mustafa Kemal Mahallesi Şube IBAN: TR61 0001 0024 8605 9943 0850 57 nolu hesabına yatırılması ve makbuzun fotokopisi ile abonenin hangi sayıdan başlayacağını bildirir bir dilekçe, mektup, yazı, faks veya e-mailin Diyanet İşleri Başkanlığı Döner Sermaye Daire Başkanlığına gönderilmesi gerekmektedir.

Temsilcilikler; Yurt İçi: İl Müftülükleri, İlçe Müftülükleri - Yurt Dışı: Din Hizmetleri Müşavirlikleri, Din Hizmetleri Ataşelikleri.

Yayın Türü:

Aylık, Yaygın, Süreli Yayın, Diyanet Aylık Dergi (Türkçe)

Baskı

BAŞAK Matbaacılık Tanıtım Hizmetleri İth. İhr. A.Ş.
Anadolu Bulvarı Meka Plaza 5/7 7. Kat
Gimat Yenimahalle/Ankara
Tel: 0 312 397 16 17

Basım Tarihi:

19.04.2023

Yayımlanacak yazılarda düzeltme ve çıkartmalar yapılabilir. Yazıların bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir. Diyanet Aylık Dergi, Diyanet İşleri Başkanlığı yayınıdır. Dergide yayımlanan yazı, konu, fotoğraf ve diğer görsellerin her hakkı saklıdır. İzinsiz, kaynak gösterilmeden her türlü ortamda alıntı yapılamaz.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Rahman ve Rahim olan Allah'ın Adıyla.

KALB-İ SELİM

Prof. Dr. Ali ERBAŞ

Diyaret İşleri Başkanı

Yaratılmışlar arasında insanın seçkin bir konumu vardır. Onu ayrıcalıklı kılan özelliklerin başında akıl, irade ve muhakeme gibi kabiliyetleri sebebiyle vahye muhatap olması gelmektedir. Cenab-ı Hak, insanı en güzel surette yaratmış ve hayat yolunun ufkunu aydınlatacak bir kandil ve onu esenlik yurduna ulaştıracak bir rehber olarak vahiy göndermiştir. İlahi rahmetin yeryüzüne tecellisi olan vahyin tebliğcisi peygamberler de bu kutlu mesaja elçilik etmiş; örnek hayatlarıyla insanlığı daima hak ve hakikate, adalet ve merhamete, iyilik ve güzelliğe çağırmışlardır.

İnsanın bu kutlu çağrıya icabet etmesi, dünyada huzur, güvenlik ve esenliğe, ahirette ise ebedî kurtuluşa ulaşmasının yolunu açacaktır. Bunun için öncelikle kalbini büsbütün vahyin rehberliğine ve risaletin örnekliğine açması gerekir. Zira kalp, insanın tavır ve davranışları üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Söz ve eylemlere etki eden irade, niyet, rıza, ümit, sevgi, korku gibi hasletler de kibir, haset, kin, nefret gibi kötü huylar da kalpte neşet eder.

Ayrıca Kur'an'da düşünme (teakkul) ve anlama (tefekkuh) fiilleri kalbe nispet edilmiştir. (Hac, 22/46; A'raf 7/179.) Diğer yandan namaz, oruç, zekât, hac gibi bedenî ibadetlerin ve diğer bütün iyiliklerin Allah katındaki değeri, kalbin bir ameli olan niyete bağlanmıştır. Amellerin ancak niyetlere göre değerlendirileceğini (Buhari, Bed'ü'l-vahy, 1.) haber veren Rasul-i Ekrem (s.a.s.), "Allah sizin suretlerinize ve mallarınıza bakmaz, ancak kalplerinize ve amellerinize bakar." (Müslim, Birr, 34.) hadisiyle kalbin, nazargâh-ı ilahi olduğunu vurgulamıştır.

İlahi hitabın muhatabı olarak kalp, insanın idrak eden ve bilen yönüne işaret etmektedir. Yaratılış gayesi Allah'a itaat etmek olan insanın bu amacını gerçekleştirebilmesi, ancak kalb-i selim sahibi olmasıyla mümkündür. Allah'ın cennet davetine layık ve sınırsız mükâfatlarına nail olabilmenin yolu da kalb-i selimden geçmektedir. Selim bir kalbe sahip olmak, hakkı batıldan, doğruyu yanlıştan, güzeli çirkinden, iyiyi kötüden ayırmak için en önemli imkândır. Bu sebeple Yüce Al-

lah'ın insanlığa gönderdiği son vahiy Kur'an-ı Kerim'de ve onu hayatla buluşturan Peygamberimizin (s.a.s) sünnetinde kalp, dinî, insani ve ahlaki her bir meselenin izahında merkezî kavram olmuştur. İslam'ın bu iki asli kaynağında iman ve inkâr, hidayet ve dalalet, sevgi ve nefret, sevinç ve hüzn, iyilik ve kötülük hep kalbin ameli olarak zikredilmiştir. Bu bakımdan kalbin iki tür eğiliminden bahsetmek mümkündür. Bunlardan biri; katı, kilitli, perdeli, hastalıklı, mühürlenmiş, günahkâr, şüpheli ve inkârcı kalbin; dalalet, cehalet, inkâr, hırs, kibir, tamah, haset, cimrilik, taassup gibi menfi eğilimleridir. Diğeri ise ilahî irade ve kudretin tecellileri karşısında akleden, ürperen, haşyet duyan, mutmain olan kalbin; iman, hidayet, iyilik, sevgi, adalet, merhamet, şefkat, takva gibi müspet hâlleridir. Menfi eğilimleri bulunan kalbin yerildiği Kur'an-ı Kerim'de müspet hasletlerin karargâhı olan kalp ise "kalb-i selim" diye nitelemek ilahi övgüye mazhar kılınmıştır.

Bir kalbin kalb-i selim olup olmaması, kişinin söz, tutum ve davranışlarında kendini belli eder. Bir başka ifadeyle insanın bütün söz, tavır ve eylemleri, kalbinde taşıdıklarının dışavurumudur. Dolayısıyla tevhit inancının ekseninde yeryüzünün imarı ve islahı için çalışmak gibi yüce bir amaçla dünyaya gönderilmiş olan insanın hem bu dünya hem de ahiret selameti, kalbin selametiyle doğrudan ilişkilidir. Bu bakımdan kalbini bütün kötü huy ve hasletler-

den arındırıp manevi hastalıklardan koruması, kişinin kalbine karşı en önemli görevidir. Bunun için öncelikle her türlü masiyet ve günahtan sakınmak gerekir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de "Hayır hayır! Doğrusu onların kazanmakta oldukları, kalplerini paslandırmıştır." (Mutaffifin, 83/14.) ayeti, günahların kalpte bıraktığı menfi ize işaret etmektedir. Hadis-i şeriflerde de masiyet ve günahlardan korunmayan kalbin zamanla safiyet ve berraklığını kaybedeceği bildirilmekte; söz konusu lekelerden arındırılmasının ise ancak tövbe ve istiğfarla mümkün olduğu beyan edilmektedir. (Tirmizi, Tefsiru'l-Kur'an, 83.)

Kalbin etkilenme, değişme, yanılma, meyletme, bozulma gibi özellikleri vardır ki onun "kalp" diye isimlendirilmesindeki hikmetlerden biri de budur. Bu gerçeğe dikkat çeken Peygamber Efendimiz, bir hadisinde "Dikkat edin! Vücutta öyle bir et parçası vardır ki o düzgün olursa bütün vücut düzgün olur. O bozuk olursa bütün vücut bozuk olur. Dikkat edin! Bu et parçası, kalptir." (Buhari, İman, 39.) buyurmuştur. Bu sebeple Kur'an'da "Rabbimiz! Bizi doğru yola erdirdikten sonra kalplerimizi saptırma, bize tarafından bir rahmet bağışla. Hiç kuşku yok ki lütfu bol olan yalnız sensin." (Âl-i İmran, 3/8.) duasıyla kalplerin iman, selamet ve istikamet üzere daim olabilmesi için Allah'a sığınılmasını istenmiştir. Zira bütün kalpleri kudret elinde tutan O'dur. Kalpler, ancak O'nu anmakla huzura ve selamete kavuşur. (Ra'd, 13/28.) Ayrıca Allah'ı

anmak, kişiye ölümü, hesap bilincini hatırlatacağından ve İslam'ın kalplere ab-ı hayat olan nasihatlerini özümsemeye imkânı kazandıracığından bu minvalde ortaya konacak kararlılık, selim bir kalbe sahip olma ve onu son nefese kadar tertemiz muhafaza etme yolunda atılacak en önemli adımdır.

Kuşkusuz insan için en feci durum, günah ve kötülüklerle karşı duyarsız olduğundan kararlı ve Allah'ın rahmet nazarından mahrum kalmış bir kalp ile yaşamaktır. Bu yüzden Yüce Allah, müminlerin bütün kötülüklerden arındırılmış bir "kalb-i selim"e sahip olmalarını, böyle bir kalple yaşamalarını ve onunla huzuruna gelmelerini istemiştir. "O gün ki ne mal fayda verir ne oğullar! Ancak Allah'a temiz bir kalple gelenler o günde (kurtuluşa erer.)" (Şuara, 26/88-89.) fermanıyla, dünya hayatının istikamet üzere sürdürülmesinde belirleyici etken olan "kalb-i selim" in, aynı zamanda hayatın uhrevi boyutunun da yegâne geçer akçesi olduğunu beyan etmiştir. Bu ayetler, insanın dünya hayatında sahip olabileceği en kıymetli servet ve Allah'a takdim edebileceği en güzel hediyenin, yaratıcısına teslim olmuş ve bu teslimiyetin gereklerini yerine getirebilmiş selim bir kalp olduğunu göstermektedir.

Şair Ruhî-i Bağdadi'nin Kur'an'dan ilhamda dediği gibi "Sanma ey hâce kim senden zer ü sim isterler / Yevme lâ yenfeu'da kalb-i selim isterler." ■

KULLUĞUN ZİRVESİ KALB-İ SELİM

Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ

Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dekanı

Arapça bir kelime olan kalp, “kalebe” filinin mastarıdır. Çoğulu “kulûb”, “eklâb” ya da “eklûb” olup (Firuzâbâdî, Muhammed b. Yakub, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Beyrut, 1994, s.163.) sözlükte, insanın yolunu ve elbisesini değiştirmesi gibi bir şeyi bulunduğu hâlden bir baş-

ka hâle çevirmesi manasına gelir. (İsfehânî, Râgıb, *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'an*, İstanbul, 1986, s.620.) İnsan aklının değiştiriciliği gibi manevi anlamda kalbin de değiştiriciliği ve dönüştürücülüğü vardır. Maddi kalbin, vücutta kan dolaşımını gerçekleştirdiği gibi manevi kalbin de irade, idrak, duygu ve bilgi gibi manevi

dinamikleri aksiyon hâline çevirmesinden dolayı her ikisine de müşterek olarak kalp ismi verilmiştir.

Rabbani ve ruhani latif bir özellik taşıyan manevi kalp ile cismani kalp arasında yakın bir ilişki vardır. Mecazi anlamda beden ülkesinin başkenti konumunda bulunan mane-

Hat: Ferhat Kurlu

vi kalp, âlim ve arif nitelikler taşır. Organlar da başkentten gelecek bu niteliklere göre hareket eder. İrfan ehli buna “hakikat-i insâniye”, filozoflar da “nefs-i nâtika” demişlerdir. İnsanın asıl hakikati de işte bu kalptir. Bu yönüyle insana âlim, arif ve müdrük denilmiştir. Allah’a muhatap olan, sorumlulu tutulan, ceza gören ve ödül alan bu nurani cevherdir. (Gazzâlî, Ebû Hâmîd Muhammed, İhyâu Ulûmi’-d-Dîn, [thk. Ebû Hafs Seyyid b. İbrahim b. Sâdık b. ‘Imrân] Kahire, 1994, III, 3-5.) Gazali’nin (v. 505/1111) bu yorumundan anlaşıldığına göre asıl kalp, Türkçede yürek dediğimiz et parçası değil, beş duyu organımızın anlayamayacağı Allah’ın sırlarından bir sır olan ilahi bir letafettir. İşte bu kalbin orijinal vazifesi, kıyas ve istidlâl metotlarını kullan-

madan; sezgi, keşif, ilham ve feraset yoluyla akli hakikatleri algılamaktır. Nitekim hayatının önemli bir dönüm noktasında ruhi ve ilmî düzeyde bir inkıraz hâli yaşamış olan İmam Gazali, Allah’ın kalbine attığı bir nurla bilgilerinin yeniden geldiğini, nefsinin sıhhat ve itidale dönerek krizden kurtulduğunu söyler. (Gazâlî, Ebû Hâmîd Muhammed, *el-Munkızu mine’-d-Dalâl*, çev. Hilmi Güngör, İstanbul, 1990, s. 20.)

İslam’da akleden bir kalpten bahsedilir. Nitekim şu ayette hem maddi ve hem de manevi kalbe birlikte değinilir: “Yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki düşünecek kalpleri, işitecek kulakları olsun? (Dolaştılar, ama ibret almadılar). Çünkü gerçekte gözler değil, göğüslerdeki kalpler (kalp gözleri) kör olur.” (Hac, 22/46.) Ayette be-

lirtildiği gibi manevi anlamda asıl körler, kalp gözlerini kaybedenler; tarihi basiretle incelemeyip tarihî olaylar üzerinde düşünmeyen, bu yüzden de geçmiştekilerin işledikleri hataları tekrar edenlerdir. Hâlbuki akıllı kimse, geçmişten ibret alır ve aynı hatalara düşmez. Kalbi diri tutmanın yolu tefekkürden geçer. Tefekkürden yoksun olan bir kalp ve akıl ise kendi kendini kilitlediği için düşünce ve bilgi üretmez. Kur’an-ı Kerim’de bu tür akıl ve kalp sahipleri şöyle ifade edilir: “Onlar Kur’an’ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalpleri kilitli midir?” (Muhammed, 47/24.) Hiç şüphesiz mekânsız olan ruhani kalple yürek dediğimiz cismani kalbin işlevsel hâle gelebilmesinin yolu aralarında düşünce üretmelerine bağlıdır.

İnsan bedeninde cismani kalbin yeri ne ise ruhta da ruhani kalbin yeri aynıdır. (Elmalılı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul, 1979, I, 211.) İnsanın terakki etmesi, seyru'sülûk vasıtasıyla manevi kalbinin çalıştırılmasına bağlıdır. Ancak böyle bir kalp sahibinin, Allah'ın adı anıldığında yüreği titrer, O'nun ayetleri okunduğu zaman imanı artar ve onun Allah'a olan sonsuz güveni mesafe kaydeder. (Enfal, 8/2.)

Kur'an-ı Kerim'e göre manevi ya da ruhani kalp tektir ancak bu kalpten iki tezahür ortaya çıkabilir. Bunlardan birisi hastalıklı (maraz) kalptir. Bir diğeri de sağlıklı ve temiz olan kalb-i selimdir. Kur'an-ı Kerim'de bu her iki kalbe de işaret edilir. Hastalıklı kalple ilgili şöyle buyrulur: "Kalplerinde bir maraz (hastalık) vardır da Allah onların marazını artırmıştır ve yalancılık ettikleri için bunlara elim bir azap vardır." (Bakara, 2/10.) Bu ayette geçen "maraz" sözcüğü, manevi hastalık anlamında, insanın, bilme, aklını kullanma, anlama ve tefekkür gibi melekeleri yok sayarak peşin ve önyargılı karar vermesini ifade eder. (Nesefî, Ebu'l-Berekât, *Tefsîru'n-Nesefî*, İstanbul, 1984, I, 19.) Hastalıklı kalp sahipleri hakikat-i Muhammediyeyi diliyle ikrar ettikleri hâlde kalpleriyle yalanlayan münafıklardır: "İman edenlerle karşılaşınca 'İnandık.' derler, şeytanlarıyla baş başa kaldıklarında ise 'Biz sizinleyiz, biz yalnızca alay etmekteyiz.' derler." (Bakara, 2/14.) Din dilinde münafık, diliyle Müslüman olduğunu söyleyip kalbiyle Yüce Allah'ı, Resu-

lüllah'ı ve onun getirdiklerini yalanlayan, fırsat bulduğu zaman İslam'a ve Müslümanlara ihanet etmekten geri durmayan kimsedir. Münafıkların itikadi durumları bir başka ayette şöyle anlatılır: "İnsanlardan, inanmadıkları hâlde, 'Allah'a ve ahiret gününe inandık.' diyenler de vardır." (Bakara, 2/8.) Özellikle itikadi anlamda nifak sahibi olan münafıklar, kalplerinde tasdik bulunmadığı için itikadi açıdan kâfir hükümlindedirler ve cehennemde ebedî olarak kalacaklardır. (Nisa, 4/140, 145.) Onları cehennemde ebedî kılacak olan; Allah'ı, Resulünü, onun getirdiklerini ve ahireti yalanlama tarzındaki küfürleridir. Münafıklar gibi kalbi hasta ve küfürle dolu bir kalp sahibi, ne kadar insancıl davranırsa davranırsa sağlıklı kalp sahibi olamaz. Bu kimse-ler "Benim kalbim çok temiz, insanları seviyorum ve onlara yardım etmeye çalışıyorum." dese de bu durum onları hastalıklı kalp sahibi olmaktan kurtaramaz.

Öte yandan Hz. Peygamber'den (s.a.s.) gelen bir rivayette kalbin; kalb-i sakim ve kalb-i selim yönlerine dikkatlerimiz çekilir: "Dikkat ediniz! Bedende bir et parçası vardır. O iyi olursa bütün beden iyi olur; bozuk olursa bütün beden de bozulur. İşte o kalptir." (Buhari, İman, 39; Müslim, Musakat, 107.) Aynı zamanda bu rivayette, kalbin sıhhati için çabalamaya ve onu manevi anlamda bozulmaktan korumaya bir uyarı yapılmaktadır.

İslam irfan geleneğinde manevi kalp, ruhaniliğin doğduğu

yerdir. İnsanda manevi inkişafın oluşabilmesi için hastalıklı kalbin tedavi edilerek sağlam/selim bir kalbe dönüşmesi gerekir. İşte kalbin ikinci tezahürü de bu selim kalptir. Kur'an-ı Kerim'de "kalb-i selim" tabiri iki yerde geçer. Bunlardan ilkinde, "İnsanların diriltileceği gün ve Allah'a temiz bir kalple gelenler dışında malın da çocukların da fayda vermeyeceği gün beni mahcup etme!" (Şuara, 26/87-89.) buyrulurken bir diğ-er ayette de "O (Hz. İbrahim) tertemiz bir kalple Rabbine yönelmiştir." (Saffat, 37/84.) buyrulur. Bu her iki ayette geçen ve "temiz kalp" olarak çevrilen "kalb-i selim"; şirk ve şüpheden arınmış, iman esaslarına samimiyetle inanmış, kötülüklerden korunmuş, sünnete gönülden bağlı, her türlü bidat ve hurafeden uzak duran, mal ve evlat sahibi olmaktan şımarmayan bir kalptir. Bir başka ifade ile kalb-i selim; tevhitte çelişen şirkten, sünnetle çelişen bidat ve dalâletten, ihlasla çelişen hevadan, zikirle çelişen gafletten arınmış bir kalptir. Hakiki anlamda kalb-i selim sahipleri de İslam'ı ih-san mer-tebesinde yaşayan muttaki müminlerdir. Bunlar, her biri nazargâh-ı ilahi olan kalplerini emrâz-ı bâtinîyyeden olan; kin, hile, öfke, gösteriş, haksızlık, kıskançlık, aşırı derecede dünya sevgisi, yalan, şirk gibi hastalıklardan arındırılmış, bütün benliklerini Yüce Allah'a teslim etmiş kimselerdir. İşte İslam dininin varoluş amacı, insanların ve tüm canlıların kendisini güvende hissettiği kalb-i selim müminleri yetiştirmektir.

Acaba müminler olarak kalb-i selim mertebesine hangi metotla ve nasıl ulaşacağız?

Kur'an-ı Kerim'de: "Hayır. Gerçek şu ki yapıp ettikleri kalplerini kaplayıp karartmıştır." (Mutaffin, 83/14.) buyrulur. Bu ayette geçen râne fiili, "istilâ etti, örttü, perdeledi" anlamlarına gelir. İnsan, günahlardan inkârcılığa götüren sebeplerle iştigal ettikçe adım adım ilerler ve her bir günah kalbinde bir karanlık oluşturur. Sonunda kalbin her tarafını kaplar, o kişide iman nurunun parlamasına mani olur. (Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, terc. Mehmet Erdoğan-Bekir Topaloğlu, İstanbul, 2019, XVII, 123.) Ebu Hureyre'den rivayet olduğuna göre bu ayet hakkında Hz. Peygamber'e soru sorulmuş o da şöyle cevap vermiştir: "Bir insan günah işlediği zaman kalbinde siyah bir leke meydana gelir. Eğer o kimse günahı terk edip bağışlanmayı dilerse bu leke kaybolur. Şayet tövbe etmez ve günah işlemeye devam ederse o zaman bu siyah nokta büyüyerek onun bütün kalbini kaplar. İşte Yüce Allah'ın, 'Gerçek şu ki yapıp ettikleri kalplerini kaplayıp karartmıştır.' ayetinde ifade ettiği karar ve pas tutma budur." (Müslim, İman, 231; Tirmizi, Tefsir, 75.) Eğer bu günah kirleri tövbe ile arılmazsa biriken pas zaman içerisinde tabiat hâlini alır ve gittikçe iman nuru karanlığa bürünebilir. Bu gerçeğe şu ayette şöyle değinilir: "Nefsini kötülüklerden arındıran kurtuluşa ermiş, onu kötülüklere gömen de ziyan etmiştir." (Şems, 91/9-10.) Bir başka ayette ise "...Kim günahlardan arınırsa kendisi

**Kalb-i selim;
şirk ve
şüpheden
arınmış, iman
esaslarına
samimiyetle
inanmış,
kötülüklerden
korunmuş,
sünnete
gönülden bağlı,
her türlü bidat
ve hurafeden
uzak duran,
mal ve
evlat sahibi
olmaktan
şımarmayan
bir kalptir.**

için arınmış olur." (Fatır, 35/18.) buyrulur. Bu ayetlerde arınma fiilini yaratanın Allah olduğu, bu fiili yapanın ise insan olduğu anlatılmaktadır. Elbette insan, iradesini arınma yönünde tercih ederse Allah ona yardım eder. Eğer iradesini helal-haram tanımama gibi günah işleme yönünde tercih ederse Allah onu yardımsız bırakır. Çünkü Allah'ın, kulunun masiyet işlemesine rızası yoktur. İnsan hayatında işlenen günahların her biri, kulun kendisine yaptığı bir zulümdür. Yüce Allah ise kullarına karşı zulmedici değildir. İnsan yapıp ettiklerinden sorumlu tutulacaktır.

Sonuç olarak kulluğun zirvesi, kalb-i selim mertebesine ulaşmaktan geçer. Onun için de kalbin manevi anlamda arındırılma işlemine tabi tutulması gerekir. Bunun abc'si de kişinin ilahi bakışa mahal olan kalbini; şirk, riya, küfür, nifak, süm'a (duyurma), yanlış inançlar ve fena huylar gibi Allah'ı anmaktan alıkoyacak şeylerden arındırmaktır. Arındırma faaliyeti kalbin fiillerindedir. Bundan dolayı beden fiillerine zahirî, kalbin fiillerine de bâtinî ameller denilir. Kur'ani bir kavram olan ve doğrudan kalbin arındırılmasıyla ilgili tezkiye kavramı da kalbin fiilleriyle doğrudan irtibatlıdır. Bu manevi terbiyenin ilk basamağı, nefsi islah etmektir. Bunu da ancak nefsimizi islah ederek itikadi alt yapıyı sağlam bir şekilde inşa ettikten sonra, günahlardan uzaklaşıp iman ve amel bütünlüğüne dayalı samimi bir dindarlığı ortaya koymakla başarabiliriz. ■

KALBİN ARINMASINA GİDEN YOLDA KALBİN İŞLEVLERİ

Doç. Dr. Güldane GÜNDÜZÖZ

Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Insan iki gözü, iki kulağı, kalbi ve dimağı ile algılama ve düşünme eylemini gerçekleştiren bir varlık olarak yaratılmıştır. O, eskilerin havass-ı hamse dedikleri beş duyusunu ve kalbiyle dimağını her türlü olumsuzluğa karşı korumakla yükümlüdür. Çünkü insan, eğer hakikatin peşindeyse görmek, duymak ve düşünmek zorundadır. Kur'an-ı Kerim, "De ki: Yeryüzünde dolaşın da yaratılışın nasıl başladığına göz gezdirin..." (Ankebut, 29/20.), "Yerkürede kesin bir bilgi ile iman etmiş olanlar için ayetler vardır. Kendi benliklerinizde de... Hâlâ görmüyor musunuz?" (Zariyat, 51/20-21.), "Bakmıyorlar mı o deveye; nasıl yaratıldı?" (Gaşiye, 88/17.) ve "Dağların nasıl dikildiğine bakmazlar mı?" (Gaşiye, 88/19.) gibi pek çok ayetle insanları düşünmeye teşvik etmektedir. Bunun en temel yolu, göz ve kulak gibi duyu organlarımızı yerli yerinde kullanmak ve akıl edebilmektir. Zira kalp, göz ve kulak, düşünmek ve şükretmek için yaratılmıştır. (Nahl, 16/78.) Buna mukabil, kötü gözler kötülüklerle ilişir. Bu gözler yorgun ve ümitsiz mahşere uyanırlar. (Kamer, 54/7.) Bu gözler mühürlüdür. (Nahl, 16/108.) Bazı gözler ise Kur'an okununca yaşla dolup taşar (Maide, 5/83.), bir günah karşısında Allah'ı hatırlayıp fal taşı gibi açılır... (Araf, 7/201.) Zira o gözlerin ardında gönül gözleri vardır. (Kaf, 50/8.) O gözlerin bakışları derindir ve mana yükümlüdür. Aslında "görme", gözle olduğu gibi kalple de olabilir. Bu bakımdan görme (rü'yet) denilen algılama biçimi, manevi bir görmeyi de ifade eder (İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*,

10/338.) Basar ve basiret denklemleri, insana fiziki ve metafizik bir vizyon kazandırır.

Kur'an-ı Kerim'in hakikate karşı gözünü kapayan kişiyi resmettiği, "Kim bu dünyada (hakkı görüp kabul etmeyecek şekilde) körse o, ahirette de kördür ve yolunu daha çok kaybetmiştir." (İsra, 17/72.) ayeti nazil olunca ayetin kastını tam olarak anlayamayan ve görme kusurunu dert eden âmâ İbn Ümmi Mektûm, "Ey Allah'ın Resulü! Biz bu dünyada görmezken ahirette de mi görmeyeceğiz?" şeklinde yakınmış, bunun üzerine "(Seni yalananlar) hiç yeryüzünde dolaşmadılar mı? Zira dolaşsalar elbette düşünecek kalpleri ve işitecek kulakları olurdu. Ama gerçek şu ki gözler kör olmaz; lakin göğüsler içindeki kalpler kör olur." (Hac, 22/46.) ayeti nazil olmuştur. Böylece asıl körlüğün gözlerde değil, kalplerde olduğu belirtilmiştir. (Kurtubi, *el-Câmi*, 10/298.)

Bu doğrultuda kalpler vardır ama akıl etmezler; kulaklar vardır ama işitmezler ve gözler vardır ama görmezler. Göz ve kulak zahiren görüp duysa da kalpler tedebbür ve tefekkür etmeyince insan gerçek bir idrake ve âleme ibret nazarı ile bakma düzeyine erişemez. Oysaki Allah, insanın yeryüzünde gezinmesini ve geçmiş toplumların akıbetinden ibret almasını ister. İlginç biçimde yukarıda, insanların yeryüzünde gezinip ibret almalarını isteyen ayetin önü ve arkası, "keeyin min karye" yani "nice memleketler" diye başlayan birtakım kavimlerin hâl-i pür melâli ve akıbetlerini anlatan diğer

ayetlerle örülmüştür. Nuh, Âd, Semûd, İbrahim ve Lut kavimleri, hepsi de peygamberlerini yalanlamıştır. (Hac, 22/42-43.) Medyen de öyle (Hac, 22/44.) (...) Bugün oraları boş ve haraptır. Kuyuları dolmuş ve sarayları hâk ile yeksan olmuştur. (Hac, 22/45.) Yaptıkları yanlarına kalmayan nice memleketler... (Hac, 22/48.)

Bütün bu ayetler, insanın tarihte yaşayan toplumlardan ders almasını, dünyayı ilmî ve arkeolojik hakikatler üzerinden tanımasını ister. İnsanın çok boyutlu bir varlık olarak beş duyusunun yanı sıra akıl, vicdan, basiret gibi farklı idrak yollarını bir bütün olarak harekete geçirmesini, kısaca

**Göz ve kulak
zahiren görüp
duysa da kalpler
tedebbür
ve tefekkür
etmeyince
insan gerçek bir
idrake ve âleme
ibret nazarı ile
bakma düzeyine
erişemez.**

düşünmesini tavsiye eder. Kuşkusuz bu tefekkür hâli, ruhun, nefsanî ve süflî unsurlardan arınarak incelmelerini, kalbin rikkat ve sağduyu ile derinleşmesini gerekli kılar. Kötülük işleyip işlediği kötülükler benliklerini kuşatmış olanların (Bakara, 2/81.) yaşadıkları süreç, Kur'an'da şu sıralamayı izler. Önce Kur'an'ın "rayb" diye andığı ve insanın hücrelerine kadar işleyen derin kuşkular başlar. Ardından insan, kalbinin tamamen idrakini kaybetmesine yol açan ve katran karası kadar kara olan bir algı yanılması içine sivrulür. Bu, Kur'an'ın ifadesiyle "rayn" hâlidir ve nihayetinde rayb'ten rayn'e doğru idraksizlik med cezrine kapılan insanın kalbi mühürlenir. Bu ise tab' veya Kur'anî bir diğer ifadeyle hatm safhasıdır. Aslında insanın kalbi yine insanın yaptıkları sonucunda ve kendi istek ve talebi ile mühürlenmiştir. Oysaki insan, nihai kemale, fena makamına talip olmalı ve Hakk'ı müşahedeye ulaşmak için kalbin amellerini fiziki amelleriyle birleştirmelidir.

İnsanın gerçek bir idrake ulaşması, duyu organlarının, akıl ve istidlâl unsurlarıyla birleşmesi ve kalbin rikkatini ve sağduyusunu buna katması ile mümkün olur. Nihayetinde ilim, amel ile bütünleşecek, kalbin ameli organların ameli ile kucaklaşacaktır. Tefekkür, işlenen amelin, manadan yoksun bir mekanikleşmenin önünü alır.

İslam düşüncesinde beyin ile birlikte kalp, düşünmenin mahalli olarak görülür. Çünkü metafiziği algılayacak olan kay-

nağın metafizik âleme uygun olması gerekir ki kalp, nurani bir latife oluşuyla böyle bir yapıya sahiptir. Fakat kalbin metafizik alanda bilgi kaynağı olabilmesi, doğru ve güvenilir bilgi verebilmesi için tasfiye ve tezkiye yönemi ile saf ve billur hâle gelmesi gerekir. (Abdurrezzak Tek, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 85.)

Modern toplumlarda mücerret aklın şahitliğine fazlasıyla başvurulurken bu ilmî şahidiyet, çoğu kere ilahi vahyin normlarıyla buluşmadığından bir kanadı kırık bir düşünce dünyası oluşturur ve bir türlü vahiy ile doğrulanmış (müsedded) akıl seviyesine ulaşamaz. Oysaki bu süreç tamamlanabilmiş olsaydı hayatın içinde ve hayat dolu bir akıl edişe ya da müeyyed aklın şahitliğine ulaşılabilirdi. (Taha Abdurrahman, *Dînü'l-Hayâ*, 1/183, 184.) Müeyyed aklın devre dışı bırakılması, materyalizm, hazcılık, sadizm ve despotizmi besler. Aslında insanların hayattaki pozisyonları, aklın farklı mertebelerine göre bir nispet durumudur. İnsan mücerret akıl kategorisine göre hayatını tanzim ederse bu süreci kendi nefesine nispet etmiş olur. Mücerret akıl, seküler paradigmanın aklıdır. Kur'an-ı Kerim'de Velid b. Muğîre el-Mahzûmî, bu akli vasıta edinen en tipik inkârcı örneklerinden biri olarak sunulur. (Müddessir, 74/11-25.)

İnanan insan, akli seviyesini ve idrakini yükseltebilmek için ilmi, yitiği bilmeli, bununla da kalmayıp ruhunu örseleyen, kalbini karartan unsurlardan kurtularak tezkiyeye bir başka deyişle arınmaya yönelmelidir. Bu ise nebe-

vi hakikatin kurallarına göre hareket etmeyi, Allah Resulünü örnek edinmeyi ve Kur'an'ın ikliminde yol almayı gerektirir. Gerçekte insan, doğrudan ilahi bir lütuf olarak ruhunun derinliklerine ve hafızasına yerleştirilmiş hakikatin bilgisini, -bâtını ve deruni bir kavrayışla- vahiyle desteklenmiş bir konuma ulaştırdığı takdirde, fizik ve metafizik varlığı beraberce algılayan daha üst rütbedeki idrak seviyesine yükselmiş olur.

Klasik İslam düşüncesinde aklın ve idrakın bu farklılaşan çerçevesi kişide imanın teşekkülü açısından taklidî, tahkikî ve şuhûdî olarak sıralamaya tabi tutulmuştur. Tahkik veya araştırmaya dayalı iman, taklide dayalı imandan üstün olduğu gibi şuhûdî bir iman ise en üstün inanma biçimi olarak tahkikle yetinmemekte, olgu ve olayları başlangıç noktasından düşünmeye başlamakta ve akli burhan yöntemine, kalbî, ruhi ve vicdani bir perspektif de eklemeyi ihmal etmemektedir. Söz gelimi Nemrut ile münazarasında hayatın ve ölümün var edeni olarak Allah'ın varlığına dikkat çeken İbrahim Peygamber, Nemrut birilerini öldürmek ve birilerini ise bağışlamak suretiyle aynı şeyi kendisinin de yaptığını iddia edince, "Allah güneşi doğudan doğurur, sen de batıdan doğur." demiş, bu söz karşısında Nemrut şaşırıp kalmıştır. (Bakara, 2/258.) Zira Nemrut, Kur'an-ı Kerim'in, "Onlar hayatın yalnızca zahîrî [ve mekanik] yönünü bilirler." (Rum, 30/7.) şeklinde tanımladığı bir anlayışın temsilcidir. Bu itibar-

la derin düşünmeyi ve idraki sağlayacak bir akli yapıya karşı kendini kapatmıştır.

İnsanın ruhundaki itidal ne kadar sağlam olursa hakikatleri keşfetme kabiliyeti de o kadar yüksek seviyede olur. (Dâvud el-Kayserî, *Şerhü Fusûsü'l-Hikem*, 111.) Her ne zaman insan dünyevi ve karanlık takıntılardan uzaklaşarak ilim, hikmet ve ibadet üçgeninde, aklını, kalbini ve ruhunu temizlerse aldanma ve sapmalardan uzaklaşmış, irfan ehlinin, insanın manevi temizliğine işaret etmek için kullandığı, “mizac-ı ruhani”ye ulaşmıştır. Yani artık o, ideal bir ruhani karakteri temsil etme durumundadır. (Yezdân Penâh, *el-İrfânü'n-Nazarî*, 79.)

İşraki, Ekberi ve Meşşai düşünce ekollerini mezceden, on yedinci yüzyılın büyük filozofu Molla Sadrâ, kalp, keşif ve müşahedeyi akıl ve burhan ile bir potada eritir. Genel anlamda akıl, irfan ve şuhûd-ı kalbî arasında hiçbir şekilde bir çatışma söz konusu değildir. Ona göre hikmetin hakikatine ulaşmak için ruhun tezkiyesi ve tortularından arınması, akli ve istidlali düşüncenin ilm-i ledün ile birleşmesi gerekir. Nefis bu mertebeye ulaşmazsa hakim ya da bir başka deyişle bilge bir şahsiyet olunamaz. (Abdü'r-Resûl Ubûdiyyet, *en-Nizâmü'l-Felsefi*, 1/86.) Bu noktada, “Her kim nefisini/kendini/benliğini bilirse, Rabbini bilir.” sözü farklı bir derinlik kazanır. “Nefisini bilen Rabbini bilir.” ilkesinin, Allah’a yakınlığı temel bir gaye olarak belirlediği, bir bütün olarak mikro ve makro ölçekte âlemi ve dolayısıyla Rabbini tanımada irfani seyrüseferi

**İnanan insan,
akli seviyesini
ve idrakini
yükselebilmek
için ilmi,
yitiği bilmeli,
bununla da
kalmayıp
ruhunu
örseleyen,
kalbini
karartan
unsurlardan
kurtularak
tezkiyeye bir
başka deyişle
arınmaya
yönelmelidir.**

referans aldığı söylenebilir. Bu bakımdan nevâfil hadisi olarak bilinen “Ben kulumun işitmesi, görmesi, tutan eli, yürüyen ayağı olurum.” (Buhari, Sahih, Rikak, 38.) hadisi, bu temel gayenin ifadesi olarak değerlendirilebilir.

İslam düşüncesinde Abdülkerim el-Cîlî gibi bazı düşünürler kalbin asıl, âlemin fer olduğunu söylerler. “Kâmil insan varlık hakikatlerinin tamamına denktir.” sözü, insanın kâinat-taki konumu kadar, kalbin insan idrakindeki yerini de ifade etmek üzere söylenmiştir. Hatta müminin kalbine Allah’ın Arş’i gözüyle bakılmıştır. (Abdülkerim el-Cîlî, *İnsân-ı Kâmil*, 379.) Böylece insanın kalbini yanlış düşüncelerden temizlediği takdirde şuhûd yani “hakka’l-yakîn” makamına erişebileceği, bir başka deyişle gerçeği en üst perdeden idrak edebileceği dile getirilmiştir. Buna ulaşmak ise derin tefekkür, ihlaslı ibadet ve ilahi aşk sayesinde mümkün olabilir. Beşerî aklın hedeflemesi gereken şey, en ideal hakikatleri ve en üstün erdemleri idraktır. İnsan, Elest Bezmi’nden getirdiği ruhunun derinliklerindeki Allah’ın varlığına ve birliğine dair kayıtlı bilgiyi tezkiye yolu ile canlı tutarsa şuhûdî, yani metafizik âlemlerle bağlantı kurarak, şehadet âlemi olan bu dünyadaki Allah’a dair her tanıklığında ve literal olarak getirdiği her kelime-i şehadette idrakinin daha da derinleştiğini görecektir. Böyle olabilmesi, insanın, ancak nefsinin ruhunu perdelemesine (tedsiye) karşı, arınmaya (tezkiye) yönelmesi ile mümkün olabilir. ■

AKLEDEN KALBİN DİRİLİŞİ

Prof. Dr. Bayram Ali ÇETİNKAYA

İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Akıl, Hakîm olan Allah'ın yarattığı ruhani ve nurani bir cevherdir. O, aynı zamanda kalpte var olarak doğru ile yanlış birbiriinden ayıran bir nurdur. Bu düşünme nuru ki insan bedenine yön veren ve tasarrufta bulunan maddeden soyutlanmış bir varlığı simgeler. Fikir, tefekkür, düşünce onunla hayat bulur.

Akıl ve zihnî eylemler

Akıl, nefis ve zihin, Seyyid Şerif Cürcani'ye göre (*Târîfât Tasavvuf Istılahları*, haz: A. Acer, "akıl" mad., İstanbul, 2014.) amaçlar itibarıyla aynı şeylere işaret eder. İdrak etme yönüyle akıl, tasarrufu itibarıyla nefis, kabiliyeti (istidadı) yönüyle de zihin olarak kabul edilmiştir.

Kendisiyle varlığın hakikatini düşünen aklın merkezi hususunda, kafa/beyin ve kalp olduğu yönünde farklı düşünceler bulunmaktadır. Ancak akıl kelimesinin kökenine bakan dil bilimciler, Arapçada "devenin ayağını bağlamaya yarayan bağ" olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu bağ (akıl), sahibi olduğu kişileri doğru yoldan sapmaktan alıkoyar ve korur. Nihayetinde akıl, nefis ve kalple birlikte hakikat ve erdeme yol gösteren eşsiz rahmani hediyelerdir.

Rehberliğinin yanında akıl, insana özgü bir bilme ve bilgi edinme vasıtasıdır. Bilmenin her türlü faaliyeti için akıl, irade edildiğinde kullanılan yalnızca insana bahşedilen bir hazinedir. Onunla varlığın hakikati kavranılır; merak, kaygı, şüphe giderilir ve müspet eleştiriye kapı açılır.

İnsanı diğer canlılardan farklı kılan akıl, bu ayrıcalıklı yönüyle aynı zamanda kişiye sorumluluğu yükler. Sorumluluk; temyiz, düşünme, anlama ve algılama güçleriyle zemin kazanır. Böylece akıl, bilgiyi elde etmeye/kabul etmeye hazır olan güç konumuna geçer.

Bilgiyi üretmenin en önemli aracı olarak akıldan daha değerli bir şey yaratılmamıştır. En güzel şekilde yaratılan insanoğluna, mükemmellik akılla takdim edilmiştir. Bu akli kemalât, kullara dosdoğru yolu gösterir ve onları aşırılıklardan koruyarak fazilet mertebesine yükseltir. Akıl bu açıdan beşeri, imani olgunluğa taşır; dininde de istikamet üzere bir dereceyle mükâfatlandırır.

El-Alim olan Allah'ın vahyettiğine göre, kendisinden imani kemalin ve ahlaki takvanın en yüksek mertebede olması beklenen âlimler, herkesin akledemediklerini fehmeden seçkin kullardır. Akıl; hafıza, bellek, zihinle bilgiyi tutar, alıkor, korur ve ona yapışarak bunları ister ve ona yönelir. (Râğıp el-İsfahanî, 'akıl' mad., *Müfredât*, çev: Yusuf Türker, 5. Baskı, İstanbul, 2018.)

Nihayetinde akıl, insanın kendi davranışlarını tanımasına, bilmesine ve değerlendirmesine yarayan yeteneğidir. Daha doğrusu insanın kendini bilmesini, böylece Yaradan'ını bilmesini sağlayan bir vasıtaadır.

Beyin, dimağ, havsala, kavrayış, natıka, us gibi anlamlar aklın eş anlamlı isimlendirmeleridir. Onlara bellek, hafıza, düşünme ve kanaati de eklemek mümkündür. İdrak, anlayış, feraset, basiret, müdrike, müfekkire hatta muhayyile, aklın gerçekleştirdiği yüksek düzeyli zihni eylemlerdir.

Bunlardan basiret; hikmet, adalet ve cesaretle birlikte dört ana erdemden birisidir. "Bir şeyin iç yüzüne vâkıf olmayı" ifade eden basiret, hakikati keşfetmek, doğru yolu tanımak ve gerçeği yanlıştan ayırmak gibi anlamlara karşılık gelmektedir. Basiret aynı zamanda her şeyi gören El-Basir'in kulları üzerine tecellisi olarak kabul edilmiştir. Basireti bağlanmış kişiler, kör olarak nitelendirilir. Yani bir anlamda akıl gözü ve kalp gözü kapanmış, "kalpleri olup da bununla idrak edemeyenler" olarak görülmüşlerdir.

Gözler uyusa da kalp ve akıl uyuzmaz. Dolayısıyla basiret, Allah'ın akıl ve kalbe nakşettiği bir nurdur. Basiret, kardeşi ferasetle birlikte Allah'ın nuruyla bakışı ifade etmektedir. (Süleyman Uludağ, 'basiret' mad., *TDV İslam Ansiklopedisi*) Feraset de "insanların, varlık ve olayların iç yüzünü keşfetme, gelecek hakkında doğru tahminlerde bulunma melekesi"dir.

Akli karışıklık ve sır

Akla uygun olmayan, mantık ilkeleriyle uyuşmayan bir bilgi sahih değildir. Akıl dışı fikir ve eylemler, tavsiye, öğüt, nasihat hükmünde değildir. Aklın işleyişi hakikatle ilişkilidir. Ancak aklın ötesinde sezgi, içgüdü ve duygulara önem veren ve bunları bilginin kaynağı yapan ve hayatı bu şekilde okuyan/değerlendiren fikirler de mevcuttur.

Aklın ermediği, sırrını çözemediği olay ve olgular insanlık tarihiyle beraber var olmuştur. Sorular ve cevaplar, sebepler ve sonuçlar arasındaki ilişki, kimi zamanlar gizemle örtülü kalmış, bir kısmı sonraki zamanlarda çözülmüş, bir kısmı şu ana kadar çözülememiştir. Ancak cevabı verilemezse de aklın sorduğu sorular önemlidir ve ciddiye alınmalıdır.

Hızır'ın (a.s.) Hızır'la yolculuğu, akıl, kalp ve bir sır seyahatidir. Orada sorular ve onlara verilen cevaplar, varlığı ve hayatı anlamının farklı tezahürlerini bize göstermektedir. Olaylar ve sorular, Kur'an'daki bu kıssada gizemle beraber hakikat âlemi ile görünmeyen âlem arasındaki seyahati bize anlatır.

Aklın erdiği konular, anlaşılır olmalı ve mantık ilkeleriyle ters düşmemelidir. Dolayısıyla kabul edilebilir bilgi olması, ona makul/akledilebilir bir seviye kazandırmaktadır.

Aklın yeterli olmadığı durumlarda, bilen âkillerden/bilgelere yararlanılmalıdır. Yol gösteren, tavsiye eden, nasihat ve öğütte bulunan akıl erbabı, hazine değerinde bir rehberdir. O, bilinmeyenleri bilebilir, anlaşılmayanı anlayabilir, idrak edilmeyeni idrak edebilir, fehmedilemeyeni anlayabilir ve anlatabilir.

Kıt anlayış ve sınırlı idrak sahibi, zihni harekete geçir(e)mez. Keşfetmek ve fikretmek, onun gündeminde yoktur. O, tasarlanmamış ve planlanmamış bir şekilde, her şeyi birdenbire yapmaya kalkar; aklına geleni ifşa eder, düşünmeden konuşur ve ağzına geleni söyler. Ancak sonuçlarını hesap etmeden, neler getireceğini düşünmeden iste-

mek, arzulamak ve karar vermek insanı yanlışlar yapmaya sürükler. Ve nihayetinde zararlar vermesine sebep olur.

Yapılması gereken sağlıklı düşünerek aklımıza mukayyet olmaktır. O zaman sapkın fikirler ve batıl düşünceler ortam bulamaz. Yaradan'a karşı "Aklımıza mukayyet ol!" yakarışı, "Beni nefsimle baş başa bırakma!" nebevi duasıyla tamamlanmaktadır. Aklımıza sahip olmak, vahyin nurundan beslenmekle mümkün olur. Vahiy, akla sığmayanı, mantık ilkelerinin açıklayamadığını izah edip çözebilir. Yeter ki onu anlayacak selim bir akıl, temiz bir kalp olsun.

Bedenin can evi kalp

Bedenin hükümdarı kalp, insani etkinliklerin merkezi hatta can evidir. Fizyolojik olarak kanın yer değiştirmesini sağlayan kalp, çevrilmek ve döndürülmek anlamına gelmektedir. Kalp, insanı bulunduğu bir hâlden başka bir hâle döndürmek gibi ulvi ve sufli fikir ve eylemlerin de hareket noktasıdır.

Kalbin isimlendirilmesindeki farklılıklar, onun çokça değişmesini akla getirmektedir. Zira kalbin eylemi; ruh, ilim, cesaret gibi anlamlara gelmektedir. Dolayısıyla kalbi olan için bir nasihat ve öğüt her daim mevcuttur.

İlim ve anlayış, kalple başlar ve biter. Mühürlü kalpler, temiz kalpler gibi anlayamazlar. Çünkü onların "düşünecek kalpleri ve işitecek kulakları" yoktur. "Ama gerçek şu ki gözler kör olmaz, lakin göğüsler içindeki kalpler kör olur." (Hac, 22/46.)

Kalp, akıl ve ruh anlamına da gelir. Nitekim ilahi hitabın mahalli ve muhatabı kalptir. O, aynı za-

manda marifet ve irfan kaynağı olarak erdemleri ortaya çıkaran latif bir varlıktır. Kalbin gözü açık olursa selim ve temiz bir vicdan, saf bir yürek, sağduyu zuhur eder. Bununla birlikte inanç, düşünce ve bilgilerimizin kaynağı, vasıtası ve mekânı olan kalp, vücut ve bedeninin sultanıdır. Onun veziri ise beyin yani akıldır.

Kalp, sadr, fûad, elbab gibi manevi aklı ortaya çıkarır ki o zaman akleden kalbe dönüşür. Böylece insanın anlama, idrak etme, kavrama, düşünme, analiz etme, araştırma, eleştirme kısaca varlığın hakikati üzerinde tefekkür hâli başlar.

Düşünen kalp, tasdik ve inkârın cereyan ettiği merkez olduğu için iman, küfür, öfke, nefret, saygı, sevgi, aşk onunla hayat bulur veya sona erer. Bundan dolayı kalp, acıma, şefkat ve vicdan gibi insani ve İslami duyguların yaşam kaynağıdır. Sevgi ve muhabbet onunla dirilişini gerçekleştirir.

Kalbin dokunduğu ruh, sevinç veya hüznün mekânına dönüşür. Kalp, içine doğan duygularla iyi, kötü, hayır, şer, mutluluk ve üzüntünün belirtilerini önceden hisseder, işaretlerini alır.

Acı da sevinç de kalbi heyecandırır; atışını hızlandırır, hızlı çarpmasına sebep olur. Temiz kalp, hayra ve olumlu olana yönelirken bozuk kalp, niyeti, düşüncesi kötü olana meyleder. Açık yürekli, kötülük taşımayan dürüst ve namuslu olan kalp sahipleri fesat, kötülük, kiskançlık ve hasetleriyle şerrin hedefi hâline gelirler. Ancak hayrın ve iyiliğin cephesindeki kalp, hiçbir şeye aldırış etmeyen, "kınayanın kınamasından korkmayan" geniş yürekli kimselere aittir.

Kalpleri kararan katı yürekli olanlar ise şerrin arkadaşlarıdır. Nitekim onlar, dinî inanç ve duygularını yitirerek nefis, şehvet ve şeytanın esiri olurlar. Çok üzüntü duyarak ıstırap çekip içi kanayanlar, duygusal açıdan incinmiş olarak kalpleri kırık bir hâlde yaşarlar. Kin ve garaz ise selim kalbi kirletir ve öldürür. Düşmanlık beslemek ve ölç alma duygusunu içinde tutmak da sevgi ve muhabbeti yok eder.

Muhabbetle kalbine girilen kimse, karşılıksız bir şekilde sevgisini hediye eder. Ruh ikizini bulan nasipli kişi, içinden gelerek ve isteyerek karşısındakine kalbini açar; herkesten sakladığı mahrem sırlarını onunla paylaşır.

Duyguların birleştiği merkez kalp, acıyı da merhameti de ilk hisseden kaynaktır. Aşk ve sevgi kalple aşkınlığı yaşar. İçteki niyetler ve gizli maksatlar, duygu ve düşüncelere mekân olan kalpte saklıdır. Onun en gizli köşesinde, ben ve benlik birliktedir. Ben, hayra ve erdeme yolculuk yaparken benlik gösteriş ve kibrin vazifesini yerine getirir.

Samimiyet ve içtenlik, kalbin derinliklerinde gizlidir. Takva, kalple en hayırlı olanı ortaya çıkarır. Kalbin Yaradan'la yakınlığı üstünlük işaretidir. Allah'tan en çok korkan ihlaslı kalp sahipleridir. Nihayetinde kalbi en temiz olanlar, kötülük ve şerden emin olan takva ehlidir.

"Kalpten kalbe bir yol vardır." diyen şair, fikir, inanç, gönül ve duygu birliğine işaret etmektedir. Kalbi ve aklı kendisi için ne istiyor, düşünüyor ve hissediyorsa başkası için de aynı şeyi düşündüğünde kalpler bir olur. Böylece kalp, kendi tevhidini yaşar.

Kalpler çatışırsa gönüller kırılır, muhabbet biter, yapılan ibadetler boşa gider. Gücendirmek ve nefret ettirmek, kalbi kırmak, gönlü yıkmakla başlar. Karşındakinin yüreğini dinlersen onun kalbini kendi kalbinle birleştirir ve gönüller inşa edersin.

Kalbin dirilişi ve ölümü

Hükümdar olan kalp düzgün olursa onun askerleri de düzgün ve erdemli olur. Kalp, inanç ve fazilet için çalışmalı ve yolmalıdır. Hırs, kalbi öldüren en büyük marazdır. Doymayan kalbi, Allah'tan başka kimse doyuramaz. Sabır, şükür ve tevekkül, kalbi gençleştiren ve ömrünü uzatan Yara-dan'ın bahşettiği erdemlerdir.

Erdemle nurlanan kalp, kurtuluş ve mutluluk içindedir. Dünyevileşmenin cenderesinden kurtuluş, ölüm gelmeden ölmenin huzuru ve mutluluğu, bu kalbin en büyük beslenme kaynağıdır.

Her şeyi gören el-Basir, bedeninin şekil ve formuna, güç ve kuvvetin kimin elinde olduğuna bakmaz. O, ancak yapılan eylemlere/amellere ve kalplere bakar.

Dolayısıyla arınmış kalp bize istikameti gösterir. Dosdoğru yoldan ayrılmayan kalp, Hakk'ı ve hakikati kendisine rehber edinmektedir. Zira değişmeye ve bozulmaya muhatap olan kalp, Allah'ın Resülü'nün benzettiği gibi "Çöldeki bir tüy gibidir. Rüzgâr onun içini dışına, dışını da içine çevirir durur." (Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 409.)

Değişen katı kalp, beraberinde "göz katılığını" yani ağlamamayı getirir. Hırs ve tul-i emel de onlarla beraber bulunur. Hâlbuki kalbi rahatlatmak ve inceltmek, zühd sahibi olmakla mümkün olur. Kalp ve içinde olduğu be-

den, dünyaya rağbet etmekle katılaşıp, duygusuz hâle dönüşür. Onun için kalpler ayrı düşmemelidir. Aynı safta ve beraber olan kalpler, Allah'ın tevhid ipine bağlı olan gönül kuşlarıdır. Bu gönül kuşları ki zarif, refik ve şefiktir.

Kalbin ilmi ve bilgisi dilin ilminden farklıdır. Tevazu ve sadelik, kalbin anahtarıdır. Gurur ve kibir ise kalbin kilitleridir. Kalp, mütevazılıkla büyür, şereflenir; ucupla küçülür, alçalır.

Kanaat sahibi selim kalpli kul, şükürle mükâfatlandırılır. Kendisi için istediğini başkası için de isteyen kalp, sadıkların gönlünü anlatır. Bu anlamda kendisinin ihtiyacı olduğu hâlde onu başkasına veren (isâr) kimse, en zengin ve cömert kalbe sahiptir.

Duyguların birleştiği merkez kalp, acıyı da merhameti de ilk hisseden kaynaktır. Aşk ve sevgi kalple aşkınlığı yaşar. İçteki niyetler ve gizli maksatlar, duygu ve düşüncelere mekân olan kalpte saklıdır.

Fazilette yüklenmiş kalpleri körleştirmemek ve öldürmemek gerekir. Nefsin ölümü, kalbin dirilişidir. Nefsin azgınlaşması ise kalbin ölümüdür. Gücsüzleşen kalp, erdem ve takvanın nefesi olmadan hayatta kalmaz. Az gülmek ve çok ağlamak kalbi güçlendirir ve körlüğü önler.

Zevk ve sefa, başkasının derdiyle dertlenmeyen ve kendisini düşünen narsist ve bencil kalp, ölümünü ilan etmektedir. Onu diriltecek olan kalbin ışığı olan imanın nurudur. Bu nur ki veren, infak eden, bağışlayan bir kalbi inşa etmektedir. Kalp, faziletlere bürünüp diğerkâm ve isâr sıfatlarını alır.

Diğerkâm kalp sahibi, "başkalarının yararını da kendi yararı kadar gözetken" bir hassasiyeti taşımaktadır. Yani çıkar ve menfaat gözetmeksizin faydalı olmayı amaç edinmektedir. İsâr sahibi ise kendisinin muhtaç olduğu şeyi, başkasını tercih edip ona veren kimsedir. Böylece o, yüce gönüllülüğünü gösteren faziletleri elde etmektedir.

Erdemlerle bezenen iman, inancın aşkı, kalbi temizleyen en büyük destektir. Kararan kalpler, günahattan uzaklaşıp tövbeye yakınlaşarak arınırlar. Böylece tövbeleri çok çok kabul eden et-Tevvâb'ın rahmet şemsiyesi altına girerler. Sonunda kararan kalpler cilalanıp temizlenir ve nurlanarak parlar. Kalbi ve nefsi özetleyen Hz. Peygamber'in (s.a.s.) duası ne güzel bir duadır: "Allah'ım, fayda vermeyen ilimden, ürpermeyen kalpten, doymayan nefisten ve kabul olunmayacak duadan sana sığınırım." ■

Söyleşi
Mahir KILINÇ

Prof. Dr. Süleyman ULUDAĞ: “Güzel ahlak, temiz kalbin eseridir.”

Kur’an-ı Kerim’de, “Ancak Allah’a kalb-i selim (arınmış bir kalp) ile gelenler (o günde fayda bulur).” (Şuara, 26/89.) ayeti başta olmak üzere pek çok ayette de geçen ve insanların o zor günde kurtulmasına vesile olabilecek kalb-i selim nedir, Kur’an ve sünnet perspektifinden kısaca açıklayabilir misiniz?

Kalp, genellikle bütün dinlerde özellikle de İslam dininde önemli bir yeri olan organdır. Dinî ve tasavvufi bağlamda bilgi ve düşüncenin kaynağı olan kalp aynı zamanda insanların bilgi edinme vasıtasıdır. İnsanlar, ilk olarak havas-ı selime dediğimiz beş duyu, ikinci olarak akıl vasıtasıyla dünya ve ahiret işlerinde bilgi edinirler. Esas bilgi edinme vasıtası da vahiydir. Vahiyle kalp aynı manaya da gelebilir. Çünkü Kur’an-ı Kerim’de, “Bu Allah’ın kelimadır ve senin kalbine gelmiştir.” (Bakara, 2/97.) diyerek vahyin Peygamberimizin aklına veya beş duyu organına değil de kalbine geldiğinden bahsediyor. O hâlde vahyin mahalli kalptir, vahiy oraya

Vahyi hanesinde ağırlayan kalp, yaratılışına uygun olarak görevini yapan, temiz, arı ve duru olan kalptir. İşte böylesi safiyete sahip olan, kötülükten temizlenmiş, günah kirinden arınmış, sükûn ve selamet üzere olan kalbe kalb-i selim denir.

gelir. Allah'ın kuluna emaneti o vahyi hanesinde ağırlayan kalp, yaratılışına uygun olarak görevini yapan, temiz, arı ve duru olan kalptir. İşte böylesi safiyete sahip olan, kötülükten temizlenmiş, günah kirinden arınmış, sükûn ve selamet üzere olan kalbe kalb-i selim denir.

“Kalb-i selim” ifadesi, Kur'an-ı Kerim'de iki yerde geçiyor: Bunlardan ilki Hz. İbrahim'den ve onun selim bir kalbe sahip oluşundan bahsediyor. Onunla ilgili şöyle buyuruyor Allah (c.c.): “İbrahim de onun (Nuh'un) yolunu izleyenlerdendi. O, Rabbine kalb-i selim ile gelmişti...” (Saffat, 37/83-84.), ikinci ayette ise Hz. İbrahim'in duasının yer aldığı ayetlerde, “(İnsanların) dirilecekleri gün, beni mahcup etme. O gün, ne mal fayda verir ne de evlat. Ancak Allah'a kalb-i selim (temiz bir kalp) ile gelenler (o günde fayda bulur).” (Şuara, 26/87-89.) şeklinde hitap ederek insanın

kurtuluşa erebilmesi için kalb-i selime gerek olduğu vurgulanıyor. Hz. Peygamberimiz de “Allah'ım, senden kalb-i selim istiyorum.” (Tirmizi, Deavat, 23.) diye dua ederdi. Dolayısıyla insanın kalbini arındırıp tezkiye edip sükûn ve selamete çıkarılması hem dünyadaki huzuru hem de ahiretteki kurtuluşu için çok mühimdir. Sufi yönü de olan Bağdatlı Ruhi'nin dizelerine bakalım:

Sanma ey hace ki senden zer u sim isterler,

Yevme la yenfeu'da kalb-i selim isterler!

(Zannetme ki ahiret gününde senden altın ve gümüş isterler, o gün senden kalb-i selim isterler!)

Hiç kuşkusuz insanın manevi gelişiminde bir tekâmül ve âdeta kulluğun zirvesidir kalb-i selim sahibi olmak. Bu kemâlata ya da zirveye ulaşabilmede Müslüman bir kimse iç dünyasına yönelik

hangi dinamikleri harekete geçirmeli ve bu süreç, insana kendi iç dünyasını anlama ve kontrol edebilme adına neler kazandırır?

İslami açıdan baktığımız zaman her şeyin başında ve temelinde hiç kuşku yok ki iman vardır. Her şeyin başı ve temeli olan iman kalbin fiilidir. İmanı tarif ederken “İman esaslarını kalbin tasdikidir.” diyoruz. Her şeyin esası imandır derken iman olmayınca diğer amelilerin boşa çıktığını görüyoruz. Dolayısıyla kalbi harekete geçirebilme adına kişinin ilk yapacağı iş iman etmek ve o imanı sağlamlaştırmak için çaba sarf etmek. Dolayısıyla sağlam ve kâmil bir imanın oluşabilmesi adına iman da amele, eyleme dönüşmesi gerekiyor. Bu da ibadetlerle, Allah'ı zikretmekle, Allah'a yapılan dua ve münacatlarla olur. İbadetlerin ruhunda niyet ve ihlas vardır ki bunlar da kalbin işidir. Allah'ın rızasını kazanmak için

ihlasla yapılan her şey kalbe dönüyor ve onu arındırıyor. Kalp arındıkça bir de güzel ahlak çıkıyor ortaya. Çünkü güzel ahlak, güzel, temiz kalbin eseri. Dolayısıyla kalb-i selim, kişinin kalbinde kâmil bir imanı ve güzel bir ahlakı tesis edince bambaşka bir gönül dünyasını keşfediyor. Arındıkça, güzelleştikçe ve zenginleştikçe nice cevherleri derinliklerinde taşıyan kalp bunları bir bir ortaya çıkarıyor. İnsan, Allah'ın (c.c.) "Ben, kâinata, yere göğe sığmadım fakat müminin kalbine sığımdım." sözündeki ucu bucağı bulunmayan kalbin derinliklerini görmeye başlıyor. Allah'a (c.c.) olan sevgisinin aşka döndüğünü görüyor. Dolayısıyla da insan ister istemez Allah'tan gayrı bir aşkı kalbin içerisinde barındırmama adına bir kontrol mekanizması kuruyor. Artık onun için ölçüt sadece ve sadece Allah'ın (c.c.) rızası oluyor. Kalbine her an hücum eden ya da edecek olan kötülük ve günah dolu her saldırıya karşı insanda kalbini sürekli koruma adına âdeta bir teyakkuz hâli oluşuyor. Her dem Allah'ın (c.c.) hoşnut olacağı amellerle hayatını süslüyor.

Peygamberimizin, "Ey kalpleri evirip çeviren Allah'ım! Benim kalbimi senin dinin üzere sabit kıl!" (Tirmizi, Kader, 7.) duasından ve bir hadisindeki "çöldeki bir ağacın üzerinde bir oraya bir buraya savrulan kuş tüyü gibidir kalp" sözlerinden, kalbin değişken olduğu anlaşılıyor. Allah (c.c.) böylesi değişken bir yapıdaki kalbi iman, hakikatin, hikmetin ve irfa-

nın merkezine koymakla neyi murat etmiştir?

Öncelikle kalp sözlükte, "bir şeyin içini dışına çıkarmak, altını üstüne getirmek, ters çevirmek, bir şeyi başka bir şeye dönüştürmek ve değiştirmek" gibi anlamlara gelir ki vücutta da kan dolaşımını sağlayan organın adıdır. Dolayısıyla kalp hem maddi hem manevi anlamda sürekli hareket hâlinindedir. Şimdi bu böyle değişken bir yapıya sahip olan kalp hakikatin, irfanın, hikmetin, imanının merkezidir. İmanın, hakikatin, irfanın merkezi olan bir yapının değişken olmasıyla Allah (c.c.) kalbin sadece bir et parçası olmaktan öte bir yapıda olduğunu gösteriyor. İşte böyle değişken bir kalp, insanı ancak kurtuluşa erdirebilir. Kalbin hem hayra hem şerre dönük değişken yanı olmasaydı dünyadaki varoluşumuzun bir hikmeti olmayacaktı. Dolayısıyla bu dünya bir imtihan dünyası olmaktan çıkacaktı. Burada şunu da düşünebiliriz. Allah (c.c.) insanın aksiyon hâlinde olmasını, kalbinin değişkenliğine uygun bir yaşam sürdürmesini istemiştir âdeta. Değişken olan dünya hayatından değişen ve değiştiren bir kalp ile Allah'a (c.c.) ve O'nun rızasına erişmek ve cennetine ulaşmak da imtihanın en güzeli olsa gerek. Ayrıca değişken olan kalbin olumsuz yönde değişmemesi için onu özenle korumak gerekiyor.

"Yeryüzünde dolaşmıyorlar mı ki orada olanları akledecek kalpleri, işitecek kulakları olsun. Ama yalnız gözler kör olmaz, fakat göğüslerde olan kalpler de körleşir."

ayetinde zikredildiği gibi kalbin akletmesi ve görmesi gibi kalbin farklı işlevleri zikredilmiştir. Bu anlamda kalbin işlevlerinden bahsedebilir misiniz?

Kalb-i selim, insana duygunun, hissin yanı sıra farklı farklı meziyetler de sunar. Arı duru ve tezkiye olmuş bir kalp düşünmeye, görmeye ve duymaya başlar. Kalb-i selim, insanda dünyevi pencerelerinin dışında manevi âlemlerin pencerelerini de açar ve insan hakikati düşünür, görür ve duyar. Selim bir kalbe sahip olmayan kimsede akledecek bir kalbin, işitecek bir kulağın, görececek bir gözün olmayışı insanın hakkı batıldan, doğruyu yanlıştan ayıracak basirete sahip olamayışıyla ilgilidir. Dünyada kör olan ahirette de kördür yani göz dünyada gerçekleri görmüyorsa ahirette de görmeyecek. Kalpteki gözün körlüğü, akledemeyişi ya da duymaması, idrak etmemesi küfürdür, inkârdır, kalp kirliliğidir.

İslam medeniyetinde kalb-i selim, akl-ı selim ve zevk-i selim birlikte yer almıştır. Medeniyetimizde bu üçlü sacayağının birlikte yer almasının hikmetinden ve insanların dünyevi ve uhrevi yaşamına katkılarından söz eder misiniz?

İnsanlar, kalb-i selimle hissederek, iyi olanı keşfeder; akl-ı selim ile bilginin peşine düşer; zevk-i selim ile de güzeli görür. Bu üçlü âdeta birbirinin mütemmimidir, belirli bir insicam içerisinde hareket ettiklerinde ancak oradan bir hikmet doğar.

Dolayısıyla kalb-i selim sahibi bir mümin ve bir insan arınmış bir kalple temiz düşünen bir akılla sahih ve insanlara faydalı olan bilgiyi üretir. Selim bir kalple ve sahih bilgiyle süslenen bir insan da tabiat-taki estetiği ve güzeli görmeye başlar. Dolayısıyla bu üç haslet insanda ahlak, bilgi ve zarafet meydana getirir.

Kur'an-ı Kerim'de, "Onlar Kur'an'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalplerinin üzerinde kilitleri mi var?" ayetinde olduğu gibi pek çok ayette hakikatin anlam arayışında kalbin akılla ilişkisinden söz edilir. Kalple aklın bu denli ilişkilendirilmesine yönelik neler söylemek istersiniz?

Kur'an'da ve hadislerde kalbin mahiyeti ve tarifi değil işlevleri ve nitelikleri üzerinde durulmuştur. Kur'an'da akletme (düşünme) fiili de kalbe nispet edilmiş (Hac, 22/46.), yani düşünmenin kalbin bir işlevi olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla Kur'an ve hadiste geçen kalp kelimesi insanın anlama, kavrama, düşünme ve şeylerin hakikatini bilme yönünü, başka bir ifadeyle insanı insan yapan ve diğer canlılardan ayıran temel niteliğini dile getirir. İnsanın idrak eden, bilen ve kavrayan tarafı olduğu için kalp ilahi hitaba muhataptır, yükümlü ve sorumludur. Dinî ve insani hayatın merkezini kalp olduğu Kur'an ve hadislerde açıkça ifade edilmiştir. "Kalpleri var ama onunla bir şey anlamıyorlar." (Araf, 7/179.), "Akletmek için onlarda kalp yok mu?" (Hac, 22/46.), "Kalbi olanlar için bunda öğüt vardır." (Kaf, 50/37.) me-

alindeki ayetler kalbin idrak, ilim, marifet ve düşünme aracı olduğunu ortaya koymaktadır.

Son olarak Hz. Peygamberin, "Vücutta öyle bir et parçası vardır ki o, iyi (doğru ve düzgün) olursa bütün vücut iyi (doğru ve düzgün) olur; o bozulursa bütün vücut bozulur. Bilin ki o, kalptir." (Buhari, İman, 39.) buyurduğu, vahyin ağır yükünü üstlenen kalbimizi nasıl korumalı ve beden ülkesinin sultanı hâline getirmeliyiz?

Vahyin mahalli olan ve Allah'ın (c.c.) sığabileceği yer olarak zikrettiği kalbin evvela değerini idrak etmeliyiz. İnsanı insan yapan ve eşref-i mahlûkat mertebesine ulaştıran kalbidir. Hakka samimi ve sarsılmaz bir iman, ihlaslı ibadet, güzel bir ahlakla Allah'ın vahyine muhatap kıldığı kalbimizi günahlardan, kötülüklerden korumalıyız. Kalbin günahla, inkârla, şirkle kirlenmesine asla müsaade etmemeliyiz. Kalbin bir mücadele ve mücahede alanı olduğunu unutmadan her daim kalbimizin herhangi bir işgale uğramasına engel olup onu beden ülkesinin sultanı hâline getirmeliyiz. Onu her daim temiz tutup asıl sahibi olan Allah'a (c.c.) kalb-i selim temiz kalple çıkmalıyız.

Aziz Mahmud Hüdai'nin de dediği gibi:

Varımız hâk idelim

Yakalar çâk idelim

Kalbimiz pâk idelim

Tahtına sultân gelsin ■

Öz Geçmiş

Prof. Dr. Süleyman Uludağ, 1937 yılında Amasya'da doğdu. Çorum İmam Hatip Okulundan 1963'te, İstanbul Yüksek İslam Enstitüsünden 1967'de mezun oldu. Bir süre Kastamonu İmam Hatip Okulunda (1967-1970) öğretmenlik yaptıktan sonra "İslam Açısından Musiki ve Sema" başlıklı takdim teziyle 1972'de Kayseri Yüksek İslam Enstitüsünde öğretim üyesi oldu. Sonrasında 1975 yılında Bursa Yüksek İslam Enstitüsüne naklen atandı ve bu enstitünün 1982'de Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesine dönüşmesi üzerine aynı yıl "İslam Tasavvufunda Musikinin Değeri" başlıklı teziyle doktorasını tamamladı. Aynı fakültede 1987 yılında doçent, 1995 yılında profesör oldu ve 2007 yılında da emekli oldu.

*TDV İslam Ansiklopedisi'*ne başlangıcından itibaren müellif-redaktör, Tasavvuf İlim Heyeti Başkanı ve üyesi olarak hizmet verdi; 232 madde veya madde bölümü telif etti, birçok maddenin ilmî redaksiyonunu yaptı.

İbn Haldun'dan yaptığı *Mukaddime* çevirisiyle Türkiye Yazarlar Birliği "Yılın Yazar, Fikir Adamı ve Sanatçıları Ödülleri" kapsamında tercüme dalında ödüle (1982) ve Türkiye Milli Kültür Vakfı Çeviri Ödülü'ne (1983), *İran'a ve Turan'a Seyahat* (İstanbul 2002) adlı eseriyle Türkiye Yazarlar Birliği "Yılın Yazar, Fikir Adamı ve Sanatçıları Ödülleri" kapsamında gezi dalında ödüle (2002), Memur-Sen tarafından "Yılın En'leri" arasında 2006 Yılı'nın Bilim Adamı Ödülü'ne (2007), Türkiye Yazarlar Birliği "Yılın Yazar, Fikir Adamı ve Sanatçıları Ödülleri" kapsamında Üstün Hizmet Ödülü'ne (2011), Kerim Vakfı tarafından "13. 'Dost' İslam'a Hizmet Ödülleri" kapsamında Türkiye ödülüne (2016) ve T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı "Kültür Sanat Özel Ödülleri" kapsamında tasavvuf tarihi dalında ödüle (2017) layık görüldü.

İlmî ve akademik çalışmaları tasavvuf (özellikle tasavvuf tarihi) ve İslâm düşüncesi alanlarında yoğunlaşmakla birlikte İslam ilimlerinin farklı alanlarında çok sayıda telif ve tercüme eser kaleme almıştır.

MİHENK TAŞIMIZ VICDAN

| Doç. Dr. Halil ALTUNTAŞ

İnsanın sahip olduğu değerler çerçevesinde iç dünyamızda bir kontrol mekanizması olarak faaliyet gösteren vicdan dediğimiz ahlaki bir sisteme sahibiz. Günlük kullanımımızda vicdan, yapıp ettiklerimiz hakkında değer yargısında bulunan yeteneği ifade ediyor.

Vicdanın yargısı hata vermez ama bir şartla: Varlığını üzerinde sürdürdüğü insanlık zeminini kaybetmemiş olacak. Tıpkı din gibi vicdan da üzerine bina edileceği “insan olmak” niteliği gibi sağlam bir dayanağın oluşmasına ihtiyaç duyar. Bu anlamda Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.) işe, iman ve ahlak zemininden başlayarak müşrikleri önce “insan” ve sonra “Müslüman” yapmıştır, diyebiliriz. Aynı ihtiyaç, vicdan için de geçerlidir. Gelişmemiş bir insani temel üzerine kurulacak hiçbir değer tutunamayacak ve hayata ilişkin bir etki gösteremeyecektir. Faal ve yapıcı bir vicdan, insan olma niteliklerini yitirmiş bir zeminde kara vicdana dönüşür. Artık içinde bulunulan durumun vicdan ile ilişkisi sadece sözden ibaret kalır.

Kur’an, kişilik ve benliğimizi oluşturan bütün manevi yapı taşlarının ortak adı olarak kullandığı nefis olgusu için “emmare”, “levvame”, “mülhime”, “mutmainne”, “râdiye”, “merdıyye” gibi yedi boyut zikreder. Bunlardan dünyevi zevklere meyli ifade eden “nefs-i emmare” yani kötülüğü emreden boyut vicdana zıt bir yönelişe, şeytani etkilere işaret eder. Buna karşılık “nefs-i levvame” yani kendini kınama, hesaba çekip değerlendirme boyutu ise vicdan olgusu ile örtüşür.

Vahiy bilgisi, bir yandan insanın Allah ile ilişkisini sağlarken diğer yandan insan ile diğer insanlar ve tabiat arasındaki ilişkiyi biçimlendirir. Bu da insanın aydınlanıp aydınlatmakla yükümlü kılınmış olması anlamını taşır. Bir eli yukarıda, bir eli aşağıda semazen figürü, Mevlana’nın bu paraleldeki düşüncesini de sembolize eder. Bu bağlamda din (İslam), insanı vahiy kaynaklı bilgilerle donatıp onu yönlendirirken vicdan denilen manevi yapı taşını da bir katalizör gibi devreye sokar.

**Vahiy bilgisi,
bir yandan
insanın Allah
ile ilişkisini
sağlarken
diğer yandan
insan ile
diğer insanlar
ve tabiat
arasındaki
ilişkiyi
biçimlendirir.**

Her insan vicdan olgusunu bir şekilde kendi içinde yaşamakta, başkalarının da aynı özellikte olduğunu gözlemleri ile tespit etmektedir. Nitekim J.J Rousseau onu bütün ahlak yargıçlarının en iyisi olarak niteliyor. “Vicdanımız yanılmaz bir yargıçtır, biz onu öldürmedikçe.” der, Balzac. Bu özelliği ile vicdan insanın ahlaki niteliğinin temelini oluşturur. İnsandaki bu ahlaki yargı özelliğinin tutarlı ve ölçülü bir şekilde hükmedebilmesi için terbiye edilmesi, gelişmesine zemin hazırlanması gerekmektedir.

Kaynağı hakkında farklı görüşler ileri sürülse de Kur’ani bakış açısı ile vicdan fitridir, yani yaratılıştan insanın mayasında bulunan ahlaki bir kabiliyettir. Genel yaklaşım bu olmakla birlikte vicdanın doğuştan getirilmeyip sonradan kazanıldığı da ileri sürülmüştür. Evrim teorisine paralel bu yaklaşıma göre vicdan insanın evrimi ile birlikte ortaya çıkarak nesilden nesle gelişmiştir. Vicdanı tecrübe ve akla dayandıran başka yaklaşımlar söz konusudur. Bu ve benzeri karşı görüşler esasen vicdanın belli bir yönüne eğilerek o yönü genelleştirmişlerdir. Oysa sonradan elde edilen kazanımlar birer alışkanlık niteliğindedir. Alışkanlıklar iyiyle, kötüsülle terbiyenin, eğitimin, sosyal ve tabii çevrenin kısaca öğrenmenin meyveleridir. Sonradan elde edilen her kazanımın yaratılıştan gelen bir dayanağı vardır. Vicdan bunlardan biridir. Vicdanın bir yansıması olarak merhamet, mese-

İşin esası şudur: Vicdanın kaynağı fitrattır. O, insanda yaratılıştan vardır. Zamanla tekâmül eder. Bu gelişmede yapıp etmelerin, tecrübelerin rolü vardır. Akıl ve din, vicdan denilen kabiliyetin en büyük destekçileridir.

la iyilik öğretisinin hareket ve enerji kaynağı gibi çalışır. İyilik etmek, kötülükten kaçınmak yönelişi buradan beslenir. İşin esası ise şudur: Vicdanın kaynağı fitrattır. O, insanda yaratılıştan vardır. Zamanla tekâmül eder. Bu gelişmede yapıp etmelerin, tecrübelerin rolü vardır. Akıl ve din, vicdan denilen kabiliyetin en büyük destekçileridir.

Vicdan, ahlaki hayatımızda önemli bir yere sahip olmakla birlikte sabit bir yapısı yoktur. Çeşitli sebeplerle etki gücünde azalma ve çoğalmalar olabilir. İnsana fiziki olarak verilen mükemmellik, aynı şekilde ruh dünyasına da yansıtılmıştır. Kur’an, Şems suresinde, insanın esasen kötülükten sakınmaya ve bu süreci yönetebilmek gibi bir yetenekle donatılmış oluşuna da vurgu yapar. (Şems, 91/7-8.) Ondaki vicdan dediğimiz manevi hakemlik mekanizmasına işaret eder. Ardından gelen ayetlerde ise söz, yapıp ettikleri ile insanın bu mekanizma üzerinde olumlu ya da olumsuz yönde etki yaptığına getirilmektir: “Nefsini arındıran elbette kurtuluşa ermiştir. Onu kirletip gömen de ziyan etmiştir.” (Şems, 91/10-11.) Nasıl işleyen demir ışıldarsa faal olan vicdan da etkinliğini korur.

İnsanın yaratılıştan getirdiği hak ve hakikate temayül özelliğini ifade eden fitrat (Rum, 30/30.) yansıttığı temel anlam itibarı ile vicdanı temsil ediyor. Allah’ın huzurunda hesap vereceği kıyamet gününde

insana, getireceği temiz bir kalpten başka ne mal ne de evladın fayda vermeyeceğini bildiren ayetteki (Şuarâ, 26/89.) “selim kalp” ifadesi vicdan anlamında kullanılmıştır. Kalbin selim olması, kötülük kirlerinden arınmış, iyiliklerin ruh güzelliği ile huzur bulmuş vicdan ortamını ifade ediyor. Aynı şekilde insan davranışlarının kalbin niteliğini etkilediğini ifade eden ayetlerde de kalp vicdan anlamında kullanılmıştır. Kalbin mühürlenmesi (Bakara, 2/7.), katılaşması (Enam, 6/43.), perde lenmesi (Enam, 6/25.), vicdanın aşınmaya uğrayarak asıl niteliğini kaybetmesi hâllerine atıf yapar. Şu ayet ne kadar da net bir vurguya sahiptir: “Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük duygusunu ve takvasını (kötülükten sakınma yeteneğini) ilham edene andolsun ki nefsinin arındırıcı kurtuluşa ermiştir. Onu kirletip gömen de ziyan etmiştir.” (Şems, 91/7-10.)

Hz. Peygamber’in hadislerinde de ayetlerdeki yaklaşıma paralel olarak kalp kelimesinin vicdan anlamında oldukça yoğun bir şekilde kullanıldığına şahit oluyoruz. İnsan bedeninde iyi olduğunda bütün beden iyi olacağını, bozulduğunda da bütün beden bozulacağını ifade eden bir organ bulunduğunu, bu organın da kalp olduğu şeklindeki hadiste kalp ile kastedilen vicdandır. (Buhari, İman, 39.) “Kul, kalbini rahatsız eden fiilleri terk etmedikçe takvanın hakikatine eremez.” (Buhari, İman, 1.) hadisindeki kalp ile kastedilen de vicdandır.

Etkin bir vicdan, trafik işaretleri gibi sahibini yanıltan, kötüden korur, doğru ve iyi olana yöneltir. Ne var ki o, ilerlediği yolda çok rahat ve bağımsız değildir. Katı bir kalbi besleyen ruh dünyası vicdanın serpilip gelişmesine fırsat vermez. Akıl gibi o da prangaya vurulabilir. Öyle durumlar yaşar ki insan, önce kendi kendisinden utanır gibi olur. Bu noktada vicdan bir süre sessiz ve etkisiz kalır. Zamanla da görünmez olur. Yok olur mu? Hayır. Ama etkisizleşmiş vicdanın sahibine “vicdansız” deriz. Çünkü o vicdan, işlevi açısından yok olmuştur. Vicdanı bu noktaya götüren yol, iman ve akıl ile irtibatının kesilmesidir. Cılızlaşan vicdanın aka kara, karaya ak demesi böyle bir ortamın ürünü oluyor. Artık elimizi koyacak vicdan arama ihtiyacı da ortadan kalkıyor. Elimizle, işimizle vicdanımızın bağı kopuyor, hayatımızdan dışlıyor onu. Tıpkı Theodore Van Kirk’un yaptığı gibi. 1945 yılında Hiroşima’ya atom bombası atarak 140 binden fazla insanın ölümüne, binlerce kişinin yaralanmasına ve şehrin âdeta yok olmasına sebep olan ABD’li pilot savaş sonrası kendisi ile yapılan bütün röportajlarda vicdanının son derece rahat olduğunu söylemişti. Kararmış, karanlıklara gömülmüş bir vicdan... Ama yarasalar karanlıktan rahatsız olmaz.

Çok kere duyarız, “vicdanım rahat” diye konuşur insanlar. Gerçekten vicdan tam anlamıyla rahat olabilir mi? Buna “evet” diyebilmek için yaşan-

mış hiçbir pişmanlığımızın olmaması gerekiyor. Oysa içinde bir yerlerde sakladığı pişmanlıkları olmayanımız yoktur. “Pişmanlık” dedik mi, vicdan rahatlığı buhar oluyor. Vicdan mutlak anlamda rahat olmuyor. Belki onu rahatlatacak sebepler var etmeye çalışırız. Vicdanımızın kötü yanımıza yenik düştüğü durumlarda kendimizi affedebilecek arayışlara gireriz, yaşadığımız azap yumağını çözmek, rahatlamak için. Gerçekte bu insan tabiatına uygun bir durumdur da. Bütünüyle asude bir vicdan tasavvuru mümkün değildir. Din dili ile “günah” diye nitelediğimiz her şey gerçekte vicdan alanına yapılmış bir tecavüz değil midir? Madem insan hata ve günah işlemek eğilimini bütünüyle yok edemiyor, o hâlde yapılan tahribatın telafisine çare aramak kalıyor geriye. Peygamberimiz de bir hadisi ile bize bunun yolunu gösteriyor: “Nerede olursan ol, Allah’a kaşı gelmekten sakın. İşlediğin kötülükten sonra bir iyilik yap ki onu yok etsin.” (Tirmizi, Birr, 55.) İşte, vicdanım rahat diyebileceğimiz durumlar, genel ve hayatın bütününe kapsayan bir süreci değil, belli aralıklarla bulabildiğimiz telafi zamanlarını ifade ediyor demektir.

Akıl vicdan ve din; manevi dünyamızın üç şekillendiricisidir. Akıl olmazsa din ve vicdan olmaz. Vicdan olmazsa akıl ve din parantezdedir. Din olmazsa akıl ve vicdan aciz ve yetersizdir. ■

DUA: KULLUĞUN İFADESİ

Doç. Dr. Bayram KÖSEOĞLU

DİB Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

أَدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ . وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا
وَطَمَعًا إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ

“Rabbimize yalvara yakara ve gizlice dua edin. Bilesiniz ki O, haddi aşanları sevmez. Islah edilmesinden sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Allah’a korkuyla ve ümitle dua edin. Muhakkak ki iyilik edenlere Allah’ın rahmeti çok yakındır.”

(Araf, 7/55-56.)

Çağırarak, istemek, yardım talep etmek gibi anlamlarıyla dua (Ragıb el-İsfahani, *el-Müfredât*, “d’av” md.; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, “d’av” md.), kulun Allah’a yönelmesi, O’na sığınması, O’ndan istemesi gibi manalara gelen önemli bir dinî kavramdır. Dua aynı zamanda bir ibadettir. Ne kadar güçlü, ne kadar varlıklı, ne kadar ilim ve irfan sahibi olsa da insan; kendisini yaratan ve yaşatan Yüce Allah’a muhtaçtır. İşte dua, kulun aciziyetini, Yaradan’ın yüceliğini ifade eden, insanın Rabbi ile irtibatını her daim canlı tutan güçlü bir bağıdır.

İnsanlık için bir yaşam kaynağı, hayat rehberi olan Kur’an-ı

Kerim’de pek çok dua örnekleri yer alır. Bunlar içerisinde özellikle bizler için birer rehber olan peygamberlerin duaları dikkat çekicidir. İlk insan ve aynı zamanda ilk peygamber olan Hz. Âdem ile eşi Hz. Havva’nın, “Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz, bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz!” (Araf, 7/23.) şeklindeki duası; Hz. Nuh’un, “Ey Rabbim! Ben, senden hakkında bilgi sahibi olmadığım bir şeyi istemekten yine sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz ve esirgemezsen kaybedenlerden olurum!” (Hud, 11/47.) şeklindeki niyazı ve “Rabbim! Beni, annemi, babamı, inanmış olarak evime girenleri, mümin

erkekleri ve mümin kadınları bağışla, zalimleri ise daima helak et.” (Nuh, 71/28.) duası; Hz. İbrahim’in, “Rabbim! Bu şehri güvenli kıl, beni ve çocuklarımı putlara tapmaktan uzak tut!” (İbrahim, 14/35.), “Rabbim! Beni ve soyumdan gelecek olanları namazı devamlı kılanlardan eyle; Rabbimiz, duamı kabul et. Rabbimiz! Hesap kurula çağı gün beni, anamı, babamı ve müminleri bağışla.” (İbrahim, 14/40-41.) şeklindeki duaları, bizler için en güzel dua örneklerindedir. Bu duaların muhtevasına baktığımızda kendi kurtuluş ve felahımız için dua etmek yanında, başta anne baba ve çocuklarımız olmak üzere bütün müminler için dua

edilmesinin önemi de dikkat çekmektedir.

Fatiha suresinin ilk ayetiyle birlikte Yüce Allah'a hamd ile başlayan Kur'an-ı Kerim, kötülüklerden ve kötü şeylerden yine O'na sığınmayı ifade eden Felak ve Nas sureleriyle nihayete ermektedir. Baştan sona birçok dua örneği ihtiva eden Kur'an'da, Yüce Allah duanın usul ve adabını da öğretmektedir bizlere. Zira hayatın her alanında birtakım kurallar, ilkeler olduğu gibi ibadetlerin de kendilerine özgü şartları vardır. Bu husus, aynı zamanda bir ibadet olan dua için de geçerlidir. Bu bağlamda, duanın belli şartlara riayet edilerek yapılması duayı daha değerli, daha anlamlı kılacaktır. Yüce Allah'a "yalvara yakara ve gizlice" dua edilmesinin istenmesi yanında, aynı zamanda bu duanın "korkuyla ve ümitle" yapılmasına yönelik Kur'ani beyanlar (Araf, 7/55-56.) bu bağlamda dikkat çekicidir. Böylece dua ve ibadette kul ile Allah arasındaki ilişkiye bir disiplin getirilmektedir. (Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri, DİB Yayınları, c.2 s.538.)

Kulun Rabbine bağlılığının, O'nun karşısındaki acziyetinin bir ifadesi olan duanın nasıl yapılacağına dair başka ilkeler de vardır elbette. "En güzel isimler Allah'ındır; bu güzel isimlerle O'na dua edin..." (Araf, 7/180.) buyruğuna uygun olarak O'nun Rahman ve Rahim isimlerine sığınmak; tövbelerimizi kabul eden Tevvab olduğunu, bize rızık veren Rezzak olduğunu bilerek O'na yönelmek; O'nun her şeyi gören (Basir), her şeyi işiten (Semi), her şeyi bilen (Alim) olduğunu idrak

ederek yaşamak, hayatımızı bu bilinçle şekillendirmek elbette ki son derece önemli ve gereklidir. Yoksa "Ne zaman insanoğluna bir lütufta bulunsak arkasını dönüp uzaklaşır; başına bir kötülük geldiğinde de uzun uzadıya yalvarıp yakarır." (Fussilet, 41/51; Yunus, 10/12; Zümer, 39/8, 49.) buyrulduğu üzere sadece dara düşünce, sıkışınca O'nu hatırlayıp O'ndan medet ummak, rahata kavuşunca ise unutuvermek değildir dua. Zira kulluk, ibadet ve dua sadece ihtiyaç anında olmamalı; hayatımızın merkezinde olmalı ve bizi kuşatmalıdır.

"De ki: Kulluğunuz ve niyazınız olmasa Allah size ne diye değer versin!" (Furkan, 25/77.) mealindeki ilahi beyanın vurguladığı üzere insan, Rabbine olan bağlılığına, O'na yönelmesine ve O'na dua etmesine göre değer kazanacaktır Allah katında. "Bana dua edin, duanızı kabul edeyim..." (Mümin, 40/60.) buyruğuyla kendisine dua etmemizi, kendisine karşı kulluk görevimizi yerine getirmemizi isteyen Yüce Allah, "Kullarım sana beni sorduklarında bilsinler ki şüphesiz ben yakınım, bana dua ettiğinde dua edenin dileğine karşılık veririm..." (Bakara, 2/186.) buyurmak suretiyle bizlere yakın olduğunu ve kendisine yapılan duaları karşılıksız bırakmayacağını beyan etmektedir. Zira O, duayı işitendir, duaya karşılık verendir. (Âl-i İmran, 3/38; İbrahim, 14/39.)

Hayatımızda önemli bir yeri olan, Rabbimizle irtibatımızı canlı tutan dua, aynı zamanda bir sorumluluk da yükler bizlere. Sözlü olarak dua etmek yanında duaların kabul olması

için çalışmak, sorumluluklarımızı yerine getirmek de duanın önemli bir parçasıdır. Yüce Allah, meydana gelen olayları birtakım kanunlara ve sebeplere bağlamıştır. Bu sebeplere riayet etmek, tedbir almak, gayret etmek duaların karşılık bulmasında son derece önemlidir. Bu bağlamda dua; kader, tevekkül, tedbir ve teslimiyet gibi kavramlarla doğrudan alakalıdır. Zira dua etmek kadere aykırı olmadığı gibi istediğimiz şeyleri elde etmek için çalışmak, sorumluluk bilincinde olmak da tevekkülün bir gereğidir. Bu çerçevede yapılacak dua, kulluğun bir göstergesi olarak Allah'a teslimiyeti, O'nu yüce bilmeyi, O'na sığınmayı ifade edecektir. Bu sayede mümin, duası ve kulluğuyla değer bulacaktır Rabbinin katında. Duası gayreti getirecek; gayreti kulluğu, kulluğu ise O'nun icabetini, af ve mağfiretini kazandıracaktır. ■

Hayatın her alanında birtakım kurallar, ilkeler olduğu gibi ibadetlerin de kendilerine özgü şartları vardır. Bu husus, aynı zamanda bir ibadet olan dua için de geçerlidir.

EN FAZİLETLİ AMELLER

Dr. Ahmet OĞUZ

Suudi Arabistan Cidde Din Hizmetleri Ataşesi

أَفْضَلُ الْأَعْمَالِ - أَوْ الْعَمَلِ - الصَّلَاةُ لَوَقْتِهَا وَبِرُّ الْوَالِدَيْنِ

“Amellerin en faziletlisi (ilk) vaktinde kılınan namaz ve anne babaya iyilik etmektir.”

(Müslim, İman, 140 [85]; Buhari, Mevakit, 5 [527])

Sözlükte “iş, fiil, çalışma” gibi manalara gelen amel kelimesi (İbn Manzur, Lisanü'l-Arab, “amel” md.) dinî literatürde “emir, tavsiye veya yasaklara konu olan, sonunda ceza veya mükâfat bulunan tutum ve davranış” anlamını kazanmış ve böylece insanın her türlü işi için kullanılan fiil kelimesine göre daha dar kapsamlı bir terim hâlini almıştır. Öte yandan amel kavramı, aslında söz ve inanmayı da içine alır. Nitekim amel terimi pek çok ayet ve hadiste genellikle sözlü davranışları da kapsayacak şekilde kullanılmıştır. Ayrıca gerek bazı hadislerde (Buhari, Tevhid, 47; Darimi, Rikak, 28 [2780-2781]) gerekse başta tasavvufi literatür olmak üzere diğer İslami kaynaklarda

iman “kalbin ameli” sayılmıştır. Bununla birlikte amel kelimesinin iman ve söz dışında kalan tutum ve davranışlar için kullanımı daha yaygındır. Kur’an-ı Kerim’de de bu ayrımın yapıldığı, bir ayette sözler (el-kelim) ve amelin (Fatır, 35/10.), bir ayette söz (el-kavl) ve amelin (Fussilet, 41/33.), birçok ayette de iman ve amelin yan yana kullanıldığı görülmektedir. (Süleyman Uludağ, “Amel”, *DİA*, 3/13-16.)

Ashab-ı kiramdan Abdullah b. Mesud (r.a.) Resulullah’a (s.a.s.) gelerek, “Ey Allah’ın Resülü! Allah’ın en sevdiği amel hangisidir?” diye sordu. Peygamberimiz (s.a.s.), “Vaktinde kılınan namazdır.” buyurdu. “Ondan

sonra hangisidir?” dedi. Allah Resülü (s.a.s.), “Anne ve babaya itaat etmektir.” buyurdu. “Sonra hangisidir?” diye sordu. Peygamberimiz (s.a.s.), “Allah yolunda cihad etmektir.” buyurdu. (Müslim, İman, 139 [85]) Sevgili Peygamberimizin bu hadisinde Allah’ın en çok sevdiği amellerden üç tanesi zikredilmiştir. Bunların birincisi vaktinde kılınan farz namazlardır. Kur’an-ı Kerim’de namazların vakitlere bağlı ibadetler olduğu belirtilmiş (Nisa, 4/103.) ve bizlere bu vakitlere uyararak namazlarımızı kılmamız emredilmiştir. Nitekim Yüce Allah Müminun suresinde, “Namazlarına devam eden müminler kurtuluşa ermiştir...” (Müminun, 23/1-9.) buyurarak namazı vaktinde kılınanların kurtuluşa erdiklerini müjdelemiştir. Ayrıca en faziletli ameller arasında zikredilen “vaktinde kılınan namaz” ifadesi, bazı hadis kaynaklarında “ilk vaktinde kılınan namaz” şeklinde geçmektedir. (Ebu Davud, Salat, 9 [426])

Allah’a en sevimli gelen amellerden biri de yukarıdaki hadiste ifade edildiği üzere anne ve babaya itaat ve iyilik etmektir. Çünkü anne ve babamız bizleri yetiştirir ve terbiye eder. Bizim ihtiyaçlarımızı karşılar ve bizi yedirip içirirler. Bizim için hiçbir karşılık beklemezsiniz her türlü zorluğa katlanırlar. Anne ve babanın, evladı üzerindeki bu büyük haklarına karşılık bizlere düşen, onlara daima iyi davranmak suretiyle rızalarını kazanıp hayır dualarını almaktır. Nitekim Yüce Rabbimiz şöyle buyurmaktadır: “Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi ve anne babanıza iyi davranmanızı emretti. Onlardan biri veya ikisi senin yanında yaşlanırsa onlara

öf bile deme! Onları azarlama! İkisine de gönül alıcı güzel sözler söyle. Onlara merhametle ve alçak gönüllülükle kol kanat ger. ‘Rabbim! Onlar nasıl küçüklükte beni şefkatle eğitip yetiştirdilerse şimdi sen de onlara merhamet göster’ diyerek dua et.” (İsra, 17/23-24.)

Yüce Rabbimizin sevdiği amellerin bir diğeri de Allah yolunda cihad etmektir. Cihad, mensubu bulunmakla şerefleştirdiğimiz din-i mübin-i İslam’ı yaşama ve yaşatma hususunda önümüze çıkan her türlü engeli aşmak için mücadele etmektir. Bu anlamda Allah rızası için yapılacak her türlü gayret ve faaliyet cihad kapsamında değerlendirilmektedir. Ayrıca düşman saldırılarına karşı koymak da bir cihattır. Kendi rızası için cihad edenleri Allah (c.c.) şöyle müjdelemiştir: “Ey iman edenler! Sizi, elem verici azaptan kurtaracak bir ticareti size göstereyim mi? Allah’a ve Resulüne iman ederseniz, Allah yolunda mallarınızla ve canlarınızla cihad edersiniz. Bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır. O sizin günahlarınızı bağışlar, sizi altından ırmaklar akan cennetlere, adn cennetleri içindeki güzel köşklere koyar. İşte büyük kurtuluş budur.” (Saff, 61/10-12.)

Birçok sahabi, farklı zamanlarda Hz. Peygamber’e (s.a.s.) en hayırlı ameller konusunda sormular sormuşlardır. Efendimiz (s.a.s.) şartlara ve muhataplara göre birbirinden farklı cevaplar vererek en hayırlı amelleri açıklamıştır. Örneğin bir defasında Resulüllaha (s.a.s.) hangi amellerin daha faziletli olduğu sorulunca “Allah’a ve Resulü’ne iman etmektir.” buyurdu. “Sonra nedir?” diye sorulunca Resulüllah (s.a.s.), “Allah yolunda ci-

had etmektir.” buyurdu. “Ondan sonra nedir?” denilince Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.), “Kabul olunmuş (mebrur) hacdır.” buyurdu. (Buhari, İman, 18 [26]; Hac, 4 [1519]; Müslim, İman, 135 [83])

İslam dini; iman, amel ve ahlak boyutuyla bir bütündür. İman etmeden yapılacak amellerin bir değeri olmadığı gibi (Müslim, İman, 93 [54]) amelsiz iman da zayıflar. Çünkü ameller imanı korur ve güçlendirir. Nitekim Efendimiz (s.a.s.) bu hadiste öncelikle imana, ardından en önemli ibadetlerden olan cihada ve hacca dikkat çekmiştir.

Allah’a karşı ibadet ve kulluk görevimizi ömür boyu sürdürmeliyiz. Hz. Peygamber (s.a.s.) “Sana yakîn (ölüm) gelinceye kadar Rabbine ibadet et!” (Hicr, 15/99.) ayeti gereğince sürekli ibadet eder ve ümmetine de ibadetlere ömür boyu devam etmelerini emrederdi. Nitekim bir gün Hz. Peygambere (s.a.s.), “Allah katında amellerin en se-

vimli olanı hangisidir?” diye sorulduğunda cevaben şöyle buyurmuştur: “Az da olsa devamlı olanıdır.” (Müslim, Salatü’l-Müsafirin, 216 [782])

Allah rızası için yoksullara yemek yedirmek ve insanlara selam vermek de Sevgili Peygamberimizin (s.a.s.) tavsiye ettiği en hayırlı amellerdendir. Nitekim bir adam Resulüllah’a (s.a.s.), “İslam’ın hangi ameli daha hayırlıdır?” diye sormuş. Hz. Peygamber (s.a.s.), “Yemek yedirmen, tanıdığın ve tanımadığın herkese selam vermen-dir.” (Müslim, İman, 63 [39]) buyurmuşlardır.

Başka bir zaman bir kişi Hz. Peygamber’e gelerek, “Müslümanların hangisi daha hayırlıdır?” diye sordu. Resulüllah (s.a.s.), “Elinden ve dilinden Müslümanların emin olduğu kimse-dir.” (Müslim, İman, 64 [40]; Buhari, İman, 3 [10]; Rikak, 26 [6484]) buyurdu. Bir sahabi Hz. Peygambere, “Kiyamet günü Allah katında hangi kullar daha üstündür?” diye sorduğunda Resulüllah (s.a.s.), “Allah’ı çokça zikreden erkek ve kadınlardır...” (Tirmizi, Deavat, 5 [3376]) buyurdu. Bazen de Resulüllah Efendimiz (s.a.s.) kendisine soru sorulmadan hayırlı amelleri şöyle sıralamıştır: “Abdestin mükemmel bir şekilde alınması imanın yarısıdır. El-hamdülillah demek mizanı doldurur. Tesbih ve tekbir, gökleri ve yeri doldurur. Namaz nurdur. Zekât (kişinin Müslümanlığına) bir delildir. Sabır bir ziyadır (ışık-tır). Kur’an senin lehine veya aleyhinde olana bir delildir...” (İbn Mace, Taharet, 5 [280]) Yüce Allah cümlemizi ölünceye kadar salih amellere devam eden ve böylece kendi rızasını kazananlardan eylesin. ■

İslam dini; iman, amel ve ahlak boyutuyla bir bütündür. İman etmeden yapılacak amellerin bir değeri olmadığı gibi amelsiz iman da zayıflar.

1960'LI YILLARDA DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI VE YAYIN FAALİYETLERİ

Dr. Mehmet BULUT

DİB Emekli Başkanlık Müşaviri

Bilhassa olağanüstü dönemlerde Diyanet İşleri Başkanlığının özellikle yayın faaliyetleri yavaşlayabilmiş, hatta bazen durma noktasına gelebilmiştir. Ancak, bu değerlendirmeyi geçersiz sayabilecek durumlar da yok değildir. 1960'lı yıllar buna örnek olarak gösterilebilir. Ülkemizin çalkantılı dönemlerinden biri olan 1960'lı yıllarda Başkanlık hizmetlerinden özellikle yayın faaliyetlerinde yavaşlama, duraklama bir yana, önceki yıllara nazaran önemli bir canlanma müşahade edilmiş, bu alanda Başkanlık tarihindeki önemli yenilik ve atılımlardan bir kısmı bu dönemde gerçekleşmiştir. Bu yazıda, önce Başkanlıktaki gelişmelere ve ardından o dönemdeki yayın faaliyetlerine kısaca temas etmek istiyorum.

1951-1960 yılları arasında Başkanlık makamında kalan Eyüp Sabri Hayırlıoğlu, 27 Ma-

yıs 1960 ihtilali sonrasında görevden alınmış ve 30 Haziran 1960'ta bu makama dönemin İstanbul Müftüsü Ömer Nasuhi Bilmen getirilmişti. Bu atama ile birlikte Diyanet'te sık sık Reis değişikliği yaşamaya başlanmış ve bu on yıllık süreçte 6 zat Diyanet İşleri Başkanı olmuştur. (Ömer Nasuhi Bilmen, Hasan Hüsnü Erdem, Mehmet Tefvik Gerçeker, İbrahim Bedrettin El-malı, Ali Rıza Hakses, Lütfi Doğan)

9 Temmuz 1961'de kabul edilen 1961 Anayasasının 154. maddesiyle Diyanet İşleri Başkanlığı ilk defa anayasal bir kurum olarak tanımlanmıştı. ("Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, özel kanununda gösterilen görevleri yerine getirir.") Anayasanın öngördüğü teşkilat kanunu için hazırlıklara hemen başlanmışsa da çabalar ancak 1965 yılında sonuçlanmış ve 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Ka-

nun, 22 Haziran 1965'te kabul edilmiş, 2 Temmuz 1965'te de yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla yeniden oluşturulan teşkilatta, bir müdür ve iki memurdan oluşan bir Derleme ve Yayın Müdürlüğü birimine de yer verilmiş ve bu müdürlüğün yapacağı görevler de belirlenmiştir. (Madde 8.)

1960'lı yıllar Başkanlığın tekâmül/hizmet içi eğitim kurslarına öncelik ve ağırlık verdiği yıllardır. Eğitimleri yetersiz görülen personelin olgunlaştırılması için süreçte yoğun bir çaba içine girilmiştir. Bu cümleden olarak Hasan Hüsnü Erdem, 6 Nisan 1961'de başkanlık görevine başlaması dolayısıyla teşkilatta yayınladığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi'nin 1961 yıllığında da yer verilen genelgede, hizmet içi kurslarla personelin olgunlaştırılmasının hedeflendiğine vurgu yapmıştı. Ayrıca orta ve lise düzeyinde tahsili olmayan binlerce per-

sonelin dışarıdan ortaokul ve lise bitirme imtihanlarına girip diploma almaları teşvik ediliyordu. Böylece hem personelin bilgi düzeyi yükselecek hem de onlara terfi ve terfih imkânı sağlanacaktı. Öyle ki bu yolla diploma alanlar, emsali için de örnek olması amacıyla Diyanet Dergisi'nde "Başarılı Meslektaşlarımız" başlığı altında haberleştirilmişti.

Bu dönemde, sivil bir dernek maharetiyle Ankara'da Kocatepe semtinde oldukça kapsamlı olması tasarlanan bir Diyanet Sitesi inşası için teşebbüse geçilmiş, sitenin temeli de 10 Mayıs 1963 günü atılmıştı. Bu site için ilk başlarda ilgili dernek tarafından "Türkiye Devrim Diyanet Sitesi" adı verilmesi dikkat çekicidir. Ancak, bir ayrıntı olarak belirteyim ki bu ad Başkanlık yetkililerince benimsenmemişti. Mesela, konuya ilişkin Ankara Radyosu'nda 1961 yılında yaptığı konuşmada ve sözü edilen tarihteki temel atma töreninde yaptığı ko-

nuşmada Başkan Hasan Hüsnü Erdem bu "Devrim" sözcüğüne yer vermemiş, sadece "Diyanet Sitesi" adını zikretmişti. Bu teşebbüsün büyük bir heyecan uyandırdığını görüyoruz. Çünkü Kocatepe Camii'nin yapım sürecinin başlaması ve Diyanet Vakfı'nın kuruluşuna zemin hazırlaması açısından da önemliydi.

Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in 16 Ekim 1962 günü Başkanlığı ziyareti, Diyanet Dergisi'nin Kasım 1962 tarihli sayısında "Başkanlığımızın Şerefli Bir Günü" başlığıyla haberleştirilmişti. Bu, ilk defa bir cumhurbaşkanının Diyaneti resmen ziyareti oluyordu. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay da Nisan 1967'de Başkanlığı ziyaret etti.

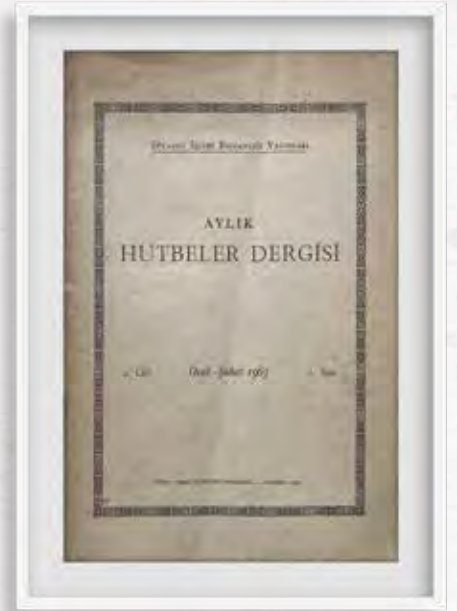
1965 tarihli 633 sayılı kanun, 11 kişilik Din İşleri Yüksek Kurulu'nun seçimle belirlenmesini öngörüyordu. Bu amaçla 30 Ocak 1966 tarihinde bir seçim yapılmış ve seçilen üyeler de göreve başlamışlardı.

Ancak açılan bir dava sonucu Danıştay bu seçimi iptal etti. Başkanlık, 26 Aralık 1966 tarihinde sadece 7 üye için (4 eski üyenin müktesep hakları vardı) yeniden seçim yaptı.

Başkanlıktaki gelişmeleri özetledikten sonra o dönemde Başkanlığın yayın faaliyetlerinden de kısaca söz edelim.

1960'lı yıllar Başkanlığın kitap yayınında yeni bir hamle yaptığı dönem sayılabilir. Bu on yıl içinde 60 civarında yeni kitap yayınlandığı gibi daha önce çıkmış bir kısım kitabın da yeni baskıları yapılmıştır. 1961 yılında ilk defa müstakil bir mealin yayınlanması, tarihî süreçte Başkanlığın önemli yayın faaliyetlerinden biridir. Üç cilt hâlinde basılan bu meali, bu köşede çıkan bir yazımda tanıtmaya çalışmıştım.

İlk iki cildi 1928 yılında Kur'an harfleriyle basılmış olan *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi* adlı eser de bu dönemde yeni harflere çevrile-

rek yeniden basıldı. Eserin diğer ciltlerinin yeni baskıları da 1960'lı yıllarda gerçekleştirildi.

Kahire Üniversitesi İslam Hukuku profesörlerinden Muhammed Ebu Zehra'nın yazdığı *Ebû Hanîfe* adlı eser, Müşavere Heyeti azasından Osman Keskiöğlü tarafından tercüme edilerek Başkanlıkça 1962'de yayımlandı. 1997 yılından itibaren bu eserin birçok baskısı yapıldı. Prof. Fuad Köprülü'nün Barthold'dan tercüme edip önemli açıklamalar ilave ederek daha önce başka yerde yayımladığı *İslâm Medeniyeti Tarihi* adlı eser, bu defa Başkanlıkça 1963 yılında yeniden yayımlandı. Aynı müellife ait *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* adlı eser de 1966'da basıldı. Her iki kitap da Başkanlığın yayımladığı önemli eserler arasındadır.

Bunların dışında Ömer Nasuhi Bilmen'in *Tefsir Tarihi*, A. Himmet Berki ve Osman Keskiöğ-

lu'nun birlikte yazdıkları *Hâte-mü'l-Enbiya Hz. Muhammed ve Hayatı*, Agâh Sırrı Levent'in *Ümmet Çağı Türk Edebiyatı*, Fevziye Abdullah Tansel'in *Çocuklar İçin Dinî Şiirler ve Tanzimat Devri Edebiyatında Dinî Şiirler* adlı kitaplar da bu dönemde yayımlanmış dikkat çeken eserlerden bazılarıdır.

Bu yıllarda kitapların baskı adedi 5 ila 20 bin arasında olabilmıştır.

Bu yıllarda planlanan/yayınlanması öngörülen bazı eserlerin baskısının ise gerçekleşmediği anlaşılmaktadır. Bir *İhyâ* tercümesi, Tahsin Yazıcı'nın hazırladığı *Menâkıb-ı Hâce-i Cihan*, Hasibe Mazioğlu'nun hazırladığı Sinan Paşa'ya ait *Tazarruat*, önsözünü Ahmed Ateş'in yazdığı *Mevlid*, Hakanî Mehmed Bey'e ait *Hilye-i Hakanî* adlı manzum eser, Ord. Prof. Şemsettin Günaltay tarafından yazılan ve daha önce Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti Tetkikat ve Telifat-ı İslamiye yayınları arasında 1923'te basılmış olan *İslâm'da Tarih ve Müverrihler* ile *Felsefe-i Ülâ*, Ignaz Goldziher tarafından yazılan ve Ferid Ayiter tarafından tercüme edilen *İslâmî Tetkikler, İslâm Hakkında Dersler ve İslâmî Kur'an Tefsirinde İstikametler*, Theodor Nöldecke tarafından yazılan ve yine Ferid Ayiter tarafından tercüme edilen *Kur'an Tarihi* örnek olarak zikredilebilir.

1956 ve 1960 yıllarında birer süreli yayın teşebbüsünden sonra Başkanlık, 1961 yılında yıllık olarak ve Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi logosuyla önemli bir mevkute hazırladı. Ancak derginin basımı 1962'ye

sarkmıştı. Derginin yazı işleri müdürlüğünü, Başkanlık Yayın Müdürü M. Tefvik Ersen yapmıştı. Yazılan önsözde, bu dergi ile "orta dereceli bir dinî kültüre istikrar vermek" amaçlandığı vurgulanmıştır. Bununla birlikte dergide ilmî nitelikli, derinlikli yazıların da yer aldığı belirtilmiştir.

Dergide ilk sırada yer verilen Muhammed Tâvit et-Tancî'nin "Gazzâlî'ye Göre Kur'an'ın Tefsiri" başlıklı yazısı önemli ilmî bir makaledir. Yusuf Ziyeddin Ersal'ın "İslâm Dini ve Müslümanlar", Mehmet Hatiboğlu'nun Muhammed Hamidullah'tan çevirdiği "İslâm'da Estetik ve Güzel Sanatlar", Hüseyin Atay'ın "Cuma Hutbeleri Nasıl Olmalıdır?", Hamdi Kasaboğlu'nun "İslâmî İlimlerin Kaynakları ve Ne Suretle Yayıldı", Mehmet Altay Köymen'in "Anadolu'nun Fethi" başlıklı yazıları da dikkate değer makalelerdir. Dergide telif yazılar yanında kitap tanıtım yazıları ve bir hayli iktibas yazıya da yer verilmişti.

1961'de yıllık olarak yayınlanan *Diyânet İşleri Başkanlığı Dergisi*, Haziran 1962'den itibaren periyodik olarak yayımlanmaya başlamıştır. Buna göre, Başkanlık tarihinde periyodik ilk süreli yayın 1960'lı yıllarda gerçekleşmişti. Dergi 1960'lı yıllar boyunca genelde iki sayı bir arada olmak üzere yayını sürdürdü. Ocak 1968'den itibaren derginin adı *Diyânet Dergisi* şeklinde kısaltıldı.

1969'da 8. yılına başlarken Başkanlık, dergiye yeni bir veçhe kazandırmaya çalıştı.

Bu cümleden olarak derginin kâğıt ve baskı kalitesini iyileştirdi. Yazar kadrosunu genişletmeyi hedefledi; buna bağlı olarak Ankara İlahiyat Fakültesi ve Yüksek İslam Enstitüleri öğretim görevlilerinin daha fazla katkısı arzu edildi. 1968 yılı sonlarında *Diyanet Gazetesi*'nin de yayın hayatına başlamasıyla iki mevkutede yer alacak yazıların farklılaşması düşünüldü, buna binaen *Diyanet Dergisi*'nde yer alan makalelerin ilmî ağırlıklı olmasına çalışıldı.

İlk başlarda M. Tefvik Ersen ve ardından M. Tefvik Ergun derginin yazı işleri müdürlüğünü yaptı. Bu görevi Aralık 1963'ten itibaren Ahmet Yüzendağ, Kasım 1969'dan itibaren de Ahmet Baltacı deruhte etti.

Osman Keskiöğlü, Nafiz Danışman, Mehmet Oruç, M. Şevki Özmen, Ali Arslan Aydın, M. Âsım Köksal, A. Hamdi Kasaboğlu, Veli Ertan, Kemal Edip Kürkçüoğlu, İsmail Cerrahoğlu, Süleyman Ateş, M. Şehit Oral, Ahmet Serdaroğlu, Halil Aslangül, Şinasi Siber, Hasan Hüsnü Erdem, Dr. Lütfi Doğan, İbrahim Ağâh Çubukçu, Lütfi Doğan, Lütfi Şentürk, Yaşar Kutluay, Ali Himmet Berki, İsmet Selim, Dr. Kemal Topalan, Hakkı Maviş, M. Esat Kılıçer, Yusuf Ziya Kavakçı, 1960'lı yıllarda bu dergide en çok yazan şahıslardı.

Bu süreçte dergide genel olarak 3-5 sayfayı geçmeyen kısa makaleler yer aldı. Düzenli olmamakla birlikte hutbe metinlerine de yer verildi. Makaleler yanında Başkanlık genelgeleri,

bazı kurul kararları, personel haberleri ve bazı güncel haberler ile basında din hizmetlerinin örnek davranışlarını konu alan haberler de yer alabilmişti. 1960'lı yıllarda *Diyanet Dergisi*'nin tirajı 10 bin civarında idi.

Kısa ömürlü *Yeni Köy Hocası* ve *Köy Hocaları İçin Belleten*'i saymazsak Başkanlık, 1960'lı yıllarda süreli yayın alanındaki ikinci önemli atılımını *Diyanet Gazetesi* ile yaptı. Bu mevku-temiz 22 Kasım 1968'de yayın hayatına başladı ve Aralık 1990'a kadar kesintisiz yayını- nı sürdürdü. Bu gazete ile Başkanlık, din hizmetleri yanında halka hitap etmeyi de amaçlamıştır. İlk üç yılında her sayısı 60 bin civarında basılmıştır ki bu, yüksek bir tiraj sayılmalıdır.

İlk sayısı Aralık 1960'da yayınlanan ve hutbe metinlerinden oluşan aylık *Hutbeler Dergisi*, Başkanlığın yayın alanında bu dönemdeki yeniliklerinden biri sayılabilir. 1961 yılı boyunca düzenli olarak çıkan dergi, 1963 ve 1964 yılında da birkaç sayı yayımlandı. Bu girişimle Cuma hutbelerinin daha faydalı olmasını sağlamak ve hutbe tertip edebilecek yetenek ve birikimde olan hatiplere yazacakları hutbelerde örnek olmak hedeflenmişti.

İstanbul ve Ankara arzlarına göre hazırlanıp 11 bin adet basılan 1969 Yılı Namaz Vakitleri Takvimi de Başkanlık yayınlarının bu dönemdeki ilklerinden biridir.

Kısaca belirtmek gerekirse Başkanlık yaklaşık yüz yıldan beri kitap, 60 yıldan beri de dergi yayınlıyor. Kuşkusuz günümüzdeki yayın faaliyetleri

kapsam ve çeşitlilik itibarıyla son derece geniş bir perspektif sunmaktadır. Milletimizin dinî kültür düzeyini yükseltmenin, halkımıza ilim ve irfan kazandırmanın Başkanlığın her dönemindeki önemli hedeflerinden biri olduğunu söylemek isabetli olacaktır.

Yayın konusunda 6 Kasım 1969'da Başkanlıktan müftülüklerle gönderilen bir genelgede yer verilen hususlardan biri de her seviyedeki insanımızın dinî ve ilmî eserlere olan ihtiyacını karşılamak üzere Başkanlığın büyük emekler vererek yayımladığı kitap ve dergilerin halka tanıtılıp okutulmasında yetersiz kalındığının anlaşıldığı, bu eksikliğin giderilmesinde din hizmetlilerinin gayret göstermelerinin büyük önem arz ettiği hususu idi. Bu eksikliğin az veya çok sonraki yıllarda da devam ettiğini söylemek yanlış olmaz. ■

YAPAY ZEKÂDA BİLİNÇ VE CEZA HUKUKU AÇISINDAN FAİLLİK TARTIŞMALARI

Nursena ÇETİNGÜL

Avukat

İnsan zekâsı ve yapay zekâ

İnsan zekâsı, (Gardner'in *Çoklu Zekâlar Kuramı*'nda olduğu gibi) içinde farklı türleri barındıran karmaşık bir sistemdir. Bu sebeple zekâyı bütüncül anlamıyla ölçmede yeterli olduğumuz söylenemez. Düşünme sürecinin tamamen beyne atfedilmesi, çok indirgemeci bir yaklaşım olabilmekle beraber, insanın zihinden ibaret olduğunu iddia edenler de mevcuttur. Örneğin transhümanistler böyle düşündüğü için bilincin makineye aktarılması sayesinde insanoğlunun ölümsüzlüğünü gerçekleştirme iddiasındadırlar. Fakat bilincin tanımı ve mahiyeti bir yana, henüz zekânın tanımında dahi bir konsensüs sağlanmış değildir. Bu sebeple zekâ ve bilinç hakkında konuşurken iddialı bir tavır takınmak pek sağlıklı olmayacaktır.

Yapay zekâli makinelerden kastımız ise insandaki analitik zekânın taklit edilmesidir. Bilimkurgu filmlerindeki gibi kendi başına karar alan, özgür iradesi olan bir makineden bahsetmek günümüz şartlarında mümkün değildir. Fakat makinelerin düşünebilmesinin imkânıyla ilgili süregelen pek çok tartışma vardır. Bunun yakın gelecekte gerçekleşeceğini iddia eden Ray Kurzweil gibi ünlü isimler bulunmaktadır. Bu isimlerin transhümanist ajandayla olan yakınlıkları dikkat çekicidir. Buna karşılık, böyle bir durumun hiçbir zaman gerçekleşmeyeceğini savunan, alanda otorite isimlerden Noam Chomsky gibi pek çok uzman da bulunmaktadır. John Searle'e ait *Çince Odası* adlı düşünce deneyi de bu konuda

ufuk açııcıdır. 1959 yılında ünlü matematikçi Cahit Arf, "Makine Düşünebilir mi ve Nasıl Düşünebilir" başlıklı bir konferans gerçekleştirmiştir. Arf şöyle söylemektedir:

"(...) insan beyni ile makine arasındaki asıl fark, insan beyninin (...) verilen bir işi yapıp yapmamak hususunda serbest hissetmesine mukabil makine-de bu vasıfların benzerlerinin yok oluşudur. Bu vasıfları karakterize eden husus hepsinin de bir belirsizlik unsuru ihtiva etmesi, bunların şaşmaz bir şekilde uydukları kaidelerin olmayışıdır." (Cahit Arf, "Makine Düşünebilir Mi ve Nasıl Düşünebilir?", c. 1 [Atatürk Üniversitesi Halk Konferansları, Erzurum: Üniversite Çalışmalarını Muhite Yayma ve Halk Eğitimi Yayınları Konferanslar Serisi, 1959], 103.

Özgür iradeye değinen Arf, determinist olmayan (kuantum fiziğinde gözlenen) atom altı süreçlerin varlığından bahsetmekte ve bunların makinelerin işleyişinde etkili hâle getirilmesi hâlinde makinelerin insan beynine benzeyebileceğini söylemektedir. Fakat bunun hiçbir zaman yapılamayacağına inandığını belirterek de sözlerini bitirmektedir.

Özgür iradenin makineye aktarılmasının imkânsız olduğunu savunan bilim insanları bunu teknolojik yetersizliğe değil, "algoritma" ve "özgür irade" terimlerinin tanımları gereği çelişik oluşuna bağlamaktadır. Yapay zekânın en belirgin özelliği, "belli bir hedefe ulaşmak için" en yüksek olasılığa sahip eylemleri rasyonelleştirerek gerçekleştirmesidir. Yapay zekâda bulunan ve sıfır ile bir dizilerin-

den ibaret olan algoritmalar, dışarıdan kendilerine kodlanan hedeflere göre tanımlanırlar. Computational bir makinenin önceden belirlenmiş olan amacı, algoritmasının temel ögesidir. Bir makine, amacına ulaşmada başarısız olabilir fakat hedefini değiştiremez. Dolayısıyla algoritmalar amacını sorgulayamaz, zira aksi halde algoritma tanımının dışına çıkmaları gerekir. Bu sebeple, computational (sayısal) bir sistem özgür irade mefhumu ile çelişiktir. (Gonzalo Génova, Valentín Moreno, ve Eugenio Parra, "A Free Mind Cannot Be Digitally Transferred", *AI & SOCIETY*, 27 Haziran 2022, <https://doi.org/10.1007/s00146-022-01519-7>. mind uploading)

Yapay zekâ, iyi tanımlanmış, veriyle temsil edilebilen ve tekrarlayan görevlerde başarılıdır. Kısıtlı bilgiye ve sezgiye dayalı kararlar ve geniş görevlerde ise başarısızdır. Buna karşılık insan zekâsı, sağduyuya ve soyut kararlara ihtiyaç duyulduğunda başarılıyken anlık yoğun hesaplamalarda ve veri işlemede başarısızdır. Esasen yapay zekâ ve insan zekâsını karşılaştırmak doğru değildir. Zira işlevleri bazen örtüşse de amaçları son derece farklıdır. Nitekim böyle bir karşılaştırma yapmak için de aslında güvenilir bir tur-nusol testi bulunmamaktadır.

Yapay zekâ suç işlerse cezalandırılabilir mi?

Teori ve tanımlardan uzaklaşıp pratiğe geçtiğimizde bazı sorular bizi beklemektedir. Mesela, yapay zekâli varlıklar bir suçun gerçekleşmesine sebep olabilir mi? Aslına bakılırsa bu senaryo pek çok kez yaşanmıştır. Örne-

ğın Uber ve Tesla'nın sürücüsüz otomobilleri otonom sürüş modundayken bazı kazalara karıştılar. 2018 yılında Uber'in çarptığı bisikletli kadın hayatını kaybetti. Davada sürücü ihmal suretiyle adam öldürmekle suçlanırken Uber şirketinin cezai hiçbir sorumluluğunun bulunmadığına karar verildi. Aynı sene Tesla'nın Model X aracı beton bariyerlere çarptı. Sürücü koltuğundaki Apple mühendisi hayatını kaybetti. Bu davalar, otonom mod etkinken yapay zekâlı varlıkların sebep olduğu suçlar için kimin sorumlu tutulacağı tartışmalarını gündeme getirdi. Yapay zekânın bilinç kazanacağını iddia edenlere göre, ileride böyle

kazalarda yapay zekânın bizzat sorumlu tutulması gerekecektir. Peki, böyle bir ihtimal hukukeni açıdan mümkün müdür?

Yapay zekânın failliği konusunu doğru bir düzlemde tartışabilmek için hukukun temel kavramlarını anlamak gerekmektedir. Öncelikle hukuki açıdan bir sorumluluktan bahsedebilmek için ilk şart hak sahibi (kişi) olmaktır. Bir süje şayet sorumlu tutulacaksa aynı oranda haklara sahip olmalıdır. Çünkü hukuktaki nimet külfet dengesi bunu gerektirir. Haklara ve borçlara ehil olabilmek içinse kişilik sahibi olmak şarttır. (Nurşen Ayan ve Mehmet Ayan, *Kişiler Hukuku* [Ankara: Seçkin, 2016], 49-50.) Hukukta insanlar için "gerçek kişi" tabiri kullanılırken vakif dernek türü oluşumlar için "tüzel kişi" tabiri kullanılır. Uluslararası doktrinde bu iki türe ek olarak yapay zekâyâ özel bir hukuki kişilik verilmesi tartışılmıştır. Avrupa Parlamentosu Hukuk İşleri Komisyonunun 2017'de yayınladığı tavsiye raporunda, uzun vadede robotlara "elektronik kişilik" statüsü verilmesi önerilmiştir. Fakat pek çok uzman, elektronik kişilik statüsünün gereksizliği hakkında fikir bildirdikten sonra bu öneri geri çekilmiştir. Bildiğimiz kadarıyla günümüzdeki hiçbir hukuk sistemi, yapay zekâyâ bir kişilik tanımlamamıştır. Fakat hatırlayacağınız üzere Suudi Arabistan, insansı robot Sophia'ya 2017 yılında vatandaşlık vermişti. Çok konuşulan bu olayın yalnızca magazin amaçlı olup olmadığı bilinmez ancak bu karar, birtakım hukuki sonuçları beraberinde getirecektir. Mesela Sophia(lar) oy kullana-

bilecek midir? Bu gibi soruların cevabı belirlenmeden böyle bir girişimin ne amaçla yapıldığı da merak konusudur.

Yapay zekâ pratik yaşamda etik ikilemlerle karşılaşabilir. Örneğin otonom aracın ölümcül bir kaza yapmasının kesin olduğu bir senaryo varsayalım. Araçta ani gelişen bir fren arızası bulunsun. Aracın yolda gidebileceği yalnızca iki taraf var: Sağ tarafta çocuklar, sol tarafta ise yaşlılar. Yolun olmadığı yerde ise bariyerler var. Otonom araç; çocukların tarafına mı yaşlıların tarafına mı yoksa içindeki sürücüyü öldürme pahasına bariyerin olduğu tarafa mı direksiyonu kırmalıdır? Massachusetts Institute of Technology (MIT) bu senaryoları konu alan Ahlak Makinesi (Moral Machine) isimli kamuya açık bir anket çalışması yürütüyor. Bu anketin amacını "bireylerin zorlu ahlaki dilemmalardaki yargılarını anlamak" şeklinde açıklıyorlar. ("Moral Machine", Moral Machine, erişim 18 Şubat 2023, <http://moralmachine.mit.edu>) Bu anketten sağladıkları bölgesel ve dünya çapındaki verileri dikkate alarak ilerideki yazılımlarını geliştirmeleri imkân dâhilinde. İşte Moral Machine örneğinde olduğu gibi karşılaşılacak etik dilemmalarda bile yapay zekânın yapacağı değerlendirme, esasen yazılımcının programa yerleştireceği bazı ön tercihlere göre ayarlanmaktadır. İstenmeyen sonuçların alınması her zaman mümkündür fakat bu durumda da sorumluluk sahibi, programın arkasında yer alan şirket/yazılımcı veya yapay zekâyı yanlış şekilde kullanan kullanıcı olacaktır. Alınacak ceza

Otonom davranışları sebebiyle suça sebep olan bir yapay zekâ varsa; onu tasarlayan, üreten, piyasaya süren veya kullanan insanların kast/taksir durumlarına göre cezalandırılmaları söz konusu olacaktır.

ise kast/taksir durumları göz önüne alınarak vakalara göre çeşitlilik gösterebilir. Zira ceza hukukundaki sorumluluk, neticenin faile isnat edilebilmesi demektir. Ceza hukukuna göre, “Hareket olmadan suç olmaz.” Dolayısıyla öncelikle yapay zekâlı sistemlerin eylemlerinin ceza hukuku bağlamında fiil sayılıp sayılmayacağını belirlemek gerekmektedir. Hukukta hareket yeteneğine ancak gerçek kişiler (insanlar) sahip olabilir. (Berrin Akbulut, *Türk Ceza Hukuku*, 2. bs (Ankara: Seçkin, 2020), 114-17.) Buna göre, günümüzdeki yapay zekâ eylemlerinin ceza hukuku anlamında fiil sayılmadığını söyleyebiliriz.

Ceza hukuku, insanın kötü iradesini cezalandırmaktadır. Nitekim ceza hukukunda kusur prensibi benimsenmiştir. Kusur yeteneği, kişinin geçmişte verdiği kararları etik olarak değerlendirebilmesi ve bunun sonucunda rahat veya rahatsız bir vicdanının bulunmasını gerektirir. Karar verme ise zihinde varılan sonucun doğruluğuna inanmayı da gerektiren insanı bir faaliyetidir. (Feridun Yenisey, *Hukuk İhtisas Semineri, Yapay Zekâ Kullanımından Doğan Ceza Hukuku Sorumluluğu - Dr. Zehra Başer Doğan [16 Kasım 2020]*, 2020, sc. 28:35, <https://www.youtube.com/watch?v=hfxvcoa-OMgA>.) Zeki olduğu iddia edilen bir demir yığınını, istenmeyen sonuçların sorumlusu tutmak hukuka ve sağduyuya aykırı olacaktır. Ayrıca, cezalandırmanın “suçluyu ıslah etmek, mağdurun acısını dindirmek” gibi gayeleri de bulunmaktadır. Dolayısıyla bir robota ceza verilmesinin ceza hukukunun amaçlarını karşılayacağı da dü-

şünülemez. Nitekim tüzel kişi ya da insan dışındaki varlıkların ceza sorumluluklarının kabul edilmeyişindeki başlıca neden, özgür iradelerinin olmayışıdır. Çünkü insanı suçun faili yapan şey onun özgür iradesidir. Robotlara ceza verilmesi ihtimalini düşünmek, ünlü ceza hukukçusu Prof. Dr. Feridun Yenisey’e göre hayvanların cezalandırıldığı Orta Çağ Avrupası’na geri dönmek anlamına gelecektir. (Feridun Yenisey, *İhtisas Seminerleri, Si-nan Altunç - Yapay Zekâ ve Ceza Hukuku (22.4.2020)* (YouTube, 2020), sc. 52:44, https://www.youtube.com/watch?v=T-7bCKms_wQk.)

Tartışma ve sonuç

Çoğu insan yapay zekâ terimini ilk duyduğunda genelde insanı robotları düşünür. Bunun sebebi, bilimkurgu senaryolarında oluşturulan “bilinçli makine” tasviri olabilir. Yapay zekânın yakın gelecekte insanoğlundan daha zeki olup bilinç kazanacağını öne süren yazarlar, insan zekâsının yalnızca rasyonel çıkarımlarda bulunma ve işlem yapma hızıyla ilgili yönlerini dikkate alıyor olmalıdır. Fakat insan, hem salt zekâsı itibarıyla hem de sezgi ve ruhsal boyutuyla analitik zekâdan çok daha fazlasıdır. Bilinç ve benlik algısı, rasyonel işlem yapma yeteneğinden çok farklı bir derecedir. Yapay zekâ, insana has özelliklerle bezense de asla gerçek bir insan olamayacaktır. Dolayısıyla yapay zekâ, yazılımcısının komutlarını yerine getiren bir nesnedir.

Fakat teknoloji baş döndürücü bir hızla gelişmektedir ve ileride yapay zekânın insanı giderek daha çok taklit ede-

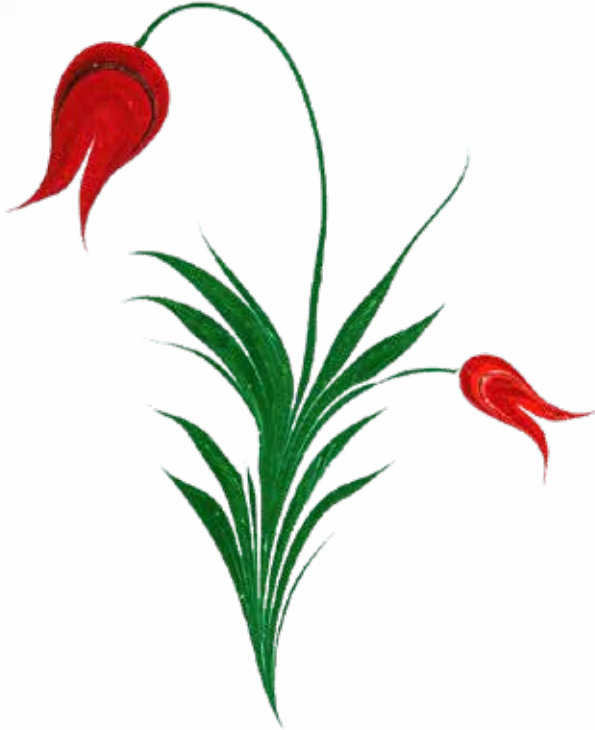
ceği ve başardığı görevlerde şaşırtıcı bir boyuta ulaşacağı da muhakkaktır. Otonom davranışlarına bakılarak ileride yapay zekâyâ kişilik verilmesi gündeme getirilecek olursa “nimet külfet dengesi”nin, hukukun bir gerektiricisi olduğu gözden kaçırılmamalıdır. (Anayasa Mahkemesi, 01.03.2017 tarihli E.2017/34, K.2017/24 sayılı kararında, “Hukuk sistemi kendi içerisinde elbette ki nimet-külfet muvazenesine uygun olarak düzenleme ihdas eder.” ifadeleriyle bu duruma dikkat çekmiştir.) Özel bir kişilik türü tanımlayarak yapay zekâyâ birtakım sorumluluklar yüklemek, ona aynı oranda haklar verilmesini de gerektirir. Bu haklardan ise robotların değil, robot şirketlerinin yararlanacağı ve bu durumun istismara çok açık olduğu unutulmamalıdır. (Nursena Çetingül, “Ceza Sorumluluğu Bakımından Yapay Zekânın Hukuki Statüsünün Tartışılması”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 06 Eylül 2021, 1036, <https://doi.org/10.46928/iticusbe.979344>.) Doktrinde hâkim olan görüşe göre yapay zekâ, kişilerin malik olduğu bir eşya mertebesinde öteye geçirilmemelidir.

Ceza hukukunda, “hareket olmadan suç olmaz” ve yalnızca insanların eylemleri ceza hukuku bakımından ‘fiil’ sayılır. Ceza hukuku açısından hayati öneme sahip “illiyet bağı” ise ortada bir fiil yokken kurulamaz. Dolayısıyla insan dışındaki bir varlık, ceza hukukunun süjesi olamaz. Otonom davranışları sebebiyle suça sebep olan bir yapay zekâ varsa; onu tasarlayan, üreten, piyasaya süren veya kullanan insanların kast/taksir durumlarına göre cezalandırılmaları söz konusu olacaktır. ■

FAKR

Dr. Lamia LEVENT ABUL

DİB Süreli Yayınlar ve
Kütüphaneler Daire Başkanı

Miraç varlıktan sıyrılmaktır.

Hz. Mevlâna

Sufiler “ben” diyerek varlık vehmine kapılma endişesinden dolayı kendilerinden “fakir” diye söz ederler. Zira fakir, kendinde bir varlık görmeyen ve her hâlinin ve amelinin Cenab-ı Hakk’ın bir lütfu olduğunu idrak eden kişidir. Nefislerine karşı gösterdikleri bu mahfiyet duygusunu cümle varlık hususunda da gösterir; ne varlıkla sevinir ne de yoklukla yerinirler. Malik oldukları bir şey varsa şükreder ve hakkın rızası yolunda sarf ederler. Ellerinde bir şey yoksa da sabrederler. Ama Hakk’ın nazargâhı olan gönüllerine O’ndan gayrısına yer vermezler.

Hucviri, fakir dervişlerin öncüleri olarak suffa ehlini zikreder. “Peygamber zamanında ubudiyet ve kulluğu eda hükmü hâli içinde mescitte ikamet eden Resulullah’ın (s.a.s.) sohbetinde bulunan, meşguliyetlerin hepsinden yüz çeviren, muarazanın (takdir edilene razı olmamanın) terk edilmesini söyleyen, rızıkları hususunda Allah Teâlâ’ya itimat eden ve ona tevekkül hâli üzere bulunan fakirler ve muhacirler bunlardır.” (Hucviri, Keşfü’l-Mahcub, Dergâh Yay. s. 86.) diyerek suffa ehlinin bir yönüyle fakr ehli olduğunu anlatır. Onlar, Efendimizin şahsında gördükleri hakikatlere talip olmanın nasıl yüce bir makam olduğunun farkında idiler. Zira Resulü Allah’ın (s.a.s.), “Allah Teâlâ katında kavuşacağınız mükâfatı bilerseniz içinde bulunduğunuz fakr ve zaruretin artmasını istediniz.” (Tirmizi, Zühd, 39.) hadisiyle işaret ettiği ulvi hakikatleri süfli olanlardan ayırt edecek bir şuur haline ulaşmışlardı.

Yoksulluk anlamına gelen fakr ile sufiler Allah’a muhtaç olma hâlini kastederler. Sufi ister bir şeye sahip olsun isterse olmasın, her zaman Hak Teâlâ’ya muhtaçtır. Onun için servetin varlığı veya yokluğu birdir. Hak Teâlâ’nın, “Ey insanlar! Siz Allah’a muhtaçsınız. Allah ise her bakımdan sınırsız zengin olandır, övülmeye hakkıyla lâyık olandır.” (Fatır, 35/15.) ayetinde buyurduğu üzere; kulun Rabbine olan muhtaçlığı daimidir. Kuşeyri, hakiki fakiri; daima Allah’a muhtaç olduğunu bilen ve istemeden bile ilahi nimetlere nail olan, Allah’ın kendisine lazım ve layık olan her şeyi bildiğini müşahede eden, onun için

dilek ve istekte dahi bulunmayan kimse olarak tarif eder. Bu hâl, Sülemi'nin işaret ettiği rıza ve teslimiyet hâlidir: "Fakr öyle bir libas ve vasıftır ki bu vasfı kendisinde tahakkuk ettiren rıza derecesine ulaşır." (Kuşeyri, Risale, Dergâh Yay., s. 360-364.)

Sufiler fakrı kulluk sıfatlarından biri olarak görürler. Kulluk itaat etmeyi ve boyun eğmeyi gerektirir. Kul kendi acziyet ve muhtaçlığını nefsinde yaşayabilirse hakiki manada kul olma vasfına erebilir. Bu vasfa ulaşmak ise dünyadan yüz çevirmek ve dünya içindeki şeylere gönül vermemekle olur. Şakik-i Belhi'nin dünyadan yüz çevirip zahidane bir hayat yaşamasına sebep olan bir hadiseden bahsedilir. O, bir kıtlık senesinde bir kölenin gayet neşeli bir şekilde eğlendiğini görür. Köleye halkın kuraklık ve kıtlıktan dolayı sıkıntı içindeyken neden böyle neşe içinde olduğunu sorar. Köle, bu durumdan etkilenmediğini çünkü efendisinin bir köyü olduğunu ve tüm ihtiyaçlarının buradan sağlandığını söyler. Bunun üzerine Şakik-i Belhi gaflet hâliinden uyanır ve şöyle tefekkür eder: "Onun efendisi fakir bir varlık olmasına rağmen rızkını düşünmüyor da, Efendisi yani Rabbi her şeyden müstağni olan bir Müslümana kendi rızkından endişe etmesi yakışır mı?" Böylece Hakk'a tevekkül ederek zühd yolunu tutar. (Kuşeyri, Risale, s. 106.)

Sufiler her şeyin gerçek malikinin ve sahibinin Hak Teâlâ olduğu idraki içindedirler. Bu sebeple fakrı manevi olarak

değerlendirirler. Fakrı, fakrı sûrî ve fakrı manevi olarak iki kısımda ele alırlar. Fakrı sûrî zahiri anlamda mal ve mülk sahibi olmamaktır. Fakrı manevi ise kişinin kendisini mutlak surette Hakk'a muhtaç bilmesi, katında varlıklı olma ile yoksul olma hâllerinin bir ve eşit olması hâlidir. İnsanın bir şeye sahip olunca şımarmaması, sahip olmayınca da üzülmesidir. Sufilikte değerli olan manevi fakırdır. (Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri sözlüğü, Dergâh Yay., s.131.) Fakr ile benliklerine hiçbir şeyi nisbet etmeyen sufiler manevi güzelliklerin zevkine ererler:

"Ne bilsin lezzet-i fakr u fenayı mal u câh ehli

Bu zevki gel kanaat köşesinde merd-i Hak'tan sor"

Hz. Mevlana, sahip olunan her şeyini Hakk'ın yoluna feda edip fakrı seçen kimselerin dinî ve dünyevi isteklerinin gerçekleşeceğini söyler: "Bu fakr yolu öyle bir yoldur ki onda arzularının hepsine erişirsin. Temenni ettiğin ne varsa mutlaka o yoldan sana gelir." Hak Teâlâ'nın yoluna kendilerini adayın, O'nun için masivadan yüz çeviren ve istemekten dahi hayâ edenlerin ulaşacağı mükâfatlar öyle çoktur ki bu ihsanlara ulaşanlar daha önce istedikleri hakir şeyler için pişman olurlar. (Mevlana, Fîhi Mâ Fîh, İz Yay., s. 116.)

Fakr, mana yolcusunun varmak istediği önemli hedeflerden biridir. Çünkü tasavvuftaki yüce mertebelere ermenin yolu fakırdır. Manen fakir olan,

beşerî sıfatlardan sıyrılıp kendini bir şeye malik görmeyen kimse, sayısız mala mülke sahip olsa bile hiçbirine gönül bağlamaz. Sahip olduğu mülkün kulu olmayıp onu kendine kul eder. Gerçek fakirlik insanlardan uzaklaşıp inzivaya çekilmek değildir. Dünya lezzetlerini tatmaya imkânı olduğu halde hiçbirine iltifat etmemek ve kalbin bu husustaki meylini ortadan kaldırmaktır. Bu fakirliğe ise zühd ve takva ile ulaşılabilir. (Selçuk Eraydın, Tasavvuf ve Tarikatlar, Marifet Yay., s. 93-95.) ■

Yoksulluk anlamına gelen fakr ile sufiler Allah'a muhtaç olma hâlini kastederler. Sufi ister bir şeye sahip olsun isterse olmasın, her zaman Hak Teâlâ'ya muhtaçtır.

Muş Boyuncuk Köyü Camii İmam Hatibi

Hamit HAYME:

“Onların dünyalarına
kandil olmaya çalıştım.”

Söyleşi: Mahir KILINÇ

Herhangi bir görme engeliniz bulunmamasına rağmen oldukça zor olan Braille alfabesini öğrenme fikri sizde nasıl oluştu?

Ben, Muş merkeze bağlı Boyuncuk köyünde imamlık yapıyorum. Bu görevim esnasında köyde görme engelli çocukların olduğunu gördüm ve bu çocuklara nasıl yardımcı olabilirim diye düşünürken Diyanet İşleri Başkanlığımızca Braille alfabesinin öğretimine yönelik bir kurs açıldığını öğrendim. Hemen bu eğitime katıldım. Çünkü o çocuklarımıza bir şekilde el uzatmayı ve yardımcı olabilmeyi çok istiyordum. Başkanlığımızın Yozgat'ta bizlere sunduğu sizin de belirttiğiniz gibi epey zor olan Braille alfabesi eğitimini tamamladıktan sonra hemen Muş'a döndüm. Köydeki görme engelli çocuklarımıza derslerinde yardımcı olmaya başladım. Sonrasında Muş Müftülüğü olarak görme engelliler için Kur'an-ı Kerim başta olmak üzere dinî eğitimleri de içeren bir kurs açtık. Açtığımız kursa devam eden dört görme engelli öğrencimiz var. Bu kursta haftanın iki günü üçer saat olmak üzere ders veriyorum. Kursumuza gelemeyen öğrencilerimiz de oluyor. O öğrencilerimizin de evlerine giderek onlara yardımcı olmaya hem dinî konuları hem de Kur'an-ı Kerim'i öğrenmelerine yardımcı oluyorum.

Öğrendiğiniz Braille alfabesi sayesinde görme engellilere Kur'an-ı Kerim okumayı öğretiyorsunuz. Bu gayretleriniz öğrencileriniz ve çevreniz tarafından nasıl karşılandı?

Öncelikle öğrencilerim çok mutlu oldular. Çünkü onların dünyalarına kandil olmaya çalıştım. Benim için de en önemlisi onları ve onların mutluluklarıydı. Onlar hayatlarına dokunulduğunu hissettikleri ve özellikle de Kur'an-ı Kerim öğrenmeye başladıkları için duymuş oldukları mutluluk ailelerine de sirayet etti. Aileler çocuklarının bir bir Kur'an-ı Kerim okumaya başladıklarını görünce hem bana hem müftülüğümüze ve Başkanlığımıza müteşekkirdiklerini belirttiler. Bu gibi hizmetlerin Başkanlığımızın ve müftülüğümüzün himayesinde verilmiş olması, öğrencilerin anne babaları başta olmak üzere çev-

redede insanlar tarafından da takdirle karşılandı. Onların bu teveccühü ve takdirleri bizim daha da azimle ve gayretle din hizmetine sarılmamıza vesile oldu.

Braille alfabetini öğrenme esnasında ve onu çocuklara öğretirken ne gibi zorluklarla karşılaştınız?

Malumunuz üzere Braille alfabesi görme engellilerin dokunma duyusunu kullanarak okuma ve yazmayı sağladıkları bir alfabe. Dolayısıyla bizim ve çocukların çok da yabancı oldukları bir alfabe. Öncelikle bu alfabenin kendine has özel bir sistemi var ve bizim kullanmış olduğumuz Latin alfabesinden ya da Arap alfabesinden oldukça farklı. O yüzden Braille alfabetini öğrenmek, bana herhangi bir dille benzerliği bulunmayan yeni bir dil öğreniyormuş gibi geldi. Çünkü bu alfabede her harf için altı noktalı bir kombinasyon kullanılıyor ve her harfi öğrenmek için de bir çaba gerekiyordu. Bu alfabeti öğrenirken epey bir zorlandım ama çok şükür ki öğrendim.

Tüm zorluklara rağmen okuma ve yazmadan mahrum olan kimselere ulaştım ve onların karanlık dünyalarında bir ışık yanmasına vesile oldum. Böylesi bir mutluluğu yaşamamda ve çocuklarımızın yaşamasında bu alfabeti açmış olduğu kurslarla öğrenmeme vesile olan Diyanet İşleri Başkanlığımıza çok teşekkür ediyorum.

Din hizmetinin yanı sıra sergilediğiniz bu özel çabaların

size ve görevinize sağladığı katkılardan söz eder misiniz?

Din hizmetinin yanı sıra kendimizi geliştirmek adına farklı bir uğraş içerisinde olmak öncelikle kendimize yönelik o güne kadar farkında olmadığımız bir yönümüzü daha ortaya çıkarmamızı sağlıyor. Farklı bir bilgiye ya da bir marifete sahip olmak ve bunu kullanmak bizi daha dinamik kılıyor. Bu dinamizm ister istemez hem vazifemize hem de sosyal hayatımıza yansıyor. İnsanlara hitap etme ve onların gönüllerine girebilme adına da farklı bir mecra oluşturuyor. Çünkü insanlar, din hizmetindeki kimseleri cami hizmetinin dışında farklı bir alanda gördüklerinde daha çok etkileniyor. Dolayısıyla ben de etrafta hiç kimsenin bilmediği bir alfabeti öğrendim ve öğretiyorum. Böylelikle kendi dünyalarının karanlıkları arasında kalmış

kimselere bu vesileyle bir pencere aralamaya çalışıyorum. Bu vazifeyi de yapabiliyorsam ne mutlu bana! Öğrendiklerimizle hayatına dokunabildiğim kimselerin yüzündeki mutluluğu görünce insanların gönüllerine ulaşabilme adına farklı becerileri kazanmak ve çeşitli bilgi, birikimle kendimi donatmak için gayretim daha da artıyor. ■

Öz Geçmiş

Hamit Hayme, Diyarbakır'ın Silvan ilçesine bağlı Kumgölü köyünde dünyaya geldi. İlkokulu köyünde tamamladıktan sonra Siirt'in Tillo ilçesinde Kur'an-ı Kerim başta olmak üzere dinî eğitimin yanı sıra Arapça öğrendi. Tillo'daki bu eğitim öğretim esnasında ortaokul ve liseyi de dışarıdan bitirme sınavlarıyla tamamladı. Çeşitli yerlerde Arapça öğretimi de yapan Hamit Hayme, Muş merkeze bağlı Boyuncuk köyünde imam hatip olarak görevini sürdürmektedir.

İNSANIN DİĞER CANLILARDAN EN ÖNEMLİ FARKI

DUA

Prof. Dr. Atilla YARGICI

Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

“Bilmem ki bu dünyaya ben niye geldim?” Aslında bu soru herkesin/hepimizin her zaman zihnini kurcalar. Hepimiz, “Bu dünyaya niçin gönderildim?” diye her zaman kendi kendimize sorarız. Hatta biraz daha düşünce egzersizi yapanlar, hayvanların da niçin dünyaya gönderildiğini sorgular. Bu sorgulama insanı kendisi ile hayvanlar arasındaki farkları araştırmaya ve anlamaya sevk eder.

Hayvanlar ile insanlar arasındaki farklar nelerdir?

Gerçekten de şöyle biraz tefekkürümüzü derinleştirdiğimiz zaman insanlarla hayvanların dünyaya gönderiliş gayelerini tespit edebiliriz. Önce hayvanlara bir bakalım. Hayvanlar bu dünyaya gönderildikleri zaman aciz, zayıf ve cahil olarak gönderilmezler. Örneğin bir buzağı annesinden doğar doğmaz yarım saatte ayağa kalkar, yürümeye başlar,

bir saat içerisinde annesini emmeye başlar. Koyun, keçi, geyik gibi hayvanların yavruları da kısa süre içerisinde ayağa kalkar ve yürümeye, koşmaya başlar. Hatta bir iki gün ayağa kalkamayan hayvanlar hasta olarak görülürler.

Bir arı dünyaya gelir, kısa süre içerisinde uçar ve bal yapmaya başlar. Ördek yavrusu yumurtadan çıkar suda yüzmeye başlar. Genel olarak hayvanların dünyaya gelişlerine, gelişmelerine ve yaptıkları harikulâde görevlere baktığımız zaman şunu söyleyebiliriz: Yüce Allah hayvanları aciz, zayıf ve cahil olarak yaratmamıştır. Sanki başka bir âlemde her şeyi öğrenmiş olarak bu dünyaya göndermiştir. Herhangi bir tahsil sürecine ihtiyaç duymaksızın çok muhteşem işler yapabilmektedirler.

Bir de insana bakalım. İnsan dünyaya aciz, zayıf ve cahil

olarak gönderilir. Bir bebek ancak bir senede ayağa kalkıp düşe kalka yürümeye başlar. Düzgün yürümesi için iki sene geçmesi gerekir. Bu yüzden doğduğu zaman annesinin sütünü emmeye kendisi gidemez, annesi onun yanına gider. Diğer taraftan cahil olarak doğan insan. Doğduğunda hiçbir şey bilmiyordur. Aklının gelişmesi, iyi ile kötüyü birbirinden ayırt edebilmesi için yıllar geçmesi gerekmektedir. Bir yüzmeyi bile iyi bir kurs almadan gerçekleştiremez. Hayvanlar, kendilerine dünyada lüzumlu olacak her şey âdeta onlara öğretilmiş olarak hayata başlarken insanoğlu, aksine her şeyi öğrenmeye muhtaç olarak hayata gözlerini açar.

O hâlde bu tefekkür bizim kulağımıza şunu söyler: Hayvanlar bu dünyaya aciz, zayıf ve cahil olarak gönderilmediklerinden bir ilim elde etmeye, öğrenmeye, kendilerini gelişt-

tirmeye ve hatta dua etmeye ihtiyaç duymazlar. Bu yüzden kendilerine, kendilerini geliştirecek bir akıl da verilmemiştir. İnsan ise bu dünyaya aciz, zayıf ve cahil olarak gönderildiğinden ve kendisine akıl verildiğinden ilim öğrenmeye, kendisini geliştirmeye ve dua etmeye ihtiyaç duymaktadır.

Denilebilir ki insan bu dünyaya ilim ve dua vasıtasıyla mükemmelleşmek, terakki edip ilerlemek için gönderilmiştir. İlim ve dua arasında da yakın bir ilişki olduğunu söyleyebiliriz. İlim, bilmek ve öğrenmek demektir. İnsanın bilmesi, öğrenmesi gereken ilk şey ise kendisini ve her şeyi yoktan yaratan Allah'a inanmak ve Allah'ı tanımaktır. Bu imana iman-ı billah, bu tanımaya da marifetullah denmektedir. Zaten duanın temelini de Allah'a iman etmek ve inandığı Allah'ı tanımak oluşturmaktadır.

Allah'ı nasıl tanımalıyız?

Hiçbir şeyin kendi kendine meydana gelmeyeceğine ve gelmediğine inanan bir insan, her şeyin bir yaratıcısı olduğuna, bunun da Allah olduğuna kesin olarak inanır, inanmalıdır. Bu iman taklidî bir şekilde "Ben Allah'a inanıyorum." seviyesinde kalırsa çok zayıf olur. Bu yüzden tek olduğuna inandığı Rabbini de tanıması gerekir. Hem bu âlem ve insanın kendisi, hem de Kur'an bize birçok yönden Allah'ı tanıtmaktadır. Bir insan yardıma ihtiyaç duyduğu zaman herkesi yardıma çağırmaz, yardım edebilecek özelliklerde olan kimseyi çağırır. Onun özellik-

lerini de önceden bilir. İşte insan, önce Yüce Allah'ı tanımalıdır ki ihtiyaç duyduğunda O'na elini açsın, dua etsin, O'ndan yardım dilesin.

Kendini tanıyan nasıl Rabbini tanır?

Burada, "İnanığımız Allah'ı nasıl tanıyacağız?" sorusu akla gelmektedir. Allah'ı tanımak Kur'an ve kâinat yoluyla olmaktadır. Kâinattaki bütün varlıklar Allah'ın varlığını, birliğini, güzel isimlerini bize göstermektedir. Kur'an da kâinatın Allah'a olan bu delaletini anlamamıza yardım etmektedir. Yalnızca bu kâinatın içinde Allah'ın şerefli ve arzın halifesi olarak yarattığı insana, yani kendimize baktığımızda bile bizi yaratan Allah'ı birçok isim ve sıfatıyla tanıyabiliriz. Bunun için "Kendini tanıyan Rabbini tanır." denmiştir.

Her hücresi mucize olarak yaratılan, nefes alması, yaşaması, yiyip içmesi, yürümesi, konuşması, görmesi mucize olan insanın, tesadüfün oyuncacı olması, kendi kendine var olması, tabiat tarafından yaratılması mümkün değildir.

İnsan, kendisine dikkatle baktığında şunu düşünür: "Bende sınırlı bir güç var ve dünyada yaşamış olan, hâlen de yaşayan bütün insanlarda da bu güç var. Bu güç kendi kendine insanda oluşmaz. Bu gücü veren, her şeye gücü yeten kadir olan Allah'tır." Kur'an, birçok ayetinde Allah'ın her şeye gücü yeten, kadir olduğuna dikkat çekmektedir. (Bakara, 2/106,109,148.)

İnsanın gözü görmektedir. Ancak gözün görme özelliği sınırlıdır. Her şeyi göremez insan. Mesela cinleri, melekleri, ruhları göremez. Yüce Allah, bu görme özelliğine sahip olan gözleri kendisinin verdiği dikkat çekmektedir. (Beled, 35/8.) Bu gözü insana veren Allah da her şeyi gören "Basir"dir. (Bakara, 2/96,110.)

İnsan aynı zamanda bilmektedir. Ama bildiği şeyler sınırlıdır. İnsan geleceği bilemez, gayb âlemini bilemez ama Allah her şeyi bilir. (Bakara, 2/77; Enam, 6/3,58,59.)

İnsan, birçok şeyi duyabilir ama yine de işitmesi sınırlıdır. Yüce Allah'ın ise duymasında sınır yoktur. Kur'an'da Yüce Allah kendisini "Semî" olarak nitelendirir. (Araf, 7/200; Enfal, 8/61; Yunus, 10/65.)

İnsanın yaratılmış olması, Allah'ın Hâlık ismini; yaşaması, Hayy ve Muhyî isimlerini; midesinin ihtiyaçlarının nimetler olarak yaratılması Rezzâk ismini; insanın içinde şefkat ve merhametin olması, Rahîm ismini; sevgi ise Vedud ve Habîb isimlerini göstermektedir. Bu isimlerle ilgili Kur'an'da yüzlerce ayet bulunmaktadır.

İşte bu şekilde insan kendi üzerinde düşündükçe Allah'ın varlığını, birliğini ve isimlerini gösteren birçok özellikleri keşfeder ve Rabbini çok iyi bir şekilde tanır.

İnsanoğlu çeşitli musibet ve hastalıklarla karşılaşır da kendisinin aciz ve zayıf olduğunu hissettiği zaman elini açar ve Allah'a dua eder. Yani Allah'tan

yardım diler. (Fatıha, 1/5.) Allah'ı isimleriyle tanıyan bu insan bilir ki her şeyi gören Basîr olan Allah, kendi durumunu görmekte; her şeyi duyan Semî olan Allah, kendisini ve içinden geçirdiklerini duymakta; her şeyi bilen Alîm olan Allah, kendi içinde bulunduğu durumu bilmektedir. Bütün hazineler O'nun elindedir. Her şeye gücü yeten O'dur. Bu yüzden elini açıp yalvardığı Allah duasını duyar, duasına cevap verir. İnsanoğlu da Allah'ın, duasını kabul edeceğini ümit eder.

Dualarımız neden her zaman kabul olmaz?

Burada şöyle bir soru akla gelebilir: "Çoğu zaman Allah'a dua ederiz ama dualarımız bazen kabul olmaz. O zaman acaba Allah bizi görmüyor mu, duymuyor mu? O'nun her şeye gücü yetmiyor mu?"

Bir ayette Yüce Allah, "Bana dua edin ki ben de icabet edeyim." buyurmaktadır. (Mümin, 40/60.) İcabet etmek, kabul etmek olarak anlaşıldığı için insanlar arasında yapılan her dua aynen kabul edilir diye bir inanış oluşmuştur. Hâlbuki icabet etmek, cevap vermek anlamına gelir. Yüce Allah her duaya cevap verir. Dua eden kişi, kalbinde bir ferahlık, bir huzur, bir ünsiyet hisseder. Bu rahatlık ve huzur, Allah'ın, insanın duasına icabet etmesindedir. Duaların aynen kabul edilip edilmemesi ise Yüce Rabbimizin hikmetine tabidir. Bazen duaları aynen kabul eder, bazen kabul etmez, bazen de kendi istediği gibi kabul eder.

Duaların kabul edilmesi hangi şekillerde olur?

Allah Resulü (s.a.s.), Allah'ın dualara icabet etmesiyle ilgili olarak bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyururlar: "Hiçbir Müslüman yoktur ki içinde günah ve akrabayla münasebeti kesme isteği olmayan bir şeyi Allah'tan istesin de Allah ona şu üç şekilden birisiyle karşılık vermesin: Ya o kulun isteği hemen yerine getirilir veya Allah, kulun isteğini ahirete saklar ya da duasının dengi bir kötülüğü ondan savuşturur. Orada bulunanlar dediler ki: 'O hâlde çok dua edelim!' Hz. Peygamber de 'O hâlde Allah da çok icabet eder.'" (Müslim, Zikr, 92; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 3: 18.)

O hâlde insanın her ettiği dua, aynen istediği gibi kabul edilmediğinde bile insan bu duasının bir şekilde kabul edildiğini bilecektir. Ama istediğinin aynısı olmuyor diye de duadan vazgeçmeyecektir.

Bir de şu hususa dikkat etmek gerekir: Dua bir ibadettir. Çünkü Yüce Allah Kur'an'da birçok ayette kendisine dua edilmesini istemektedir. (Araf, 7/55, 205; Secde, 32/16.) O hâlde Allah'a dua etmek ibadettir. Dua bir ibadet olduğu için insan musibet ve sıkıntı anında dua ettiğinde dua ibadetini yerine getirmiş olur.

İmran'ın eşi ne istedi, ne oldu?

Duaların aynen kabul edilmemesi ile ilgili şu husus da hatırlanmalıdır: İmran'ın eşi, Allah'a kendisine mabe-de adayacağı bir erkek çocuk

Her hücresi mucize olarak yaratılan, nefes alması, yaşaması, yiyip içmesi, yürümesi, konuşması, görmesi mucize olan insanın, tesadüfün oyuncağı olması, kendi kendine var olması, tabiat tarafından yaratılması mümkün değildi

vermesi için dua etmişti. (Âl-i İmran, 3/35.) Ancak Yüce Allah, kendisine bir erkek evlat değil kız evlat verdi. Kızının adını Meryem koydu. Yüce Allah İmran'ın eşinin duasını kendi hikmetine uygun olarak kabul etmişti. Ona bir evlat vermiş ama kız evlat vermeyi tercih etmişti. Bu kız daha sonra Hz. İsa'yı babasız bir şekilde dünyaya getirme şerefine nail olmuştu.

İşte Kur'an'da anlatılan bu dua ve neticesi bizlere duamıza verilen cevabın en hayırlı cevap olduğunu, duamızın bizim istediğimiz gibi kabul edilmesinin de birçok hikmeti bulunduğunu göstermektedir.

Kısaca ifade etmek gerekirse insan, aciz, zayıf ve cahil olarak dünyaya gönderilmektedir. Onun bu şekilde yaratılması, Rabbine inanması, O'nu isim ve sıfatlarıyla tanımasını ve tanıdığı O Allah'a ihtiyaç duyduğu zamanlarda elini açıp yalvarmasını, dua etmesini gerektirmektedir. Zaten insan olarak diğer canlılardan farklı yaratıldığını bilen, acizlik ve zayıflığının farkında olan bir insanın, elini açıp da Allah'a dua etmemesi mümkün değildir.

Eğer bir insan, Allah'a dua etmiyorsa kendisini ve Allah'ı tanımıyor demektir. Dua edip de duası istediği gibi kabul edilmeyen bir kimse de duanın bir ibadet olduğunu, dua ederek ibadet sevabını kazandığını unutmamalı; duasının Allah'ın hikmetine uygun bir şekilde kabul edildiğinin farkına varmalıdır. ■

YARATILIŞ KANUNU VE İNSAN!

Selva YILMAZ ÖZELBAŞ

İstanbul Üsküdar Vaizi

“Doğada felaket yoktur. Doğanın süreçleri vardır.” der, bir yerbilimci. Her şeyi ve her işi yerli yerince yöneten Rabbimiz (Yunus, 10/3.); yine her şeyi dakik, şaşmaz bir ölçüye ve bir dengeye göre yaratmıştır. (Kamer, 54/49.) Yaratışında değişme olmayan Rabbimiz (Rum, 30/30.), “Allah gökleri ve yeri hak ve hikmete uygun olarak yaratmıştır. İşte bunda inananlar için bir ibret vardır.” (Ankebut, 29/44.) buyurur. Hakikat şu ki Allah her şeyi bir fitratla ve düzen içinde yaratmıştır. Çünkü tüm varlığın mutlak mülkiyeti ve hâkimiyeti O’nundur.

İnsan, Allah’ın gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunan her şeyi ancak gerçek bir sebep, derin bir hikmet, şaşmaz bir kanun ve belirli bir ecel ile yarattığını (Rum, 30/8.) bilmelidir. Omuzlarında rahatça, çoğunlukla hoyratça gezdiğimiz yeryüzünü Rabbimiz belirli bir gaye ile yaratmış, insana emanet etmiştir. İçinde bulunduğumuz devasa ve harikulade âlemin bir yaratılış kanunu vardır. Yeryüzünü imar etmekle görevli ve halife olarak gönderilen insan ise bu kanuna kulak verip boyun eğmek ve ona uygun davranmakla mükelleftir: “Dağları görürsün, onları hareketsiz sanırsın. Hâlbuki onlar bulutların geçişi gibi hareket ederler. Bunu, her şeyi sağlam ve yerli yerince yapan Allah yapmıştır. Şüphesiz O yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.” (Neml, 27/88.)

Böylece insan, yaratıldığı hikmete uygun davranarak Allah'ı zikretme görevini yerine getirir. Ayette, “Göklerde ve yerde bulunan her şey Allah'ı tesbih eder.” (Hadid, 57/1.) buyrulur ki onların tesbihi yaratana boyun eğmeleridir.

Allah, akılla donattığı insanın hikmetlerle yarattığı bu kâinatı iyi tanınması ve ona uygun davranması için akletmesini istemektedir. Bizi çepeçevre saran, gözümüzün gördüğü bu dünyaya dair hususlarda, “Kuşkusuz, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ve gündüzün değişmesinde, insanlara fayda veren yüklerle denizde seyreden gemilerde, Allah'ın gökten indirerek onunla ölü haldeki toprağa can verdiği ve orada her çeşit canlının yetişmesini sağladığı yağmurda, rüzgârları ve gökle yer arasında emre hazır bekleyen bulutları evirip çevirip yönlendirmesinde aklını işleten bir topluluk için elbette nice deliller vardır.” (Bakara, 2/164.) buyurarak düşünmeye, anlamaya davet etmektedir.

Ve akıllı insanın, en hayati unsur olan suyun seller halinde gelip canlıları boğabileceğini, insanlığın ilk buluşu olan ateşin her şeyi yakıp kül edebileceğini, rüzgârın kuvvetli bir kasırga olup her yeri savurabileceğini, dağların devinim içinde olup hareket edişi ile üzerindeki yerle bir edebileceğini, hâsılı özen gösterilmediğinde fayda umulan şeylerin tehlike arz edeceğini bilmesi, ona göre davranış sergilenmesi gerekir. Zira Rabbimiz “ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın.” (Bakara, 2/195.) buyurur. Bu durumda

Allah'ın hükümranlığında olan ve değişmez bir fıtrat ile yaratılan düzenin aksine bir davranış cahilce bir cesarettir. Akıllıca olan, kâinat kitabını iyi okumak ve bu yaratılışla uyum içinde olmaktır.

anlaşılır ki insanın başına gelen felakette kendi elinin de payı vardır.

Emaneti yüklenen insan Kur'an'da “çok zalim ve bilgisiz” (Ahzab, 33/72.) olarak nitelendirilir. Çünkü yüklendiği bu emanet son derece ağır sorumluluklar getirir. Bu emaneti yerli yerinde kullanmak, yaratılışını bozmadan ondan istifade etmek gerekir. Aksi takdirde değişmez kanunlar devreye girerek fayda yerine felaketler baş gösterir. İşte insanın emaneti yüklenmesi ta baştan dünya hayatının nasıl bir kargaşa ve tehlikelerle, zulüm ve afetlerle dolu olacağını peşin göstergesidir. Fakat buna rağmen Allah emaneti yine de insana vermiştir. Bu şükredilmesi gereken bir payedir, şereftir. Yeryüzünde inanarak adaleti hâkim kılmak, dünyayı maddi manevi imar etmek, ucu ahirete uzanan çok mühim bir görevdir ve insana tevdi edilmiştir.

Dolayısıyla Allah'ın hükümranlığında olan ve değişmez bir fıtrat ile yaratılan düzenin aksine bir davranış cahilce bir cesarettir. Akıllıca olan, kâinat kitabını iyi okumak ve bu yaratılışla uyum içinde olmaktır. Onunla savaş ve mücadele içinde olmamaktır.

Bu durumda ancak, “doğada felaket değil doğanın sapsamaz değişmez kuralları vardır” denilebilir. Felaket ya da takdir dediğimiz ise tüm tedbirlere rağmen olan şeydir. İnsan önce sünnetullahı uyar yani tabiat kanunu da denilen Allah'ın yaratışına uyararak tedbir alır, sonra tevekkül ve teslimiyet gösterir. Tevekkül, se-

beplere sarıldıktan ve gerekli bütün tedbirleri aldıktan sonra Cenab-ı Hakk'ın verdiği neticeye razı olmaktır. Hz. Peygamber (s.a.s.), “Eğer siz Allah’a hakkıyla tevekkül ederseniz, kuşları rızıklandığı gibi sizi de rızıklandırır.” (Tirmizi, Zühd, 33.) buyurur. Allah’a hakkıyla tevekkül, sebeplere sarılarak Allah’a güvenmek demektir.

Her şeye hükümrân olan sadece Allah’tır. O’nun halifesi insan da O’na tabi, cüzi, kısıtlı bir güce sahiptir ve bu iradesi ile baş edebileceği ne varsa onlardan sorumludur. Eğer gerekli tedbirleri almamış ise başına geleceklerden de sorumludur. Tedbirli olmak esasında Allah’ın emridir. Tedbir almayan günahkâr olur. Çünkü dünya emniyetli bir ortam değildir. Tehlikelerle doludur. Böyle bir ortamda biraz olsun güvende olmak ya da tehlikelere maruz kalmamak için Allah’ın emrettiği üzere ve aklın/bilimin gerekli gördüğü şekilde tedbirli olmak gerekir.

Kulun tedbiri cüzi olsa da bir çabadır ve dua anlamına da gelir. Onu tamamlayacak olan Allah’ın iradesidir. İnsan böylece kendine düşeni yapmış emre de itaat etmiş olacaktır. Ayrıca emekler boşa gitmeyecek, canlar boşu boşuna yanmayacak, vakitler zayi olmayacak, milyonlarca maddi zarar olmayacak, enerjiler israf olmayacaktır.

Tedbirli olmak Hz. Peygamber’in de emridir. Bir sahabe, Efendimize gelip sorar: “Ey Allah’ın Resulü, devemi salıp da mı Allah’a tevekkül edeyim,

bağlayıp da mı?” Peygamberimiz bunun üzerine, “Deveni bağla ve Allah’a tevekkül et!” buyurdular. (Tirmizi, Kıyame, 60.) Buradan da tevekkülün tedbiri takip etmesi gerektiğini anlıyoruz. Yine Hz. Peygamber’in hicreti baştan sona tedbir ve tevekkül örnekleriyle doludur.

Diğer taraftan ihmal de zarar veren bir tedbirsizliktir. Belli oranda suç teşkil eder. Pek çok kaza ve zarar ihmallerin sonucudur. Dolayısıyla her ne iş olursa olsun önemseyerek, dikkat ve özenle yapılmalıdır. Kur’an-ı Kerim’de çokça zikredilen salih amelle “yaptığı işi önemseyerek, iyi yapmak” kastedilir. Aksine işini sağlama almamak, en iyi şekilde yapmamak, günü savuşturmak, kolay ve ucuz, değersiz iş yapmayı alışkanlık hâline getirmek kul hakkına girmektedir. Bu huylardan derhal silkinip kurtulmak gerekir. Aksi takdirde musibetler bitmeyecektir. Müslüman; eliyle, diliyle, fikriyle diğer Müslümanlara zarar vermemeyi esas almak zorundadır.

Musibeti ve felaketi cezbetmeyen bir ahlakı ve insani özellikleri taşıyor olmak gerekir. Kişide var olan edep/hayâ, mahremiyete riayet, saygı, iyi alışkanlıklar, dürüstlük, ibadetler ve tüm salih ameller toplumun maddi manevi sağlamlığına işarettir. Aksine nimeti ve onu vereni unutmak, israf, kanaatsizlik, ihtikâr, karaborsacılık, hırsızlık, kural tanımazlık gibi müzmin hastalıklar önce sosyal yıkımlara neden olur, sonrasında ise her türlü felaketin gelmesi mukadderdir.

Bütün tedbirlere rağmen insan dünyada Allah’ın verdiği nimetlerle birlikte yoksunluklarla muhataptır. O zaman da elinden geleni yapmış olmanın huzuru önemlidir. Buna da imtihan diyoruz. Yüce Rabbimiz kitabında, “Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla; mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle sınavacağız.” (Bakara,2/155.) buyurarak bize dünya gerçeğini peşinen arz etmiştir. Ve biz de bunu bilerek inanan ve boyun eğen kullarız. Bize verdiği onca nimete sevinirken, onlardan faydalanırken bir zaman sonra verdiği bir imtihanda pes edecek değiliz. Zira aynı ayette “Sabredenleri müjdele!” buyurularak gösterilecek tavrın da ne olması gerektiği beyan edilmektedir. Kuşkusuz sabır atalet içinde eli kolu bağlı beklemek değildir. Tam aksine sabır; zaman, emek ve çaba isteyen bir gayret içinde olmaktır.

Aldırmazlık, tembellik, dik-katsizlik, işini sağlam tutmamak, kalitesiz üretim ve tüketim, kaderde varsa elden bir şey gelmezlik, bana bir şey olmazcılık gibi temeli olmayan anlayışlar başlı başına felakete davetiyedir. Derhal bu davetiyeleri yırtıp topyekûn bilinçli olma konusunda tek vücut olmaya ihtiyaç vardır. Sonuçta kaza, sıkıntı ve felaketler insanın o en küçük iradesinin eseri yani cahilliği, ihmali ve kastı ile oluşabilmektedir. Öncelikle o yanlış “kader ve tevekkül” anlayışına dur demeli; bu konularda acilen Kur’an’a ve sünnete tabi olmalıyız. ■

TOPRAĞIN GÜCÜ

| Zekiye KAHRAMAN

Eylül sonbaharın ilk ayıdır. Bu ay sararan yaprakların da aynı zamanda dökülme vaktidir. Ağaçlar bütün fazlalıklarından kurtulur ve kışa hazırlanır. Yağmurdan, kardan nasibini alarak yeniden meyve vermeye hazırlanacaktır. Bunun için her türlü aşamayı geçirmelidir. Dolayısıyla sonbahar ilk duraktır ve ağaçların arınma ayıdır. Ağaçlar bütün canlılara meyvelerini sunarken aynı zamanda kuşlara da ev sahipliği yapar. Dallarına kondurulan yuvanın her hâline şahitlik etmişlerdir. Ve bu mi-

safirleri koruma adına onları sahiplenir, ensar ve muhacir gerçekliğini uygulayıp anlamlandırmışlardır.

Ve şimdi artık dinlenme zamanıdır. Yorgunluktan olsa gerek kendilerine vakit ayırmaları gerekiyordu. Bütün canlılar gibi ağaçlar da kış için hazırlanıyordu. Her ne kadar hüznün rengi olmasa da dökülen kahverengi yapraklar, bize hüznü hatırlatır. Kahve dostluğun simgesi, rengi ise hüznüdür. Hüznün renginin olmadığını düşünsek de kavram olarak hayatımızda mutlaka vardır...

Kahverengi bir kıyafet giysek çok durgunsun derler. Sonbahar da benim için durup düşünüp durulmaktır. Renkler ve zevkler tartışılmaz deseler de zevk sahibi kişiler renklerinden belli olur. Kendine güveni var belli ki şu rengi giymiş; çok mutsuz görünüyor, bu rengi giymiş; hem kendine güvenen hem mutlu hem de kendinden emin ki güzel renkleri tercih etmiş diye de kişilere ve renklere anlam yüklemeye çalışırız. Haklı olabiliriz ama yanılıyor da olabiliriz. Mademki renkler ve zevkler tartışılmaz; öyleyse

neden renklere ceza verir gibi anlamlar yüklüyoruz?

Her renk kendine göre özeldir. Çeşitlilik de her zaman güzeldir. İnsanlara dayatmalar olmasa, kendi tercihlerini kullanabilseler belki daha anlamlı şeyler ortaya çıkacaktır. Moda kavramına takıldığımızda, her yerde aynı tip şeyleri görüyoruz ve almak zorunda kalıyoruz... Renklere ve şekillere takılı kalmadan, el becerilerimizi değerlendirip duygu düşünce ve yeni öğrenilere yoğunlaşmalıyız. Gündemimiz sürekli estetik ve renkler olmamalı.

Doğanın içinde olanlar bize her konuda ilham kaynağıdır. Bakıp görmeyi bilebilirsek ne mutlu bize ve doğayı sevenlere...

Toprak rengimiz, mayamız, hamurumuz, olmazsa olmazımızdır. Toprağa değip dokunduğumuzda, anlarınız ki gerçekten çok önemliymiş.

Kızımız, tam hatırlamıyorum ama galiba iki yaşlarında filandı. Huzursuz geçen bir geceden sonra, güne başlarken de hiç mutlu değildi. Öyle dedik, olmadı; böyle dedik, olmadı. Çikolataya bile izin verdik, yine de olmadı. Ben de yorulmuşum. Babası hiç sabrı olmadığı hâlde sabrını sonuna kadar kullanıp onun gönlünü yapmaya çalışıyordu.

Ben de bu arada çay demlemiştim, onu termosaya doldurdum, bir paket bisküvi alıp küçük bir kavanoza da çorba koydum. Çocuğu pusete oturtuk; o kadar bunalmıştık ki kendimizi dışarıya zor attık. Bir arkadaşımız, bize gelmek istiyorlarmış, haber vermeye gel-

miş. Akşam olabilir mi? dedik, onlar da kabul etmedi. Başka zaman dediler. Ve bir daha gelmediler. Şimdiye kadar hiç kimseyi boş çevirmemiştik.

O gün yeni bir şey keşfetmiştik. Öğrendiğimiz bu durum işimize de çok yaradı. O günü de hiç unutamadık.

Şehrin dışına doğru yürümüş-tük. Önümüze kavak ağaçlarının olduğu boş bir tarla çıktı. Yönümüzü oraya çevirdik. Sonbahardı ve yeşillik iyice azalmıştı. Bomboş bir alan; demek ki biz de bunalmıştık. Yere oturuverdik, kızımız çok şaşır-mıştı. "Yere oturmam, akabılarım kum olur." dedi. Olsun dedik. Ama yine de emin değildi. Biz oturunca o da biraz kararsız kaldı ama sonunda razı oldu, oturdu. Ayakkabılarını ve çoraplarını çıkarttık. Kendimize birer bardak çay doldurduk. Onu da kendi hâline bıraktık.

Yakınımızda bir bahçe vardı. Kadınlar çalışıyorlardı. Bize yakın tarafta bir su tulumbası ve kenarında kum yığını vardı. Tulumbadan su almaya gidince kadınlardan biri "Orada da oturabilirsiniz." dedi. Sahipli bir yer olduğu için oraya gitmeye çekinmiştik.

Küçük kızımızı oraya götürdük. Kumları önce avuçlarına aldı ve savurdu. Sonra bir daha, bir daha, derken, toprak çocukla, çocuk da toprakla hemhâl oldular. Kendi kendine hem yarım yarım konuşuyor hem de gülüyordu. Biz de elimizde çaylarımız, öylece onu izliyoruz. Saatlerce öylece kumların üstünde oynaya kaldı...

Keyfini bölmeyelim hazır oynuyorken dedik. Fakat nere-

deyse akşam olacaktı. O kadar sakinleşmişti ki gidelim mi, diye sorduğumuzda, itiraz bile edememişti. İşte toprağın gücü dedik. Geç de olsa anlamıştık. Gece boyu birkaç defa uyanan çocuk, sabaha kadar huzurlu bir şekilde uyumuştur. O günden sonra havanın güzel olduğu her hafta sonu, mayalarımızı tazelemeye gidiyor ve huzur buluyorduk.

Toprak, o günden sonra, aldığımız nefes, kendisinde rahatladığımız anne kucağı, bizi yargılamadan dinleyen bir dostumuz oldu. İyi ki de vardı. Bizi dinledi, bizi anladı ve bize dost oldu. İyi günde ve kötü günde, her daim yanımızdaydı...

Bir sonbaharda, toprak bize bu kadar iyi gelmişken diğer mevsimler de onu güzel bir şekilde ağırlıyordu. Tıpkı onun bizi ağırladığı gibi...

Eminim doğanın hammaddesi, yani anası olan ve diğer bütün elementlerin de etkisiyle toprak, tüm insanlara yaptığı gibi o gün bize de gönlünün kapılarını açtı. O gün bunu çok iyi fark etmiştik. Giriş çıkışlar serbestti. Ne zaman ona gelmek, onunla olmak ve onda kalmak istersek, o hazırdu.

Hep bizimle olduğunun teminatını bize gösterdi. Öyle içtendi ki fark etmemek mümkün değildi.

Velhasıl hiçbir beklentisi olmayan, özverili, cömert, iyi bir dost kazanmıştık...

Toprak geçmişteki başlangıcı-mız olsa da gelecekte de bizi ağırlayan son durağımızdır. Kalıcı olan yurdumuzun, giriş kapısıdır... Vesselam... ■

MAİDE SURESİ

Dr. Faruk GÖRGÜLÜ

Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Kur'an-ı Kerim'in tertibi bakımından beşinci, nüzul sıralamasında 112. sırasında olan Maide suresi 120 ayetten oluşmaktadır. Medine döneminin sonlarına doğru nazil olan bu sure, Kur'an'daki en uzun surelerden biridir. En son inen sure olduğunu ve tamamının veda haccında arefe günü veya Hudeybiye seferi sırasında nazil olduğunu ifade eden rivayetler bulunmakla birlikte (Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmî'l-Kur'ân*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006, 7/243.) içerdiği konulara ve bazı ayetler hakkında nakledilen nüzul sebeplerine bakıldığında söz konusu surenin, Medine döneminde farklı zaman dilimlerinde peyderpey indirildiği anlaşılmaktadır. (İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, Tunus 1984, 6/70.) Surenin 3. ayetinin son kısmında yer alan, "Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, size nimetimi tamamladım, sizin için din olarak İslamiyet'i beğendim..." ibaresinin, Hz. Peygamber'in veda haccı sırasında Arafat'ta iken nazil olduğu rivayet edilmiştir. (İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, Kâhire: Müessesetü Kurtuba, 2000, 5/47-53.)

Sure, adını 112 ve 114. ayetlerde zikredilen "maide" (sofra) kelimesinden almıştır. İlgili ayetlerde havarilerin talebine binaen Hz. İsa'nın gökten bir "yemek sofrası" (maide) indirilmesi için dua ettiği ve bir mucize olarak sofranın indirildiği haber verilmektedir. Sureye dinin ikmal edilmesinden ve bunun manevi bir nimet olmasından kinaye olarak "Maide" isminin verildiğini kabul edenler de vardır. (Elmallı, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Eser Neşriyat, 1979, 3/1543.) Bunun yanında söz konusu sureye ayrıca "el-Ukûd" (akidler), "el-Münkize" (kurtarıcı), el-Ahyar ve "muba'sire" adları da verilmiştir. (Kurtubi, 7/243.)

Maide suresi ile bir önceki Nisa suresi arasında çeşitli yönleriyle benzerlikler bulunmaktadır. Dolayısıyla bu sure muhteva bakımından Nisa suresinin devamı mahiyetindedir. Zira Nisa suresinin son kısmında yer verilen Yahudi ve Hristiyanların yanlış inanç ve tutumları, bu surede de ağırlıklı olarak ele alınmış ve bunlara yönelik eleştirilere geniş bir biçimde işaret edilmiştir. Ayrıca Nisa suresinde evliliğe ilişkin hükümler, çeşitli anlaşmalar, vasiyetler, emanetler, vekâletler gibi birtakım akitlerden söz edilmiş, Maide suresi de genel olarak bütün akitlere bağlı kalma emri ile başlamıştır. Bunun yanında Nisa suresinde içkinin haram kılınmasına ilişkin ortam hazırlanmış (Nisa, 4/43.), kesin haramlık hükmü ise Maide suresindeki ayetle (Maide, 5/90-91.) gelmiştir.

Maide suresi içerik bakımından Medine'de nazil olan diğer surelerin genel özelliklerini taşımaktadır. Ayetleri İslam toplumunun oluşumunu sağlayan hukuki yükümlülükler ve ferdî sorumlulukların yanı sıra ehl-i kitabın ve münafıkların genel karakterlerinden söz eder. Bu çerçevede söz konusu surede bazı inanç ve ahlak esaslarının yanı sıra aile ve ceza hukukuna dair hükümler, hac farızasına ilişkin bazı uygulamalar, meşru usule uygun olmayan hayvan kesimleri, abdest, gusül, teyemmüm, temizlik, şahitlik, hırsızlık, yol kesicilik ve ülkede fesat çıkarmanın cezası, içki ve kumarla ilgili hükümler yer almaktadır. Bunun yanında surede akitlere bağlılık, yardımlaşmada ölçü, helal ve haram olan yiyecekler, av ve avlanma ile ilgili hükümler, hayvanlarla ilgili bazı Cahiliye âdetlerinin yersizliği, ehl-i

kitabın kestiklerini yemenin ve kadınlarıyla evlenmenin caiz oluşu, fiil ve niyette doğruluk ve adalet üzere bulunmanın gereği, yemin kefareti, vasiyet, dinden dönmenin kötülüğü, içtimai ve ahlaki münasebetler gibi dinî ve hukuki pek çok konu ele alınmaktadır. (Yaşaroğlu, "Maide Suresi", *DiA*, 27/403-405.) Ayrıca surede öğüt ve ibret alınacak kıssalara da yer verilmiştir. Bu çerçevede Hz. Âdem'in iki oğlunun kıssası ile Hz. Musa ve Hz. İsa'nın hayat hikâyelerinden kesitler sunulmuştur. Söz konusu surede ahiret hâllerinden de söz edilmektedir. (Maide, 5/33, 69, 116, 119.)

Maide suresinin ilk ayetlerinde (1-5), müminlere yaptıkları akitlere uymaları emredildikten sonra "Allah'ın şiarları" denilen dinî hükümlerin ve ilkelerin ihlal edilmemesi dile getirilmekte, bu bağlamda ihram yasakları arasında yer alan avlanma yasağının akabinde kan ve domuz etinden başlamak suretiyle İslami usullere aykırı biçimde kesildiği veya öldürüldüğü için yenmesi haram kılınan hayvan etleri sıralanmaktadır. Ardından, "Mescid-i Haram'a girmenizi engellediler diye bir topluma karşı duyduğunuz kin, sakın aşırı gitmenize sebep olmasın. İyilik ve takva hususunda yardımlaşın, günah ve haksızlık yolunda yardımlaşmayın..." (Maide, 5/2.) mealindeki cümlelerle İslam'ın evrensel ahlak ilkelerinden birisi ortaya konulmaktadır. Surenin 3. ayetinde yer alan Allah Teâlâ'nın, "Müslümanlara din olarak İslam'ı seçtiği, onların üzerine nimetini tamamladığı ve dinlerini kemale erdirdiği" yönündeki açıklaması, İslam'ın bütün insanlığa gönderilen son

din ve ebedî bir mesaj olduğuna açıkça işaret eder.

Surenin 6-11. ayetleri arasında abdest ve teyemmümle ilgili hükümler ele alındıktan sonra İslam'ın sosyal, hukuki ve ahlaki amaçlarının önemli bir kısmı özetlenmekte, bu çerçevede şahitlikte adaleti gözetme uyarısında bulunulmakta, Müslümanların herhangi bir topluluğa karşı besledikleri öfkenin, onları haksızlık ve adaletsizliğe sevk etmemesi gerektiği uyarısı bir kez daha hatırlatılmaktadır. Çünkü adalet, sosyal hayatın en önemli denge unsurudur ve teminatıdır.

Daha sonraki ayetlerde (12-86), büyük ölçüde Yahudiler ve Hristiyanlardan söz edilmektedir. Önce İsrailoğullarının Allah'a verdikleri sözü tutmadıkları ve kendilerine iletilen hakikatleri terk ettikleri için lanetlendikleri, Hristiyanlardan bir kesimin de benzer şekilde ahde vefasızlık gösterdikleri anlatılmaktadır. Bölümün Hristiyanlarla ilgili en dikkate değer yönü, onların Hz. İsa'yı Allah'ın oğlu sayan inançlarıyla (Maide, 5/17,72.) teslis akidesinin (Maide, 5/73.) açıkça reddedilmesi ve bunların ilahi kaynaklı öğretiye ters ve küfür olduğunun belirtilmesidir. Nitekim bu husus ayette şu şekilde ifade edilmektedir: "Allah, Meryem oğlu Mesih'in kendisidir." diyenler, hiç şüphesiz hakikati inkâr etmişlerdir. Oysa Mesih, 'Ey İsrailoğulları! Benim de Rabbiniz sizin de Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin.' demişti..." (Maide, 5/72.) "Andolsun ki 'Allah üç unsurdan biridir.' diyenler de kâfir olmuşlardır. Hâlbuki bir tek Tanrı'nın dışında hiçbir ilâh yoktur. Şayet bu dediklerinden vazgeçmezlerse böylece kâfir

olanları elem verici bir azaba çarptırılacaklardır." (Maide, 5/73.) Ayrıca bu kısımda yer alan ayetlerde İsrailoğullarının Mısır'dan çıkarıldıktan sonra Hz. Musa'ya itaat etmeyip ona karşı sergiledikleri inat ve serkeşlikleri, bu sebeple yersiz yurtsuz Tih çölünde dolaşmaya mahkûm edilerek kutsal topraklara girmekten kırk yıl süreyle mahrum bırakıldıkları (Maide, 5/26.) bildirilir. Bu arada Hz. Âdem'in oğulları Hâbil ile Kâbil kıssası zikredildikten sonra (Maide, 5/27-31.) haksız yere bir cana kıyan kimsenin tüm insanlığı öldürmüş gibi olacağı, bir insanın hayatını kurtaran kişinin de bütün insanları yaşatmış sayılacağı ve bu hükmün İsrailoğullarına yazıldığı belirtilir, böylece insan hayatının dokunulmazlığına ve yaşama hakkının önemine vurgu yapılır. (Maide, 5/32.)

Sonraki ayetlerde "eşkıyalık, din, can ve mal güvenliğini tehdit etme, terör estirip halka korku salma" anlamındaki hırâbe (Maide, 5/33-34.) ve hırsızlık (Maide, 5/38-39.) suçlarının hükümlerine (Maide, 5/45.) işaret edilir. Hz. Peygamber'e, Allah'ın indirdiğiyle hükmetmesi emredilerek müminlere Yahudi ve Hristiyanları dost edinmemeleri tavsiye edilir. (Maide, 5/51.) Medine'de etkili olmadıkları hâlde ayette Hristiyanların da zikredilmesi, benzer şartların ortaya çıkması durumunda onları da dost edinmemek gerektiğini, konunun belli bir dinî kesimle değil belli bir tutumla ilgili olduğunu göstermektedir. (Yaşaroğlu, "Maide", 27/403-405.) Surenin 57. ayetinde dostluk kurma yasağının Müslümanların dinlerini alay konusu yapan gayrimüslimlerle ilgili olduğuna işaret bulunduğu gibi diğer bazı ayetlerden de

Müslümanlara karşı düşmanlık beslemeyenlerle iyi ilişkiler kurmanın yasaklanmadığı anlaşılmaktadır. (Mümtehine, 60/8.)

Maide suresinde ayetlerin akışı içerisinde, helal ve haramlara dair hükümlere uymak, onlara ait emirlere itaat etmek hususu devamlı bir şekilde hatırlatılır. Bu çerçevede ilgili surede müminlere, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için kendilerini ve başkalarını Allah'ın yasakladığı şeyler dışında hayatın helal olan güzelliklerinden mahrum bırakma yoluna girmemeleri çağrısı yapılır. Çünkü Allah'ın temiz olarak ihsan ettiği nimetleri kendilerine haram kılanlar, hem nefislerine zulmetmiş hem de haddi aşmış olurlar: "Ey iman edenler! Allah'ın size helal kıldığı iyi ve güzel şeyleri haram saymayın, sınırı da aşmayın. Allah sınırı aşanları sevmez. Allah'ın size verdiği helal ve temiz rızıklardan yiyin ve iman etmiş olduğunuz Allah'ın yasaklarından sakının." (Maide, 5/87-88.)

Diğer taraftan söz konusu surede yemin kefaretiyle ilgili hükümlerin bildirildiği ayetin ardından (Maide, 5/89.), Cahiliye döneminin falcılıkla ilgili bazı uygulamalarıyla içki ve kumar yasakları belirtilir. (Maide, 5/90-91.) Ardından ihramlı iken avlanma yasağı, vasiyet ve vasiyet esnasında şahit bulundurma ile ilgili hükümler hatırlatılır. (Maide, 5/95-98.) Ayrıca kitap ehlinin düştüğü durumlara düşmemeleri için Müslümanlar tekrar tekrar ikaz edilir. Allah ve Resulü'nün emrettiklerine tam anlamıyla uymaları, onlara karşı gelmemeleri istenir: "Allah'a itaat edin,

peygambere de itaat edin ve tedbirli olun. Eğer yüz çevirirseniz bilin ki elçimizin görevi açık biçimde tebliğ etmekten ibarettir." (Maide, 5/92.)

Maide suresinin son ayetlerinde (Maide, 5/110-120.) Hz. İsa'nın Allah tarafından kendisine ihsan edilen nimetler, ona has mucizeler anlatılmakta, kısaca havarilerden söz edildikten sonra Allah ile Hz. İsa arasında geçecek olan bir konuşmadan bahsedilmektedir. Böylece Hristiyanların Hz. İsa hakkındaki batıl inançlarını düzeltmeleri istenmektedir: "Allah, 'Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara sen mi, Allah'ın dışında beni ve annemi birer tanrı kabul edin, dedin?' buyurduğu zaman o, şu cevabı verir: 'Hâşâ! Seni tenzih ederim. Hakkım olmayan şeyi söylemek bana yakışmaz. Hem ben söyleseydim şüphesiz sen onu bilirdin. Sen benim içimdekini bilirsin, ama ben senin zatında olanı bilmem. Gizlileri tam olarak bilen yalnız sensin. Ben onlara ancak senin bana emrettiklerini söyledim; 'Benim de Rabbiniz sizin de Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin' dedim. İçlerinde bulunduğum sürece onların yaptıklarına tanık idim. Fakat sen beni vefat ettirdikten sonra onların hâlini bilip gören sadece sensin. Sen her şeye şahitsin.'" (Maide, 5/116-117.)

Maide suresi, Allah'ın mutlak hükümlerini ve her şeye kadir olduğunu ifade eden şu ayetle sona ermektedir: "Göklerin, yerin ve içlerindeki her şeyin hükümlerini Allah'a aittir. O her şeye kadirdir." (Maide, 5/120.) ■

“”
**Maide suresinde
ayetlerin akışı
içerisinde, helal
ve haramlara
dair hükümlere
uymak, onlara
ait emirlere
itaat etmek
hususunu devamlı
bir şekilde
hatırlatılır.**

GURBET

Gurbet kelimesi, sessiz sedasız aramızdan çekiliyor. Günün 'üzülmesi', ikindi sonrası gökyüzünün laciverte çalarak gittikçe daha da kararması gibi hüznü bir çekilme bu. Giderken manisiyle, ninnisiyle, türküsüyle, ağıtıyla, anlatılarıyla azımsanamayacak bir gurbet edebiyatını da sanki bunları hiç söylememişiz, hiç yakmamışız, hiç yaşamamışız gibi bir zaman dışılığa hapsederek gidiyor.

Dünyanın neresinde olursanız olun, telefon kullanmayı, internete girmeyi bilen biriyle günün her anı sesli ve görüntülü konuşabiliyorsunuz.

Türkünün, "Gurbet elde bir hâl geldi başıma" dediğine bakmayın; başınıza bir hâl gelse bile size gurbet duygusunu yaşatmayacak bir iletişim ağına sahipsiniz.

Gurbetin sessiz sedasız çekilip gitmesi, sadece gurbete dair sözlü ve yazılı birikimi küllendirmekle kalsa iyi de gariplere dair hassasiyetimizi de aşındırıyor.

Dünya hayatının bir gurbet olduğunu, sınanmanın dünyaya özgülüğünü, aslımıza rücu edeceğimizi, asıl yurdumuzun burası olmadığını, ahiretimizi güzelleştirmenin dünyayı güzelleştirme gayretiyle ilintili olduğu gibi inancımıza taalluk eden pek çok şey de külleniyor böylece.

Gurbeti unuttuğumuzda farkında olmadan kendimizin gurbetine çıkıyoruz.

Oysa tek başına ayakta kalma çabasının, yabancılığı ve garipliği üzerimizden atma cehdinin, yeni ve bilmediğimiz mekân ve insanlarla ünsiyet kurmanın, kendilik bilincimize katkısı yadsınamayacak zenginlikte.

Eskilerin "el içine çıkmak" dedikleri şey biraz da gurbeti tanımakla, el içine çıkmakla görgü düzeyine yükselen bir şeydi.

Gurbet fikrinin aşınması sıra fikrini de aşındırıyor.

Yunus Emre'yle kapayalım bu bahsi:

*"Ben yürürüm ilden ile
Dost sorarım dilden dile
Gurbette hâlîm kim bile
Gel gör beni aşk neyledi."*

Dilin sınırlarıyla vatanın sınırları arasında nasıl bir benzerlik vardır? Bu soru özelinde göz bebeğimiz Türkçemiz hakkında neler söylemek istersiniz?

Yahya Kemal BEYATLI

Lisan bahsi açıldıkça: “Hâlâ mı o bahis?., diye- rek bezginlik gösterenler, bana, acınmaya lâayık, gözlerini gaflet bürümüş, en zavallı kayıtsızlar gibi görünüyorlar. Vatan bahsi açıldığı bir yerde: “Hâlâ mı o bahis!., diyecek bir Türk menfûr bir kayıtsızlık göstermiş sayılır. Bu telâkkî, lisan bahsine olan kayıtsızlığa karşı da bu derece vâ- riddir. Vatan fikri bizde dâimâ vardı; fakat Namık Kemal’in bu fikri kalbimizde yeni bir nefesle uyandırdığı günden beri daha uyanığız. Onun vatan fikrini uyandırdığı gibi, bir diğer Türk şâiri çıkıp da lisan fikrinin kudsîliğini uyandırsaydı bize öğretseydi ki: Bizi ezelden ebede kadar bir millet hâlinde koruyan, birbirimize bağlayan bu Türkçe’dir, bu bağ öyle metin bir bağdır ki vatanın hudutları koptuğu zaman bile kopmaz, hudutlar aşırı yine bizi birbirimize bağlı tutar; Türkçenin çekilmediği yer vatandır, ancak çekildiği yerler vatanlıktan çıkar, vatanın kendi göv-

de ve rûhu Türkçedir. Bu bağ milyonlarca Türk’ü birbirinden ayırmıyor, fakat dimağdan dimâğa kalbden kalbe geçmiş bir teldir ki yarın Türk edebiyâtının âteşin, feyyâz, ceyyid bir devresi açılırsa, millî rûhu bir elektrik seyyâlesi gibi bütün o dimağlar ve kalplerden geçirecek bu kitleyi yekpâre bir halde ayağa kaldırır.

Heyhât bir kimse zuhûr edip de lisan fikrini kafalarımızda kudsîleştiremedi. Türkçe’yi sevmiyor değil seviyoruz. Fakat tıpkı, vatani Namık Kemal’den evvel sevdiğimiz gibi. Bu kâfi değil. Lisan fikri bizim kafalarımızda henüz tâlî bahislerle yer tutmuş bir fikirdir. Zannediyoruz ki bu bahisle ancak lisan meraklıları, edîpler, muallimler alâkadardılar. Ah bu gaflet, gafletlerimizin en büyüğüdür.

(Yahya Kemal Beyatlı, Edebiyata Dair, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1997, s. 83, 84.)

Mehmet S. FİDANCI

Dil, milletlerin varlık sebebidir. Türkçe, Türk milletin varlık sebebidir ve kimliğidir. Milletleri birbirinden ayıran hâkimiyet alanları, vatan sınırları değil, dildir. Toplumsal farklılıkların en başında dil, farklılıkları belirginleştiren, ayıran ana amildir. Ben bu meseleye Türk dili açısından bakacağım. Vatan sınırları değişkendir, genişler, daralır hatta bir yerde sabit kalabilir. Ancak dil, vardığı yeri bir tür vatanlaştırmak gibi bir kabiliyete sahiptir. Dilin sınırları, sathları aşabilir. Örneğin, Köln'de, Münih'te Türk nüfusun yoğun olduğu yerler vardır. Türkçenin konuşulduğu o yerler de bir tür vatandır. Aynı dili konuşan insanların bir arada oluşları, hayat tarzlarını, kültürlerini yaşayıp yaşatıyor olmaları, dil vasfıyla mümkün olmuştur.

Bir de Türkçenin, birçok ülkede konuşulan dil olduğu gerçeği vardır. Asya'dan Orta Doğu'ya, Balkanlar'a, Batı'ya doğru genişlemiş vatanlar bütünü vardır. Ülkelerin isimleri, ana unsur milletleri, kültürleri farklı olsa da oralara sızan ve içeride kalmış şöyle böyle bir dil kimliği vardır; o biricik Türkçedir ve Türkçenin orada yaşadığı hakikati gözden kaçırılmamalıdır. Ancak, muzdarip olduğum bir husus var ki o da Türkçenin emperyal bir dil olmamasıdır. Muhakkak tarihsel ve ontik bir sorundur bu. Doğrusu, Türkçenin birçok millet tarafından bilinen ve kullanılan bir dil olmasını arzu ederdim. Bağlamı değiştirerek biraz şiir özelinden bakacak olursak Ahmet Oktay, "Türkçenin ne yazık ki çok az yabancı tarafından bilinen bir dil olması dünya şiirinde hakkımız olan yerin alınamamasının başlıca sebebidir." diyor.

BÜYÜK DOĞU KÜHEYLANI

Necip Fazıl Kısakürek

| Duran BOZ

Necip Fazıl Kısakürek'in soy ağacı, Dulkadiroğlu hükümdarlarından Alâüddeve devrinin Şeyhülislamı Mevlana Bektut'a kadar uzanır. Necip Fazıl'ın dedelerinden olan Ahmet Necip Efendi, Maraş müftülüğü yapar. Büyükbabası Mehmet Hilmi Efendi de Ahmet Necip Efendi'nin Maraş müftülüğü yaptığı yıllarda 1841'de Maraş'ta doğar.

Mehmet Hilmi Efendi, Maraş medresesinde öğrenimine devam ederken Arapçadan "sarf, nahiv, mantık, edebiyat, bedi' ve beyan, Farsçadan *Hâfız Divanı* ve *Gülistan*"

okur. “Fıkıh, astronomi, coğrafya ve tarihe dair bir kısım kitapları” da inceleyerek mevcut kanunlara ilişkin çalışmalar yapar.

Medrese eğitimini Maraş'ta tamamlayan Mehmet Hilmi Efendi, 1858'de maliye kaleminde işe girer. Tahsil ve terbiyesiyle yakından ilgilenmek arzusun-daki eski Halep Valisi Salim Paşa'nın ısrarları sonucunda onunla birlikte İstanbul'a gider. İstanbul, Mehmet Hilmi Efendi için büyük rüyalara uyanacağı şehir olur. Salim Paşa'nın kızı Zafer Hanım'la evlenir. Bu evliliğin semeresi olarak şairin babası Abdülbaki Fazıl Bey İstanbul'da hayata gözlerini açar.

Abdülbaki Fazıl Bey, özel hocalardan sarf ve nahiv dersleri okur. Bilahare mantık, Fransızca, Rumca ve biraz da resim dersi alır. Öğrenim hayatını tamamlamak amacıyla çeşitli okullara devam etse de güç bela hukuk fakültesinden mezun olur. “Bursa'da aza mülazımlığı, Gebze savcılığı ve Kadıköy hâkimliği” gibi çeşitli görevlerde bulunur.

“Deli Fazıl” namıyla şöhret kazanan Abdülbaki Fazıl Bey'e yakın çevreden kimse kızını vermek istemez. Bu durum karşısında Girit muhaciri Mediha Hanım'ın kapısı çalınır. Mediha Hanım, Abdülbaki Fazıl Bey'le hukuk fakültesi öğrencisiyken evlenir. Çemberlitaş'taki konağa gelin gelen Mediha Hanım, âdeta evin ikinci kadını olarak bir sığıntı hâlini yaşar.

Necip Fazıl Kısakürek, Abdülbaki Fazıl Bey'le Mediha Hanım'ın evliliğinden 1904'te Çemberlitaş'taki konaktan yer-

üzü seferine dâhil olur. Şairin doğumunu Sarıyer'deki yazlık köşkünde ikamet eden Mehmet Hilmi Efendi'ye Abdülbaki Fazıl Bey haber verir. Geleneksel bir tören düzenlenerek ailenin yeni bireyine Ahmet Necip adı verilir. Ahmet Necip adıyla Maraş müftülüğü yapan dedesi Ahmet Necip Efendi'yle bağ kurulurken Fazıl adıyla da babası Abdülbaki Fazıl Bey'le irtibat sağlanır.

Mehmet Hilmi Efendi konağın ruhu, büyükbabasının ruhu da Necip Fazıl olur. Her çeşit muhatarayla çocukluk günlerinden itibaren yüzleşen Necip Fazıl, bir ömür sınavlardan geçer. Dedesi Mehmet Hilmi Efendi'nin dikkati sonucu, çocukluktan edindiği iç disiplini onun hayatının yeniden istikamet bulmasının hazırlayıcısı olur.

Büyükbabasının akli evvel torununun yaptığı yaramazlıklar aile çevresinde hayretle karşılanır. Konağa gelip gidenlerin peşi sıra tütsüler dolaştırılmak suretiyle Necip Fazıl, olumsuz nazarlardan korunmak istenir. Mehmet Hilmi Efendi'deki dikkat bilincinin ve özenin neticesi olarak onda güzellik karşısında hayret etme tutumu gelişir.

Mehmet Hilmi Efendi, Necip Fazıl'a Yunus'tan Fuzulî'den şiirler okuyup ezberleterek onu ileriki zamanların sorumluluğuna hazırlar. Şairdeki direşken tutumun izi sürülürse dedesinin hayat kavrayışındaki ciddiyeti ortaya çıkar.

Necip Fazıl; önce “Büyükde-re'de Emin Efendi isimli sarıklı bir hocanın işlettiği mahalle mektebine” verilir. Sonra da “Fransız Papaz Okulu ve Kum-

kapı'daki Amerikan Kolejinin ardından Serasker Rıza Paşa yalısındaki Rehber-i İttihad Mektebinde” okur. Yatılı olarak uzun süre kalamaz. “Büyük Reşit Paşa Numûne Mektebi ile seferberlik sebebiyle gidilen Gebze'nin Aydın köyünde, köyün ilk mektebine” yazılır. İlkokulu Heybeliada Numune Mektebinde bitirir.

1916'da “Mekteb-i Fünûn-u Bahriye-i Şahane'ye imtihanla en titiz muayeneler sonucu” kayıt hakkı kazanır. İlk aruz denemelerine burada okurken başlar. “Şair lakabı” isimleri arasına girer. Hamdullah Suphi Tanrıöver, Yahya Kemal

Büyükbabası Mehmet Hilmi Efendi, Necip Fazıl'a Yunus'tan Fuzulî'den şiirler okuyup ezberleterek onu ileriki zamanların sorumluluğuna hazırlar. Şairdeki direşken tutumun izi sürülürse dedesinin hayat kavrayışındaki ciddiyeti ortaya çıkar.

Beyatlı, İbrahim Aşkî Tanık ve Ahmet Hamdi Akseki'nin tedrisatından geçer. Burada beş yıl okusa da diploma alamadan ayrılır.

1921'de yapılan sınavlar sonucu "İstanbul Dârülfünûnu Edebiyat Medresesi Felsefe Şubesine" kaydolur.

İlk şiirlerini 1922'de *Yeni Mecmua*'da yayımlar.

1924'te üniversite öğrenimini yarıda bırakarak kazandığı devlet bursuyla Paris'e gider. Sorbon Üniversitesi Felsefe Bölümüne girer. Paris'te düzenli bir öğrencilik yapamaz. Kimi sanat çevrelerine gidip gelse de bohem hayatının müdavimi olur. Paris'teki hayatın şaşaasından yakasını sıyırılmaz. Paris günlerinin armağanı olarak "Kaldırımlar"ı biriktirir.

Öğrenim bursu kesilince Paris'ten Türkiye'ye döner. 1925'te ilk şiir kitabı *Örümcek Ağ'ı*'nı yayımlar. Edebiyat çevrelerinin dikkatine mazhar olan şair, erken yaşlardan itibaren bir ses bulmanın, bir sese sahip olmanın gönencini yaşar. 1928'de *Kaldırımlar'ı* yayımladığında ismi edebiyat çevrelerince bilinen bir şair hâline gelir. Şiirleri ders kitaplarına girer. "Kaldırımlar şairi" adlandırmasıyla sahip olduğu şöhret hafızalara yerleşir.

Türkiye'ye dönüşünden sonra İstanbul'un yanı sıra Anadolu'nun kimi şehirlerindeki bazı bankalarda memuriyet ve müfettişlik yapar. Fransız Mektebinde, Ankara Devlet Konservatuvarında, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisinde ve Robert Kolejde çeşitli dersler okutur.

1934'te eve dönmek için bindiği şehir hatları vapurunda "yirminci yüzyıl nöbetçi"siyle karşılaşır. Onun hayata, hayatın çürümüşlüğüne ve ahlakın hayattan çekilişine ilişkin konuşmalarından etkilenir.

Necip Fazıl'ın yeni adresi Beyoğlu Ağa Camii olur. Şair için, Abdülhakim Arvasi'nin camideki konuşmalarının dışında ilmî sohbetlerin tertip edildiği Eyüp sırtlarındaki dergâh işaret edilir. Asıl entelektüel konuşmalar Eyüp'teki dergâhta yapılmaktadır çünkü. Artık, "Tam otuz yıl saatim işlemiş, ben durmuşum / Gökyüzünden habersiz, uçurtma uçurmuşum..." deme vakti gelip çatmıştır.

Hayatı yaşayış ve algılayışında yenilgiye tahammülü olmayan Necip Fazıl için "ya hep ya hiç" vardır. Ortası yoktur hiçbir şeyin. Onun hayatındaki coşkulu hâli bilenler, şairin mizacındaki taşkınlığa ilelebet tanık olurlar.

Abdülhakim Arvasi'ye bağlanışının ardından hayat, sanat ve düşünce dünyasında köklü bir dönüşüm yaşar. Arınma yollarına yöneltir dikkatini. Arvasi'nin yanına gittikçe iç onarımdan geçer. Araya zaman girdikçe de karabasanları artar. Şair, kasvetli günlerin anlatısı olarak "Senfonya (Çile)'yi" yazar. "Bir kanlı şafakta çil horoz"un "yeni bir dünya" hediye etmesiyle sıkıntılarını azalsa da hafakanlar peşini bırakmaz. "Keşke bu kadar zeki olmasaydın" sözü şairin ruh durumunu ortaya seren bir fotoğraf olur.

Necip Fazıl, *Ben ve Ötesi* ve *Birkaç Hikâye Birkaç Tahlil* ile okurlarını selamlar. Sanatçı-

daki sorgulama merakı sonucu eser verme evresi başlar. Şair, doğumundan başlayarak önüne serilen hazır hayatı reddeder. Bedeli olan şeyleri çoğaltarak yeni bir istikamete yönelir. Emekle pişirilmeyen bir şeyin geçerliğinin olamayacağı bilinciyle yürüyüşüne devam eder.

Tiyatroya ilgi duyar. Muhsin Ertuğrul'un oyunculuğundaki ustalığı, onun tiyatroya yönelme nedenleri arasında gösterilebilir. Sahnesi dünya olan hayatta güzel oyunlar kurabilmenin dersine çalışır. Oyun kurma becerisine sahip olmayanlar oyunbazların elinde ufalanır elbette.

Necip Fazıl, 1935'te *Tohum*'u yazar. Anadolu'ya yönelerek âdeta aile kökleriyle bağ kurmak ister. Mehmet Hilmi Efendi'den aldığı "öğüneceksen Maraşlılığımızla öğün" tembihi, şairin Maraş'ı gündemine almasını sağlar. Maraş'ın kurtuluş mücadelesini anlattığı *Tohum*'un Ferhat Bey'i, Anadolu ruhunun destanlaşması olarak tezahür eder. *Tohum*, Muhsin Ertuğrul tarafından sahnelense de beklenen ilgiyi görmez.

1936'da "devrin sathî ve maddecî dergileri karşısına spirittüalist ve estetik ağırlığı olan haftalık *Ağaç*" dergisini çıkarır. Ankara'da yayın hayatına başlayan *Ağaç*, yedinci sayıdan itibaren İstanbul'a taşınır. On yedinci sayı, *Ağaç*'in son sayısı olur.

Ağaç'in yazarları arasında Mustafa Şekip Tunç, Falih Rifki Atay, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Salih Zeki Aktay gibi dönemin tanınmış isimlerinin

yanı sıra ileriki yılların önemli yazarlarından Ahmet Hamdi Tanpınar, Fikret Adil, Sabahattin Ali, Ahmet Muhip Dıranas, Cahit Sıtkı Tarancı, Ziya Osman Saba, Samed Ağaoğlu, Bedri Rahmi Eyüboğlu ve Sabahattin Eyüboğlu gibi şair ve yazarların yazılarına da yer verilir. Bütünüyle sanat edebiyat dergisidir *Ağaç*. İdeolojik tutum yoktur *Ağaç*'ta.

1938'de *Bir Adam Yaratmak*, tiyatro meraklılarının beğenisine sunulur. Eserin başrol oyuncusu Muhsin Ertuğrul olur. Sahnelenişiyile birlikte oyun büyük bir beğeni toplar. Günlerce kapalı gişe oynar.

1941'de Babanzadelerin kızı Fatma Neslihan Baban'la evlenir. Bu evlilikten Mehmet, Ömer, Ayşe, Osman ve Zeynep doğar.

Necip Fazıl, 17 Eylül 1943'te *Büyük Doğu* dergisini yayımlamaya başlar. "Surda bir gedik" açmanın coşkusu tadarak dikkatini zamana yöneltir. *Büyük Doğu* okurunu; belleklerinin üzerindeki pası silerek tarihi, hayatı, şiiri yeni baştan okumaya çağırır. Başlangıçta çağırısı yankısız kalsa da "bir nâr-ı beyza" gibi *Büyük Doğu* ışığı kalplere yerleşir.

Büyük Doğu'nun çıkışında yer alan Burhan Toprak, Ahmet Kutsi Tecer, Ahmet Hamdi Tanpınar, Cahit Sıtkı Tarancı, Ziya Osman Saba, Samet Ağaoğlu, Falih Rıfkı Atay, Suut Kemal Yetkin, Fikret Âdil, Sait Faik, Sabahattin Ali, Cevdet Kudret, Sabahattin Eyüboğlu, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Nurullah Berk vb. yazarların yerine, "şu bizimkiler"den Sezai Kara-

Hayatı yaşayıp ve algılayışında yenilgiye tahammülü olmayan Necip Fazıl için "ya hep ya hiç" vardır. Ortası yoktur hiçbir şeyin. Onun hayatındaki coşkulu hâli bilenler, şairin mizacındaki taşkınlığa ilelebet tanık olurlar.

koç, Nuri Pakdil, Rasim Özdenören, Erdem Bayazit, Mustafa Miyasoğlu, Durali Yılmaz, Mustafa Yazgan gibi yazar ve şairlerle yola devam eder.

1960'lı yıllardan itibaren Anadolu toprağını âdeta bir konferans salonuna çevirir. Konferans için gittiği şehirlerde kalabalıklara hitap eder. Güçlü bir hatip olarak konferansın başından sonuna kadar heyecan rüzgârları estirir kalplerde.

Çöle İnen Nur'un ilk hâli olan *O Ki O Yüzden Varız*, 1961'de yayın piyasasında görülür. Bir duyarlığın yeni bir biçimde ifadesi olarak kaleme alınan *Çöle İnen Nur*, siyer alanında Türkçenin en çok okunan kitaplarından biri olur.

Şiir başta olmak üzere tiyatro, biyografi, roman, makale gibi edebiyatın bütün alanlarında ürün ortaya koyan Necip Fazıl, *Büyük Doğu* düşüncesinin yol açıcısı olarak belleklerdeki yerini alır. *Ağaç* köklenip *Tohum*'a durur da dalları *Büyük Doğu* göklerinden *Diriliş* saati-ne *Edebiyat* ülkesine ışık olur. *Mavera* potasında çoğalıp yetkinleşen erler, erenler, pirlar *Yedi İklim* dört bucak kavrayış sağanakları coşturur dünyada.

1943'le 1978 yılları arasında çıkan *Büyük Doğu*'nun çağırısı dikkatli bir gözle okunursa Anadolu insanının ruh kökünü anlamaya yönelen bir yürekle insanın esenlik yurduna varabileceği gerçeği anlaşılmış olur.

25 Mayıs 1983'te ömür defterini tamamlayarak öte âlemindeki yolculuğuna çıkar. ■

BİLGİ ÇAĞINDA İDEAL SAHİBİ OLMAK

Abdurrahman AKBAŞ
DİB Başkanlık Vaizi

Teknolojik unsurların yaygınlığıyla paralel bir şekilde gelişim gösteren “bilgiye erişim” olanakları, hiç olmadığı kadar ileri bir seviyeye ulaşmıştır. Fakat aynı gelişme, insanı hakikate ulaştırarak doğru bilginin üzerindeki gri perdeyi bir hayli koyulaştırmıştır. Doğrunun yanlıştan, iyinin kötüden ayırt edilmesi ve bilginin insanlık için bir faydaya dönüştürülüp gündelik hayata yansıtılması belki de hiç bu kadar zorlaşmamıştır. Bu da hakikatle buluşmak için sorgulayıcı bir tavır, tenkitçi bir yaklaşım ve olağanüstü bir çabanın gerekliliğini daha da belirginleştirmektedir.

Geçmişe kıyasla bilgiye erişimin kolaylığı ve bilgi çeşitliliği, günümüz insanının düşünce ufkunu genişletme potansiyeli bakımından elbette önemli bir gelişmedir. Ancak, genellikle internet ve sosyal medya üzerinden erişilen rastlantısal bilgiler ve parçacı okumalar, insanı meselelerin künhüne vâkıf olmaktan alıkoymakta; her şeyin yüzeysel bir şekilde geçirtilmesine ve hatta hızlıca tüketilmesine sebep olmaktadır. Bu mecralarda görüntünün öne çıkarılıp görünüşün kutsanması ise insana, yaratılmışlar arasında kendisini ayrıcalıklı kılan manevi yönünü ve bu dünyada bulunuş gayesini unutturacak ciddi bir tehlike olarak varlığını hissettirmektedir. Yoğun görselliğin bombardımanına maruz kalan zihinlerde anlam, hikmet, ahlak ve gaye, maalesef zamanla bir yitik hâline dönüşebilmektedir.

Bu noktada algıları manipüle etme aracı olarak kullanılan medyanın ayartıcı etkisini göz ardı etmemek gerekir. Bugün

sosyal değişim ve dönüşümün lokomotif gücünü yeni medya unsurları oluşturmaktadır. Haddizatında hayat dinamik bir süreçtir. Ancak medyayla iç içe geçmiş modern hayatın dinamikliğini baş döndürücü bir hızla seyretmektedir. Dijital cihazlardan gündelik eşyalara, davranış kalıplarından sosyal ilişkilere kadar her şey, büyük bir hızla değişim ve dönüşüm geçirmektedir. Bu süreçte herhangi bir gelişmeyle ilgili tam anlamıyla idrak hâsıl olmadan değişen gündemlerin, zihinsel dağınıklığa sebep olduğu da bir gerçektir. Çoğu kez sadece duylara akseden görüngüler üzerinden oluşturduğu kendi sanal dünyasına hapsolan insan, günbegün gerçeklikten uzaklaşmakta ve bir anlam krizi yaşamaktadır.

Diğer taraftan örnek şahsiyetlerin ancak titiz bir arayışla bulunabileceği bir dünyada yanlış rol modellerin medya mecralarında daha görünür olması ise bu dönemin önemli açmazlarından biridir. Bugün sosyal medya ve fenomenleri üzerinden yapılan yoğun telkinlerle hayatın merkezine yerleştirilen “fütursuzca tüketim” kültürü, insani erdem ve değerleri tehdit edecek boyutlara ulaşmış vaziyettedir. Bu durum, başlangıçta ihtiyaç gibi masum bir talebin harekete geçirdiği noktadan alarak insanı riyakâr bir savurganlığa sürüklemektedir. Moda ve tüketim endüstrisinin dişlileri arasında benliği örselenen insanın, kimlik, haysiyet ve onur gibi varoluşsal değerlerini, gününbirlik haz, tutku ve ihtiraslara kurban vermesi kaçınılmaz olmaktadır.

Modern çağ insanı, zihnî dağınıklıkla birlikte tamahkârlık, doyumsuzluk ve memnuniyetsizlik

ğiyle dikkat çekmektedir. Sosyal medya, internet ve televizyon ekranlarından her an maruz kaldığı kurgulanmış mutluluklar ve şaşaalı hayatlar karşısında beliren yetersizlik hissinin ve ruhsal çöküntülerin sebep olduğu özenti, körü körüne taklit, dijital bağımlılık ve kültürel yozlaşma gibi müzmin sorunların girdabında hedefsiz savrulular yaşamaktadır. Hâlbuki insanın akıl, düşünce, muhakeme gibi yetkinlikleri, varlığının daha üstün bir amaca matuf olduğunu göstermektedir. Yaşamının zevkten, konfordan, zenginlikten ve gösteriştten öte ulvi bir amacı olması gerektiğine işaret etmektedir. Dolayısıyla günümüz insanının, kendisini bu hakikate gafil kalmaktan alıkoyacak bir basirete, ferasete ve dirayete ihtiyacı vardır. Aksi hâlde varoluş amacıyla örtüşmeyen yersiz ve anlamsız kaygılarla ömrünü heba etmekten kurtulamayacaktır.

İnsan, niçin yaratıldığı ve ne için yaşaması gerektiği hususunda kafa yormak zorundadır. Tek yönlü akış içinde sonsuzluğa uzanan hayat yolculuğunda zamandan payına düşeni doldurmanın mücadelesiyle tükettiği ömrün, esasen ulvi bir amaç için kendisine bahşedilmiş eşsiz bir sermaye olduğunu fark etmek mecburiyetindedir. Çünkü yaratılıştan sahip olduğu imkân, donanım ve potansiyeliyle insanın hayata istikamet verme yükümlülüğü bulunmaktadır. Ve hem dünya hayatının keyfiyetini hem de sonsuz ahiret yurdunun mahiyetini belirleme iradesi insanın elindedir.

Bu sebeple insan, derinlikli bir bakış ve kapsamlı bir tefekkürle hayatın nesnel gerçekliğini idrak etme çabasını pekiştirmelidir.

Sadece duyuların öznel gerçekliği üzerine sığ bir hayat tasavvuru inşa etmek yerine bütün varlık ve nimetlerin emrine amade, hizmetine ram ve istifadesine medar kılınmasındaki anlam, hikmet ve gayeyi kavramaya çalışmalıdır. Çağın dinamiklerini dikkate alan fakat konjonktürün sınırlayıcı kısılcısından azade bir duruş geliştirmelidir. Her ne kadar zamanın belli bir diliminde varlık gösterse de tasarruflarıyla çağları aşan bir etkiye sahip olduğu bilinciyle yaşamalı; gittikçe büyüyen ve yaklaştıkça ileri giden yüce bir ideale doğru sarsılmadan yürüme cesareti göstermelidir.

Ne var ki modern hayat tarzları, haz, konfor, zenginlik gibi geçici emellerle bütün enerjisini sömürdüğü günümüz insanını ulvi bir amaç için yaşamaya takatsiz bırakmakta; çağın karanlık vadilerinde şaşkınca yalpalamaya, bayağı heveslerin peşinde bitkince savrulmaya mahkûm etmektedir. Bu yüzden onu çağın her dem yeniden örülen sanal duvarları arasına hapsolmaktan kurtarıp onur ve haysiyetiyle geleceğe yürümesini sağlayacak bir kılavuza ihtiyaç vardır.

Bu bağlamda İslam inanç, düşünce ve medeniyetinin teklif ettiği ilke ve değerler, insanlık için büyük bir imkândır. İslam, hayatı anlamlı ve değerli kılacak olanın, uğrunda yaşanılan gaye ve ideal olduğunu ima eder. İnsanın yaratılış gayesinin yalnız Allah'a kulluk etmek olduğunu haber veren Kur'an-ı Kerim (Zariyat, 51/56.), bu gayenin gereği olarak da İslam'ın erdemli insan, faziletli toplum, huzurlu dünya hedeflerini gerçekleştirmek için çalışmayı kutlu bir ideal olarak telkin eder. İslam'a göre insana

yaraşan, Allah ile en doğru irtibatı kurma ve bu irtibatın gerektirdiği şekilde yaşama çabasıdır. Nitekim ölümün ve hayatın varlığı, kimin Allah ile irtibatının daha güçlü ve davranışlarının daha güzel olacağını ortaya çıkarmak içindir. (Mülk, 67/2.)

Bu bakımdan İslam'a gönül verenler, her tasarrufun hedefine yalnız Allah'ın rızasını koymak suretiyle iyiliğin ve güzelliğin bütün dünyaya egemen olması için çalışmayı bir şiar olarak benimserler. Varlığa, hayata, çevreye ve her şeye karşı sorumluluk duygusu ve emanet bilinciyle yaklaşırlar. Bu anlayışla yaşayanların zihin ve gönül dünyalarında duyarsızlık, bencillik ve menfaatperestlik gibi tavırlar, elbette barınma alanı bulamayacaktır. Zira onlara göre yaşamak, yaşatmanın imkânı olarak görüldüğü sürece anlamlı ve değerlidir. Daha güzel bir dünya başka nasıl inşa edilebilir ki?

O hâlde bilgiye erişimin ve bilmenin sıradanlaştığı bir vasatta yapılması gereken, öncelikle bilgiyi ıslah ederek onu tüm insanlığın selametine ve hidayetine vesile kılacak bir ideale hayatın merkezinde yer açmaktır. İslam'ın bilgi, hikmet ve ahlak anlayışını, ilke, ölçü ve değerlerini, bireysel ve toplumsal temayülleri de gözetken bir yaklaşımla insanlığa yeniden teklif etmek ve yeryüzünü, İslam'ın berrak ufkundan doğan hakikatle buluşturmanın mücadelesini vermektir. Böyle bir gaye ve gayretle varlık göstermek, çağın kaotik atmosferinde anlam arayan beşeriyetin doğru bilgiyle buluşması, kendisiyle yüzleşmesi ve istikamet bulması hususunda kıymetli bir imkân olacaktır. ■

Şairlerce şiirlere nakşedilen, doğudan batıdan her yönden her daim övgüler dizilen, seyyahlarca gezginlerce hayallerde ve satırlarda temaşa edilen şehir... Cihandaki eşsiz güzelliğiyle ve dahi stratejik konumuyla tarih boyunca milletlerin hayran olduğu şehir... İmparatorların, kralların, sultanların, hakanların arzuladığı şehir... Efsanelerde, masalarda, hikâyelerde, şarkılarda yaşayan şehir... Şarkın ve garbın gözbebeği İstanbul...

İstanbul'un muhasara geçmişi M.Ö. 510'a kadar dayandırılır.

**Takvimler 1453'e varana
değın bu şehir 27 kez
kuşatılır.**

Bazı muhasaraların yıllarca sürdüğü kaydedilir. Ekonomi, coğrafi konum, siyasi ve güvenlik gibi kuşatma nedenleri arasında dinî gerekçe de çok önemli bir yer tutar. Gerek Hristiyanlar gerekse Müslümanlar için her zaman ideallerin en önceliklisi olmuştur.

**Hz. Muhammed Mustafa'nın
(s.a.s.) fethini müjdelemesi,**

fethedecek komutan ve askerden övgüyle söz etmesi nedeniyle İslam tarihinin ilk dönemlerinden itibaren Müslümanlar yönünü bu şehre dönmüş, 667-668'den itibaren kuşatmalara başlamıştır. Müslümanların ilk İstanbul kuşatması esnasında, kuşatma devam ederken hastalanarak vefat eden ve askerî bir birlik tarafından surlara yakın bir yere defnedilen sahabe Ebu Eyüp El-Ensari'nin kabri, bugün Müslümanların fetih aşkının nişanesi olarak kabul edilir.

İSTANBUL'UN FETHİ

Alparslan AKÇA

Bütün Müslüman komutanlar gibi Osmanlı sultanları da her dönemde fetih düşü görüyor, İstanbul'un surlarına dayanıyordu. 1348'de Kız Kulesi'nin karşısına otağını kuran Orhan Gazi'den Yıldırım Beyazıt'a, Sultan I. Mehmet'ten Sultan II. Murat'a kadar İstanbul defalarca kuşatılmış ama bir türlü istenilen netice alınamamıştı. İstanbul'un Bizans'ın elinden alınması, Osmanlı Devleti'nin geleceğinin teminatı açısından siyasi, iktisadi, ticari ve dinî bir zorunluluk hâlindeydi ve

19 yaşında tahta geçen Sultan II. Mehmet'in de en büyük gayesi, ceddinin düşünüy gerçek kılmaktı.

Fetih konusunda kesin kararlı olan Sultan Mehmet, 1453'ün Ocak ayında Edirne'de geniş katılımlı bir divan topladı ve idealini dile getirdi. Nihayetinde büyük bir ciddiyetle ve özveriyle fetih planlarına ve hazırlıklara başlandı. 26 Mart 1453'te Osmanlı ordusu Konstantiniyye'yi muhasara için hareket etti. 6 Nisan'da şehrin teslimini isteyen sultanın talebi geri çevrilince şehrin surları toplarla dövülmeye başlandı. Osmanlı ordusu hücum ettikçe Bizanslılar direniyordu, kuşatma 53 gün sürdü. Yaşanan büyük ümitsizliklere rağmen sebat eden **Sultan Mehmet ve ordusu, 29 Mayıs 1453'te son bir hücum yaptı.** Konstantinopol İstanbul, Sultan II. Mehmet ise Fatih Sultan Mehmet olmuştu.

İstanbul'un fethi tarihin akışını değiştirmiş, sadece Türkleri ya da Müslümanları değil bütün dünya tarihini derinden etkilemişti. Bütün Avrupa büyük bir hezimet ve hüznü içindeyken Fatih ise peygamber müjdesine nail olmanın şükrünü, ceddinin rüyasını gerçekleştirmiş olmanın kıvancını ve sevincini yaşıyordu.

Kafama takılan soru: “Hz. Âdem ne zaman yaşamıştır?” Arkeolojik kazılarla elde edilen veriler insanlık tarihinin çok eskilere gittiğini gösteriyor. Bu yüzden eski kaynaklardaki bilgilerle arkeolojik bulguların tarihleri çelişiyor sanki. Ortaya farklı rakamlar çıkıyor. Bu da doğal olarak kafamızın karışmasına neden oluyor. Evrim teorisi zaten ilk insandan söz edemiyor, ilk canlıyı da ikna edici açıklamıyor.

Doğrudur. İnsanın önüne farklı birkaç rakam çıkınca kafasının karışması doğal. Kendimiz için bile iki farklı doğum tarihi söylenirse veya kimliğimizdeki doğum tarihiyle anne babamızın doğum tarihleri çelişse, bırakın kafa karışıklığını kendimizden ve ailemizden şüphe etmeye başlarız. Tarih, rakamlar üzerine kurulur. O yüzden ileri sürülen her rakamın önemi büyüktür.

Gerçekle örtüşmeyen veya kafa karışıklığına yol açan her rakam ya doğrulanmalı ya varsayım olduğu söylenmeli ya da terk edilmelidir.

Hocam, biz Hz. Âdem’i sorduk, siz rakamları sorgulamaya başladınız.

Evet, tam da buradan başlamamız gerekiyor. Eğer bir olgu veya olayı rakamlarla ifade ediyorsak bunu netleştirmek zorundayız. Aksi takdirde zihin bulanıklığına yol açarız.

Peki, netleştiremiyorsak ne yapmalıyız?

O takdirde ya farklı rakamların hepsini doğru kabul edeceğiz ya da rakamlarla ifade etmekten kaçınacağız. Yani olgunun veya olayın zaman bakımından bilinmezliğini belirtip bizzat kendisini anlamaya yöneleceğiz. Çünkü bilinemez bir hususu öğrenmekte ısrar etmek boşa kürek çekmektir.

Rakamı terk etmek bir olgu ve olayı tarihi olmaktan çıkarıp adeta bir duvar resmine dönüştürmek anlamına gelmez mi?

Gelmez tabii ki. Kaldı ki tarihi bilinmese de resmin kendisinin tarihî değeri bulunmaktadır. Çünkü resim bir olayı veya olguyu bize tasvir etmektedir. Hayatımızdaki hikâyeler de böyle değil midir? Yaşadığımız birçok hikâye vardır. Bazısını kendimiz yaşamışız, bazısına şahit olmuşuz, bazısını ise başkalarından duymuşuzdur. Zaman zaman bu hikâyeleri anlatırız. Dinleyenler hikâyenin ne zaman ve nerede olduğundan çok içinde geçen söz, davranış ve ilginçliklere odaklanırlar. Bunların bir kısmının tarihini bile hatırlamayız. Hatırlamayışımız bunları geçersiz ve gerçek dışı kılmaz. Çünkü biz hikâyenin zamanıyla değil, kendisiyle ilgileniriz. Benzer bir şekilde hayatın içinden alınarak kurgulanan edebî hikâye ve romanları okurken acaba anlatılan olaylar ne zaman yaşanmış diye sormayız, anlatının kendisine odaklanırlar. Çünkü bu gibi eserlerde zaman verilmesi kafa karışıklığına, hatta itirazlara yol açar, verilen tarihte bu tür olayların olup olmadığı sorgulanmaya başlanır. Sorgulama da kafalarda şüphe oluşmasına neden olur. Sonuçta anlatılmak istenen hikâye boşa gider.

Kur’an’da kıssalarla ilgili tarih verilmemesinin nedeni bu mudur?

Tabii ki budur. Çünkü Kur’an bir tarih, coğrafya ve astronomi kitabı değildir. O bir hayat kitabıdır. İnsanların söz, davranış ve tutumlarıyla ilgilenir ve onlara

yönelik mesajlar verir. Tarihî olayları verirken de zaman ve mekândan pek bahsedilmez, olgu ve olayın kendisine odaklanılması istenir. Zaten kişinin insani ve ahlaki davranış kazanması da bu yolla gerçekleşir. Bizler bir insani davranışın ne zaman ve nerede olduğundan çok nasıl olması gerektiği ve ne sonuç doğurduğu üzerinde dururuz. Çünkü bunlar belli bir zaman ve mekânla sınırlanamayacak nitelik ve öneme sahiptir.

İlk insanın yaşadığı zamana gelirsek. Evrimcilerde bunun cevabını bulamıyoruz.

Evrimcilerin buna cevap vermesi beklenmez. İlk insandendiğinde, “hangi aşamadaki insan?” diyeceklerdir. Belki evrimcilerin öncelikle iddia ettikleri ilk canlıdan bahsetmeleri gerekir. Ancak ona dair de tam ve net bir açıklamada bulunamamaktadırlar. Bu yüzden tutarlı pozitivistler, geçmişte olmuş bitmiş olaylar hakkında kesin hüküm verilemeyeceği için evrime karşı çıkmışlardır. Onlara göre bir olayın kesinliği ya tespit ya gözlem ya deneyle mümkündür. Binlerce hatta milyonlarca yıl öncesi-ne dönük bir gözlem ve deney mümkün değildir. Zaten geçmişe dönük teorilerin gerçekliğinin tartışmalı ve sorunlu olması bu nedenledir. (Mehmet Bulğen, “Evrim Teorisi: Din-Bilim Açısından Bir Değerlendirme”, Din ve Bilim Açısından Yaratılış, Edit: M. Bulğen-E. Doko, İstanbul: İFAV 2022, s. 472-474).

Bu durumda geriye kutsal metinlerin verdiği bilgiler mi kalıyor?

Sanki öyle görünüyor. Ancak burada bir nokta önemli: Kutsal metinler bir tarih ve bilim kitabı

değildir. Onlar bir inanç ve ilke kitabıdır. Neye inanacağımızı, nasıl yaşayacağımızı ve nasıl bir tutum takınmamız ve davranış ortaya koymamız gerektiğinin bilgisini verir. Bunun için gerçek tarihî olaylardan ve olgulardan örnekler vererek bize geçmişin tecrübelerini sunar ve onlardan yararlanmamızı ister. Tarihte yaşamış peygamberlerin kıssalarının anlatılış gerekçesi de budur. Peygamberler bizim için örnek şahsiyetlerdir. Hz. Peygamber’in, “Âlimler, peygamberlerin varisleridir.” (Tirmizi, Kitabü'l-İlim, 19.) buyruğu tam da bu gerçeği dile getirir. Âlimler, peygamberleri örnek alırlar; insanlar da âlimleri. Çünkü insanlar hayatta bir model görmek isterler. En iyi ahlaki model de peygamberlerdir.

Peki, insanlar tarihi hiç merak etmez mi?

Edenler olur. Bazıları merak güdüsüyle tarihe dair bir rakam duymak isterler. Bu nedenle olsa gerek Yahudi ve Hristiyan metinlerinde peygamberler hatta ilk insan için tarihler verilmiştir. Bu rakamları Müslüman tarihçiler ve tefsirciler de kullanmışlardır. Hâlbuki Hz. Âdem'den bugüne bir takvim tutulmuş değildir. Hangi peygamberin ne zaman yaşadığı da tam olarak bilinmez.

Yani Hz. Âdem'in ne zaman yaşadığı bilinemez mi diyor-sunuz?

Tam da onu diyorum. Çünkü yukarıda belirttiğim gibi Hz. Âdem'den bugüne bir takvim tutulmuş değildir. Ortaya atılan rakamlar da varsayımdan ibarettir. Ancak biz, son ve korunmuş ilahi kitap olan Kur'an'ın verdiği bilgiye dayanarak Hz. Âdem'in

ilk insan olduğuna inanırız. Zira Kur'an'da bildirilen kıssalar birer gerçekliktir. Buna göre arkeolojik bulgularla tespit edilen insan kalıntılarının Hz. Âdem'den sonra yaşadıklarını kabul ederiz.

Arkeolojik bulgular ve Kur'an kıssaları çelişir mi?

Arkeolojik bulgular bilimsel verilerdir. Kur'an'daki tarihî bilgiler de ilahi bildirimlerdir. Kur'an'da tarihî olaylarla ilgili rakamsal bir bilgi verilmez. Bu noktadan Kur'an'ın arkeolojik bilgilerle çelişmesi söz konusu değildir. Kaldı ki gerçek bilim adamı hiçbir zaman son sözünü söylediğini iddia etmez, araştırmaya devam eder. Araştırma süreci içinde yeni bir bilgiye ve belgeye ulaştığında eski bilgilerini derhal revize eder. Zaten bilim insanı sadece elinde bulunan bilgi ve belgeye göre konuşur, gelecekte ortaya çıkacak yeni bilgilere ve belgelere göre değişime uğrama ihtimalini göz ardı etmez. Arkeolojik bulgular konusunda bu durumu dikkate almak gerekir. Kur'an kıssalarını okurken de İmam Matürîdî'nin ortaya koyduğu hassasiyeti gözetmek gerekir. Ona göre kıssalar Kur'an'da geçtiği şekilde ve boyutta tutulmalı, ekleme ve çıkarmada bulunulmamalıdır. Çünkü her ekleme ve çıkarma bizi Kur'an'da çizilen çerçevenin dışına çıkarır ve yanlış sevk edebilir. Sonuç olarak ilahi bildirimler ve bilimsel veriler yerli yerinde tutulursa aralarında asla çelişme ve çekişme olmaz. Sorun genellikle birinin ötekine kıyaslanmasından çıkmaktadır. Kaldı ki sabit bir inançla, değişime uğrama ihtimali bulunan bilimin kıyaslanması geçersiz kıyas örneğidir. ■

MEVDUDİ

TEŞKİLATÇI BİR MÜTEFEKKİR

Enbiya YILDIRIM

Yaşadıkları dönemi etkilemiş, sonraki yıllarda da saygı görmüş âlimlere baktığımızda, önemli özelliklerinden biri olarak Müslümanların sorunlarına çözüm sunabilmelerini görürüz. Bunun yanında onlar halktan kopuk değillerdir, ilim ve irfanla müminlere rehberlik etmişlerdir. Çünkü bir odaya kapanarak sadece yazmak ile yetinmek önemli olmakla birlikte okur kitlesiyle yüzleşmek, problem ve ihtiyaçları görerek çözüm yolları üretmek, halkı sahipsiz bırakmamak elzemdir. Sonuçta ümmet her zaman irşada, sorunlarının çözümlenmesine, velhasıl rabbani âlimlere muhtaçtır. Bir aksiyon insanı olan Mevdudi de bunlardan biriydi.

Son yüzyılın önde gelen düşünürlerinden biri olarak kabul edilen üstadımız, 1903 yılında Hindistan Haydarabad'da bir kasabada doğdu. Annesi Türk asıllıdır. Ona büyük dedesi Ebu'l-A'lâ'nın adı verildi. Avukat olan babasından dersler alarak ilmî hayata adım attı. Önce Haydarabad'a daha sonra Delhi'ye taşındı. Ailesinin sağlık sorunları nedeniyle tahsilini yarıda bırakmak zorunda kaldı ve eğitim hayatına dışarıdan devam etti. Hitabetinin ve kaleminin gücünün farkındaydı. Bu nedenle Delhi'de çeşitli dergilerde yazmaya başladı. Sonra haftalık bir gazetenin editörlüğünü üstlendi. Lakin yazdığı bir yazıdan rahatsız olan Britanya sömürge yönetimi gazeteyi kapattı. Peşinden Hindistan Âlimler Cemiyetinin çıkardığı gazetede editörlüğe başladı. Burada yazdığı yazılarda cihadın sömürü ve zulme karşı en iyi çözüm olduğunu ele aldı. Amacı, sömürge düzeninin bir an önce sonlandırılması, ülkenin kendi sahiplerine bırakılmasıydı. Bununla birlikte kesintisiz devam eden Hindu-Müslüman çatışmaları kalbinin kanayan yarasıydı. Tüm bunlar olurken bir yandan da medrese eğitimi alıp kendini geliştirdi ve İngilizceyi öğrendi. Artık Arapça ve İngilizce konuşup yazabilecek kıvamdaydı.

1928'de Haydarabad'a döndü. Burada Tercumânu'l-Kur'an dergisinin editörlüğünü üstlendi. Bu dergi vasıtasıyla vefat edene dek düşüncelerini geniş kitlelere ulaştırmayı başardı. Muhammed İkbâl'in davetiyle Doğu Pencap'ta Daru'l-İslam eğitim ve araştırma kurumunun kuruluşunda yer aldı. İlmî faaliyetler yanında siyasi faaliyetlerde de bulunmak isteyince ayrılmak zorunda kaldı ve Lahor'a yerleşti.

1930 yılında, Hindistan'ın bütünlüğünü koruyarak İngiliz işgalini sonlandırmayı hedefleyen harekete, Hint milliyetçiliği etrafında kenetlenmeyi öngördüğü için karşı çıktı. Çünkü onun önceliği din idi. Muhammed Ali Cinnah önderliğindeki Müslümanların bağımsız bir devlet kurması fikrini benimsemiş olan harekete de İslami esaslara gerekli hassasiyet gösterilmediği gerekçesiyle mesafeli durdu. İki tarafla da anlaşamayan Mevdudi, her hususta dini merkeze alan düşünce sahipleriyle birlikte Cemaat-i İslami teşkilatını kurdu ve başkanlığına seçildi. Bu hareket onun dünya çapında tanınmasının yolunu açacaktır.

1947'de Pakistan'ın kurulmasının ardından hareketi mecburi olarak Hindistan ve Pakistan olmak üzere iki ayrı teşkilat hâline getirildi. Kendisi Pakistan tarafında kalarak Lahor'a yerleşti ve hareketin buradaki liderliğini üstlendi. Yeni kurulan devletin anayasasının İslami esaslara uygun olması için yoğun çaba gösterdi. Çalışmalarını ülke çapında bir harekete dönüştürünce tutuklandı. Büyük tepkiler üzerine bir buçuk yıl sonra serbest bırakıldı. Hapisten çıktıktan sonra da diğer gruplarla sıkı iş birliğine girerek İslam devletin ilkelerini belirleyen yoğun bir faaliyet yürüttü.

İslami alt yapısı zayıf olan halk arasında hızla yayılan Kadıyanilik hareketi karşısında İslam'ın yapısını ortaya koyan sert bir risale kaleme aldı ancak çalışması yasaklandı. Hatta Kadıyanilik karşıtı gösterileri yazılarıyla kışkırttığı gerekçesiyle askerî mahkemece ölüm cezasına çarptırıldı. Dünya çapındaki baskılar nedeniyle sivil bir mahkemede tekrar yargılandı ve beraat etti.

Onun devletin yapısına yönelik sürdürdüğü faaliyetler nihayetinde meyvesini verdi ve talep ettiği maddeler 1956 anayasasına konuldu. Lakin onu kötü bir sürpriz bekliyordu: 1958 darbesiyle birlikte siyasi partiler yanında onun cemaati de kapatıldı.

Lahor'da suikast girişiminden kurtuldu. Hazırlatılan yeni anayasaya karşı çıkması nedeniyle dokuz ay hapiste kaldı. 1965'teki Hindistan savaşında ise hükûmete büyük destek

verdi. 1967 yılında kurban hilalinin görünüp görünmemesiyle ilgili tartışmalardan dolayı tekrar hapse girdi ve içeride iki ay kaldı.

1970 seçimlerinde Cemaat-i İslami oldukça oy almasına rağmen seçim sistemi nedeniyle milletvekili çıkaramadı. 1972 yılında ise sağlık sorunları nedeniyle cemaatin liderliğini bıraktı. Zülfikar Ali Butto yönetimini şiddetli eleştirirken İslamcı kimliğinden dolayı Ziyaulhak askerî yönetimini destekledi. 1979'da tedavi olmak amacıyla tabip oğlunun bulunduğu ABD'ye gitti ancak ameliyatlardan sonra düzelmeyecek vefat etti. Naaşı Pakistan'a götürüldü. Yusuf Karadavi'nin kıldırıldığı cenaze namazına bir milyondan fazla insan katıldı. Cenazesi Lahor'da evinin bahçesine defnedildi.

İslam dünyasıyla ilişkileri

"Müslümanın emekliliği ahirettedir." diyerek halkın içine karışan ve dünyanın her yanındaki İslami faaliyetlerle iletişim içinde olan Mevdudi, 1956 yılında hacca gitti. Bu vesileyle İhvan-ı Müslimin hareketinin liderleriyle görüştü. Üç yıl sonra da yazmakta olduğu tefsir için Suudi Arabistan, Ürdün, Suriye ve Mısır'ı gezdi. Medine'de 1962 yılında açılan İslam Üniversitesinin kurucu ilmî heyetinde yer aldı. Mekke'deki Râbitatu'l-Âlemi'l-İslamî'nin de kurucuları arasındaydı.

Etkili eserleri yanında sahadada biri olması hasebiyle Müslümanlar nezdinde haklı bir şöhrete kavuştu. İslami hareketlerin teşekkülü veya gelişmesinde son derece etkili oldu.

Çabasının eksenleri

Mevdudi, Pakistan kurulmadan önce bir taraftan sömürge düzeni diğer taraftan da Hindu kültürünün baskınlığı karşısında Müslümanların kimlikleri için mücadele etti. Pakistan kurulduktan sonra da hayatın İslam etrafında şekillenmesi için çabaladı.

Batı medeniyetine gelince onun bilim ve teknoloji sayesinde toplumları hegemonyaları altına aldığı, bunun sonucunda da diğer milletleri zayıflatıp tükettiklerini görüyordu. Gittikleri ülkelerde açtıkları okullar eliyle de kendilerine hizmet edecek, hayranlık duyacak bir kitle oluşturmaya çalıştıklarını gözlüyordu. İşte bu noktada o, sağlam medeniyetleri ve zamanın belli bir dönemindeki teknik üstünlükleri nedeniyle batı karşısında dimdik durabildiklerini Müslümanlara anımsattı. Karşı karşıya olunan olumsuz tablonun düzelmesi için yine kendi değerlerimiz üzerinde ayağa kalkarak bilgi ve teknoloji alanında başarılı olmamız gerektiğini dile getirdi. Bunu yaparken batı sömürgeciliğinin İslam ülkelerinde dayattığı eğitim sistemini de eleştirdi. Sadece taklitçilik ve tekrar üzerinde eğitim veren medrese eğitimini de revizyona davet etti. Ayrıca siyasetle dini ayırtırmamak gerektiği üzerinde de durdu.

Önceliği olan adımlar

Müslümanların ayağa kalkması için halledilmesi gereken temel sorunlardan biri, geleneksel muhafazakâr kesimin artık eskimiş, birçok açıdan işlevini yitirmiş olan kültüre sınıksı sarılmalarıdır. Oysa yeni proje-

lere ihtiyaç vardır. Bunun yolu da tecdittir, yenilenmedir. Bu ise Kur'an ve sünnet mihverli olmak zorundadır ve lazım olan her şey bu ikisinde ve geçmişimizde vardır. Mevdudi bu amaçla *Tecdîdu İhyâi'd-Dîn* adıyla bir de kitap yazmıştır. Burada çağdaş cahiliye anlayışından kurtulmak ve ümmete liderlik yapacak değerlere bağlı genç nesiller yetiştirmek üzerinde durmuştur. Hanefî olmak yanında içtihat kapısını açık tutmanın öneminden de bahsederek ümmetin sorunlarına yeni döneme uygun çözümler sunmak gerektiğini dile getirmiş, mezhep tasassubunun tehlikelerine dikkat çekmiştir. Çünkü İslam dünyanın her tarafına hitap eden bir dindir.

Onun, ıslah hareketi çerçevesinde inanç problemleri üzerinde de çok durduğunu hatırlatmamız gerekir. Bazı insanlara ilahi güçler vehmedilmesi, duaları işitip icabet ettikleri, sıkıntı ve ihtiyaçları giderdikleri şeklinde Allah'a ait vasıfların kullara verilmesi ve benzeri ana sorunlar onun öncelikleri arasındaydı.

Kur'an ve Hz. Peygamber

Mevdudi'ye göre Allah, Kur'an'ı insanlara bir mesaj olarak göndermiştir. Bu nedenle sadece sevap için okumakla yetinmek, içeriğine bakmamak son derece yanlıştır. Metni yanında meali de tekrar tekrar okunmalıdır. Nitekim taklidî imandan tahkikî imana geçişini anlatırken Kur'an'ı hayatının merkezine alışını şöyle özetler: "Benim gerçekten en borçlu olduğum kitap Kur'an-ı Kerim'dir. Hayatımı değiştirdi. Tabiri caizse beni hayvanlıktan insanlığa taşıdı,

karanlıktan aydınlığa çıkardı. Elime öyle bir ışık tuttu ki bu ışığı hayattaki hangi meselelerin üstüne tutsam, onu -sanki hakikatler öteden beri apaçık ortada durmaktaymış gibi- aydınlatıveriyor. Şimdi bununla elime sanki her kapıyı açan bir maymuncuk geçmişti ve böylece hayatta karşılaştığım bütün meseleleri çözebiliyordum. Bu Kitab'ı bize ihsan eden Allah'a şükretmekten aciz kalıyorum. Artık benim Müslümanlığım, babamın dindar oluşundan kaynaklanmıyordu. Ben, kendi araştırmalarım sonucu olarak Müslüman olmuştum."

Hız. Peygambere gelince vahiy eksiksiz bir şekilde insanlara ulaştırmak, söz ve fiilleriyle ilahi buyrukları açıklamak, fertleri yetiştirerek onları ümmet hâline getirmek, toplumu salih ve ıslah edici bir şekle sokarak mükemmel bir kültür nizamının nasıl kurulacağını göstermekle yükümlüydü. Bu nedenle Mevdudi, hadisleri yok sayan, Kur'an'la yetinerek İslam'ı yaşama iddiasında olanlara karşı mücadele yürütmüştür. Ona göre Müslümanlığın inşasının tek yolu Kur'an ile sünnete birlikte dönmektir.

Öne çıkan eserleri

Binden fazla konferans veren, yüz yirmiden fazla basılı çalışması olan Mevdudi'nin en öne çıkan eseri hiç şüphesiz ki otuz yılı aşkın sürede yazdığı *Tefhîmu'l-Kur'an*'dır. Yaşadığı dönemin dünya ve insan gerçeğine uygun harika bir çalışmadır. Hadisleri tefsir için birinci müracaat kaynağı olarak kullandığı kitapta Kur'an ile ilgili akla gelebilecek sorulara da

cevaplar vermesiyle öne çıkar. Kitab-ı Mukaddes ve Talmut bilgisi üst düzeyde olduğundan oralara keza müsteşriklerin çalışmalarına atıflar yapar. Karşılaşmalarında Tevrat ve İncil'in tahrif edildiğini, İsrailî kaynakların çelişkilerle dolu olduğunu dile getirip Kur'an'la mutabık olan yerleri gösterir. Muhtemelen Kur'an'da geçen yerleri, peygamberlerin coğrafyalarını ziyaret eden ilk müfessir olması hasebiyle de bunlarla ilgili bilgilere yer verir. Aynı zamanda haritalar da kullanır.

Resâil ve Mesâil adlı çalışmasında da insanların inanç, fıkıh, hadis ve diğer alanlardaki sorunlarına doyurucu cevaplar verir. Allah'ın kitabının nasıl okunması ve anlaşılması gerektiği hususunda bizlere ışık tutan *Kur'an'da Dört Terim* çalışması da önemlidir.

Müslümanlara merhametli yaklaşmak

Mevdudi, toplumsal hareket lideri ve fikir üreten bir insan olması nedeniyle çalışmalarındaki bazı yaklaşımları tabii olarak eleştiriye maruz kalmıştır. Bunlar da ümmetin fikrî üretimi açısından bir berekettir. Ancak şunu unutmamak gerekir: Dünya çapında çalışmalar yapan ve müslümanların sorunlarını gözlemleyen insanlarda meselelerin çözümüne yönelik olarak üst bakış olduğu için sundukları teklifler bazen belli kayıtların üzerinde olabilmektedir. Bu nedenle Mevdudi'nin çözüm önerilerine ve yorumlarına fanatizm ile bakmak uygun gözükmemektedir. Tam tersine dışlamayan eleştiri her zaman takdiri hak eder. ■

AFET ZAMANLARINDA DİNÎ AKTÖRLERİN TOPLUMDA ETKİLİ OLMA YOLLARI

Ağır bir doğal afet yaşadığımız Kahramanmaraş merkezli depremlerin oluşturduğu psikososyal etkiler ve ortaya çıkaracağı sonuçlar kadar özellikle kurumlar, gruplar ve aktörlerin göstereceği etkinlik boyutlarıyla da ileride çok konuşulacaktır. Başta Diyanet İşleri Başkanlığı olmak üzere kamu otoriteleri ve STK'lar depremde oluşan zararları telafi etmek adına pek çok önlem alırken bu önlemlerin etkinleşmesi için görev yapan aktörlerin hiç şüphesiz pozitif desteklere ihtiyaçları vardır. Bilhassa kriz zamanlarında dinî aktörlerin göstereceği doğru etkileşimler, kurumsal dinin daha sonra toplumda oynayacağı role doğrudan etki edecektir. Yer yer resmî olmayan yollardan dinî aktörlerin gösterdiği tutumlar toplumda hoş görülmemekte ve bazen de sahih din anlayışına aykırı düşebilmektedir. Bu yüzden dinî aktörlere -müftü, vaiz, imam, manevi danışman, kanaat önderi- bu dönemde etkin ve doğru rehberlik yapabilmeleri için bazı hususlara dikkat çekmek amacındayım.

Samimi dinleme

Afet anlarının ilk günlerinde psikolojik ilk yardımın gereği olarak dinî bir içerik aktarmak, tebliğ veya irşat etmek, doğrudan sorulmadıkça uygun değildir. Bu aşamada öncelikle fiziksel ihtiyaçlar ki bunların içinde samimi bir şekilde elinden tutmak, sarılmak ve dinlemek de vardır. Zaten muhataplar dinî aktörleri bilinçaltlarına işleyecek ve onların varlığından güç alacaklardır. Unutulmamalı ki depremler bütün toplumda ama özellikle depremzedelerde bir yas hâlidir ve yası tutulmayan her kaybın ve travmanın toplumsal hafızada derin izler

bırakacağı ve kötü hatırlanacağı bilinmelidir. O nedenle şimdi ve daha sonra yüzyılın felaketinin yası tutulmalı, toplumun duygularını bastırmasına veya ertelemesine neden olunmamalıdır ve onlara, samimiyetle tıpkı Hz. Peygamber'in çocuğunu kaybeden kadının tepkisine rağmen onu anlayıp daha sonra onu samimi bir şekilde dinleyerek bilgilendirmesi gibi muamele edilmelidir.

Zamanında bilgi temelli iletişim

Dinî aktörlerin, deprem ve depremin oluşturduğu yıkıma ilişkin dezenformasyon, söylenti ve önleyici tedbirlere dair yanlış bilgilerin farklı ve eksik kanallardan takip edildiğinde ortaya çıkabilecek olumsuz tablo karşısında dikkatli ve konu hakkında bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. Bu nedenle, dinî aktörler afet anlarında önleyici tedbirler hakkında doğru bilgiye sahip olduklarından emin olmak için kamu kurumları yetkilileri ile uyumlu ve sürekli iletişim hâlinde olmalıdırlar. Diyanet İşleri Başkanlığının depreme dönük hazırladığı broşürlerin bu konuda oldukça yerinde olduğu görülmektedir. Özellikle sosyal medya mecralarında kaynağı belli olmayan ve hatta kimi zaman art niyetli olma ihtimali olan kimselerin yaydıkları bilgilerin etkisinde kalmamaları için alınabilecek tedbirleri, ahlaki ilkeler çerçevesinde ve mümin bilinci özelinde soranlara ve nüfuz edebilecekleri kesimlere aktarmaları gerekmektedir.

Gençlerin dinî radikallere karşı uyandırılması

Bilhassa kriz dönemlerinde bireylerin ama bilhassa gençlerin marjinal iş ve gruplara yönelme tehlikeleri olabilmektedir. Bu

yüzden ekonomik olarak zorluk çeken veya toplumun dışında kalan gençlerin bu türden zararlı gruplara katılma eğilimleri artabilecektir. Bu yönüyle radikal dinî grupların gençleri etkileme stratejilerini geliştirmek ve yeni insanlar kazanmak adına toplumsal fay hatlarıyla oynamak için depremle ortaya çıkan sorunlar çerçevesinde bir dil kullandığına dair bazı kanıtlar vardır. Bundan dolayı dinî aktörler, deprem bölgesi dışındakiler öncelikli olmak üzere bilhassa gençleri anlamlı bir amaç duygusu yaratmak için karşılıklı yardım ağlarında gönüllü aktif olarak katılmaya teşvik edebilirler. Böylelikle ümitsizlik ve belirsizliğin oluşturacağı maddi yıkım elden geldiğince maddi yardım ve manevi unsurlarla hep beraber telafi edilip alternatif uygulamaların yolları bulunmalıdır.

“Komşuya” desteğe çağrı

İslam dini, Müslümanları komşularına karşı nazik ve destekleyici olmaya bizzat Kuran’daki ayetlerle teşvik eder ve bunu Hz. Peygamberin hadisleriyle de pek çok defa teyit eder. Deprem yaralarını sararken gönüllü ve görevliler eliyle özellikle de en savunmasız olan ihtiyaç sahipleri ve yaşlılara yardımcı olmak için kaynaklar sağlanmalı ve fiilî olarak bu kesimlere her yörede dokunmanın yolları bulunmalıdır. Bu bağlamda Diyanet’in de içinde olduğu STK’ların ilk günlerden itibaren çocuklara, yaşlılara ve ihtiyaç sahiplerine gıda, çadır, sağlık malzemesi ve gerekli olan diğer temel ihtiyaçları sağlaması takdire şayandır. Bunun yanında daha düşük risk grubunda

olan genç ve orta yaşlı kimse-leri bu türden faaliyetlere katılmaya teşvik etme, organize etme ve bizzat güzel örneklerle bunu destekleme imkanları bulunmalıdır.

Topluma sosyal hizmetin yolları bulunmalı

Her şeyden önce İstanbul’da bir cami imamının gıda bankası oluşturarak halka hizmet etmesi her türlü takdirin üstünde olan doğru bir harekettir. Bunun yanında cemaatle namaz kılma imkânı yoksa da dua etme, başka yerlerde hatim okuma ve iyilik için organize olmaya mani bir durum yoktur. Bunu yaparken bilhassa daha bireysel içerikli formatlarda üretimin olması yalnızlaşan bireyi kuşatacaktır. Herkese aynı formda uygulanacak bir dinî üretimin çok kısa bir süre sonra kimseyi etkilemeyeceği unutulmamalıdır.

Zararı engellemede kalkan

İster bizzat bölgede çalışanlar isterse yardım alan, getiren herkes için toplumun vicdanında en büyük şekilde yara açan şey, yardımların israf edilmesi veya uygunsuz şekilde kullanılmasıdır. Bu durumda mümin-

lere en büyük takipçimiz olan melekler hatırlatılmalı, “kul hakkı” üzerinde durulmalı ve bu yardımların zerresinde bile toplumu ümitsizlik ve özensizliğe sevk edecek davranışlardan uzak durulması için gayret edilmelidir.

Sonuç olarak ağır bir afet, bizlere pek çok sorumluluk yüklemiş ve bilhassa dinî aktörler için Müslümanların motivasyon ve bilgi kaynaklarını doğru yerden edinmelerinin de ne kadar önemli olduğunu bir kez daha göstermiştir. Bu dönemlerde dinî aktörler; toplumsal ahlak, huzur, rahat ve güvenli uygulamaları teşvik etmek için başta Kur’an’ı Kerim’den olmak üzere dinî metinlerimizde bulunan içerikleri uygun araç ve yöntemlerle üretmek toplunun felahına yönelmelidirler. Bu tür tedirgin edici zamanlarda, ahlaki davranış, dua ve ibadetler Müslümanların iyiliği, neslinin selameti, milletin bereketi ve devletin devamı için kritiktir. Geçmişte yaşanmış toplumsal kırılma, kırgınlık ve ayrışmaları bir yana bırakarak güzel ahlak sahibi müminlerce gösterilecek bu tür çabalar toplumun bütün üyeleri için artırılmalıdır. ■

BİN ACI, BİN İBRET, BİN MERHAMET...

Saliha ÖDEMİŞ

Giresun Piraziz Müftülüğü Kur'an Kursu Öğreticisi

Yaşadığım o üç günü sayfalara sığdırabilir miyim, bilmiyorum.

Canım yurdumun her insanı gibi güzel bir hafta sonunu tamamlayıp yeni bir haftanın iş planını yaparak uyudum. Sabah olduğunda ise deprem felaketi haberine gözümü açtım. Büyük bir deprem olduğunu haberlerden az çok hissedebiliyordum. Kursum a gittim. O sabah sınıfımda bütün miniklerimin dilinde deprem vardı. Evime döndüğümde okulların süreli tatil edildiğini öğrendim. Evde iki gün boyunca her insanın yaşadığı huzursuzluğu yaşamaya başladım. Hâlbuki geçen haftalar biz ülkeye ümitle kar yağmasını bekliyorduk, kar yağmaya başlamıştı. Fakat şimdi kahroluyordum. Tatili seviyorduk, okullar tatil olmuştu. Fakat kahroluyordum. Evimde çay koyup içmeye, çocuklarıma yemek hazırlamaya bile suçluluk hissediyordum. Bir süre sonra WhatsApp gruplarından deprem bölgesinden hoca hanımların mesajları ulaşmaya başladı. Huzursuzluğum giderek katlandı. O an içimden, “Keşke gidebilsem!” dedim. Ama bu kadar büyük felakete doğru gitmeme, ailem ve yakınlarım razı olmaz, diye düşünüyordum. Bir yandan da “Gidersem göreceklerime, yaşayacaklarıma dayanabilir miyim?” diyordum. O akşam içime bir his doğdu. Namaz kıılıp büyük bir heyecanla, “Allah’ım! Sana imkânsız yok! Eğer oradaki insanlara benden bir fayda olacaksa oraya gitmeyi bana nasip et.” dedim.

Hemen kurs arkadaşım olan meslektaşımı aradım. O da benim gibi hislerle dolup taşıyormuş. Müftümüzü aradım, niyetimizi söyledim. İnsani görevimizi yerine getirmek için, kadın din görevlilerine ihtiyaç var dendiği an gidebileceğimizi söyledim. O gece gideceğime dair bir his oluştu bende. Sabahın erken saatlerinde Müftüm beni arayıp bir saat içinde ilde olmamız gerektiğini söylediğinde her işi bir kenara bırakıp valizimi hazırladım. İki arkadaş, bir bilinmeze gidiyoruz deyip yollara düştük. Korku ve heyecan dışında başka bir duygu yaşadığımı hatırlamıyorum.

Giresun Müftülüğü bünyesinde hazırlanan araçla bir müftümünün refakatinde imamlarla birlikte yola çıktık. Gideceğimiz rota,

**O akşam içime
bir his doğdu.
Namaz kıılıp
büyük bir
heyecanla,
“Allah’ım! Sana
imkânsız yok!
Eğer oradaki
insanlara
benden bir fayda
olacaksa oraya
gitmeyi bana
nasip et.” dedim.**

yolculuğa çıkmadan önce Adıyaman sonrasında ise Malatya olarak belirlendi. Minibüsteki herkes duygusal bir gerilim yaşıyordu. Çadırda kalacağımız bile meçhuldü. Gittiğimiz yerde ne ile karşılaşacağımızı bilmemenin üzerimizde yarattığı o müthiş gerilimi yaşarken imamlar sıra sıra Yasin suresini okumaya başladılar. Yasin suresi bitince hep beraber tekbirler getirdik. İlahiler okunduktan sonra biraz daha sakinleştiğimizi hatırlıyorum.

Malatya Şehir Mezarlığında çalışacağımız haberi geldi. Şehre girdiğimizde gece olmuştu. Yanımızda götürdüğümüz kefenleri mezarlığa bıraktık. Gece olmasına rağmen cenazeler geliyordu. Yikanıp kefenlenip defne sevk ediliyorlardı. Sabah kalkar kalkmaz görev yapacağımız yere gittik. “Bugün buraya çocuk cenazeleri de gelecek. Biz bu göreve hazır mıyız?” diye birbirimize soruyorduk.

Hayatımda ilk kez bir gasilhaneye giriyordum. İçeriye girerken ölümün kokusunu duydum, irkildim. Hemen gasilhaneye giremedim. Yan taraftaki kefen odasına geçtik arkadaşımınla. Bir de ne görelim: İçerisi ağzına kadar kefen ve cenaze eşyaları ile dolmuş.

Derken bir saat içinde Adıyaman'ın bir köyünden toplu cenazeler geldi. Gasilhane bir anda doldu. Hepimize gasilhanelere geçmemiz söylendi. Konuştuğum gassal hanımlardan birinin yanında yardımcı olarak işe başladım. Cenazelerin başında gelen insanların

Şükürler olsun! Rabbim insanların hayır dualarını almayı, onlara son vazifemizi yapmayı nasip etti. Birinin insanlardaki iyiye inanma nedeni olan gassal hanımlara sonsuz teşekkür ediyorum.

hepsi bir aileden fazlasını yitirmiş kişilerdi. Hatta kimsesiz cenazeler bile vardı. Televizyondaki acı gözümün önünde yaşanıyor. Bir kısmı acıdan dayanamayıp bayılıyordu. “Allah’ım dayanabilecek miyim? Güç ver!” deyip içeri girdiğimde sekiz dokuz yaşlarında İkra isminde bir kız çocuğunun cenazesi geldi. Gassal hanım İkra’yı hazırlarken onunla konuşmaya başladı: “Hoş geldin İkra! Gözlerin açık, melek mi gördün sen? Cennet kuşu mu oldun sen? Güzel kızım benim.” İkra’yı yıkadı, saçlarını kuruladı. Nazik bir şekilde kefenine sardık. Gassal hanım gül suyunu sürüp alına tatlı bir öpücük kondurdu.

Gördüğüm manzara karşısında öyle çok duygulandım ki... Gassal hanım, onu tabuta koyarken “Aman incinmesin!” diyordu. Besmele ile koyduk. İkra’yı hazırlayıp kendisi gibi son yolculuğuna hazırlanan ailesinin yanına götürdüler. Bunu sadece İkra’ya değil diğer tüm cenazelere yapıyorduk. “Aman yavaşça koyun, incinmesin.” diyordu...

O günün akşamı nasıl yemek yedim, nasıl uyudum tarifi sayfalara sığmaz. Sabah olduğunda, gasilhaneye vardığımızda yine ilk günkü gibi dağlar kadar yığılmış malzemelerle karşılaştık. Sil baştan yeniden yerleştirdik. Odanın işi hafifleyip de cenazeler çoğalmaya başlayınca yine yıkamaya yardıma geçtik. O gün akşama kadar nelere şahit olmadık ki! İnsanları uğurlarken ebedî istirahatgâhlarına gidenler

ve geride kalanlar arasındaki duygular, yaşanan acılar üzerine büyük hesaplaşmalar, üzüntüler dile getiriliyordu.

İkinci günün akşamına doğru bir cenaze daha geldi. O da hafızamda çok yer etti. Bir anne, kızını kaybetmişti. Depremi beşinci gününde kızına ulaştırmıştı. Kapıda pek çok akrabası cenazeyi görmek için ısrarcı oluyordu. Gel gör ki cenazenin yüzü tanınacak hâlde değildi. Hanımefendi diğer kızları ve öksüz kalan torunu ile acıya dayanamayıp bayılıyordu. Ayıl-

dığında ise sadece “Açın yüzünü, ben onu illaki göreceğim.” diyordu. Bu kez de tanıştığım diğer gassal hanım müthiş bir insanlık sergiliyordu: “Teyzeciğim! Ben sana evladının yüzünü gösteremem. Göstermeyeceğim!” diyor, bir yandan da bunu söylerken kadının ellerini tutarak öpüyordu. Bir anneye evladının durumunu anlatabileceği en nazik şekilde anlatmaya çalışıyordu. Hanımefendinin ısrarı hafiflese de feryatlar dinmiyordu. Derken İstanbul’dan gelen hoca hanımlardan birisi çıkıp dedi ki:

“Ablacığım! Senin evladın şehit oldu, üzülme!” Hanımefendinin torununa dönüp, “Kardeşim! Senin annen şehit oldu.” dedi. Yakınlarına dönüp, “Sizin cenazeniz şehit oldu.” dedi.

O anda hepsine birden sükûnet geldi. Sakinleşip, cenazenin kefenlenmesini beklediler. Cenazeyi hazırladık. Gassal hanım elini ve ayağını kefenin dışına çıkardı, yakınlarını tek tek içeri aldı. Oğlu, annesi, kardeşleri onunla gözyaşları içinde vedalaştılar.

Akşama doğru gasilhanedeki işler sakinleşti. Gassal hanımlarla ve gelen gönüllü hoca hanımlarla beraber cenaze işlerinin yapıldığı ne kadar alan varsa yıkayıp temizledik. Son kez kefen odasını düzenledik. Akşam olunca diğer gün lojistikte çalışacağımız haberi geldi. Belki size tuhaf gelebilir ama oradan ayrılacağım için hüzünlendim. Keşke bu acıları yaşamayı fakat yaşamamak bile bir gün oraya hepimizin yolunun düşeceği bir gerçek. Benim yolum ölmeden önce düştü. En acı günlerinde insanların gözyaşlarıyla “Allah sizden razı olsun.” dualarını işittim. Şükürler olsun! Rab-bim insanların hayır dualarını almayı, onlara son vazifemizi yapmayı nasip etti. Birinin insanlardaki iyiye inanma nedeni olan gassal hanımlara sonsuz teşekkür ediyorum. Yollarımızı birleştiren Allah’a sonsuz şükrediyorum. Depremde vefat eden bütün kardeşlerime Allah’tan sonsuz rahmet diliyorum. Yakınlarına ve ülkeme sabırlar diliyorum. ■

ATEŞ SADECE DÜŞTÜĞÜ YERİ YAKMIYOR

Mehmet Akif ŞAHİN

Sivas Şarkışla Müftülüğü Şube Müdürü

Ömür; yazıldığı anda azalan, yaşandıkça tükenen, adına gün denen vakitler toplamı... Saatler söz verdikleri zamana ulaşmak için dünyaya geldiğimiz andan itibaren ilerliyor. Çünkü hayat mekânla sınırlı, zamanla kayıtlıdır.

Takvim yapraklarının 6 Şubat 2023 tarihini gösterdiği bir zaman diliminde saat 04.17’de Kahramanmaraş merkezli 11 ilimizi kapsayan ve “asrın felake-

ti” olarak nitelendirilen bir depremle uyandık. Birçok insanımız deprem sebebiyle ebedî âleme göç edip ömrünü tamamladı.

Vatan sadece nimetlerinden istifade edilen bir yer değil, gerektiğinde sıkıntılara beraberce katılan bir yerdir. İşte bu vesileyle acımız ortak, derdimiz ortak, duamız ortak.

Depremi duyulduğu ilk andan itibaren devletimizin tüm birimleri kolektif sorumluluk çerçevesinde imkânlarını birleştire-

rek ortak hizmet gayesiyle sabır, titizlik, ciddiyet, özveri ve üstün bir gayretle depremin yaralarını sarmak, acılı kardeşlerimize yardımcı olmak için işe koyuldu. Halkımız da mademki inanıyorum, o hâlde sorumluyum, bilinciyle deprem bölgelerinin yaralarını sarmak üzere yardım seferberliğini hızla başlattı.

Diyanet İşleri Başkanlığımız, bu zor günlerde yaptığı hizmetlerle toplumumuzun kardeşlik harcı, dostluk mayası,

depremzedelerin umudu olmuştur. Kurulduğu günden beri halkımız arasında birlik, beraberlik, kardeşlik, sevgi ve saygı bağlarını pekiştirme gibi çok önemli görev ve fonksiyonlar icra eden Başkanlığımız; toplumun her kesimi arasında hiçbir ayırım gözetmeden hizmetlerini sürdürmekte, toplumsal sorunları, sosyal problemleri din hizmetinin ayrılmaz bir parçası olarak görmektedir. Yaptığı sosyal ve insani yardımlarla mazlumların umudu, insanlığın vicdanı olmuştur.

Kadim kültürümüzde hademe-i hayrat olarak karşılık bulan teşkilatımızın tüm mensupları, “bana ne!” duyarsızlığı yerine “bana düşen ne?” şuuruyla huzura ak yüzlerle varabilmek ve yüzleri ağartacak işleri yapmak için sorumluluk almaktan kaçınmamışlardır. Zaman ve mekânı aşan bir anlayışla o acı dolu gecenin sonrasında depremzedelerin yaşadıkları travmaların ve sıkıntıların daha çabuk atlatılması, vefat edenlerin tekfin ve defin işlemlerinin usulüne uygun şekilde yerine getirilmesi amacıyla deprem bölgelerine gönüllü olarak anında hareket etmiştir. Bu süreçte umudu azalan herkese umut, kalbi mahzun olan herkese moral, yakınlarını kaybeden herkese teselli olmak için manevi rehberlik hizmetlerinde hep en önde yer almıştır.

Uğradığı felaketin şiddetiyle yıkılmış, yüzüne acının çizgileri, ruhuna umutsuzluğun gölgesi çökmüş kişilerin yürek parçalayan feryatlarına kayıtsız kalmazdım. Görev yaptığım ilçenin Kredi Yurtlar Kurumuna yerleştirilen depremzedeleri mane-

vi destek ve rehberlik amaçlı ziyaret ettiğimde hayatım boyunca hiç unutamayacağım bir olaya şahit oldum. Yurt yetkililerinin eşliğinde müsaade isteyerek tek tek oda ziyaretlerinde bulunuyorduk. Bir odaya girdiğimizde annesinden, bebeğinin iki gün önce dünyaya geldiğini öğrendik. Annesi, bebeğin ismini “Elisa” olarak koyduklarını ancak kulağına henüz ezan ve kamet okunmadığını ifade etti. Biz de hemen kulağına ezan okuyup kamet getirerek ismini bebeğin kulağına fısıldadık. Ertesi gün ilçemize Kahramanmaraş depreminde vefat eden Şarkışlalı dört kişilik bir ailenin cenazeleri gelmişti. Cenaze namazından sonra vefat eden çocuğun isminin “Elisa” olduğunu öğrenince çok şaşırılmıştım. Depremde Elisa isimli bir çocuğu toprağa verirken Elisa isimli bir bebeğin dünyaya geldiğine şahit olmak beni çok etkiledi.

Suyu düşünmek susuzluğu gidermez düşüncesiyle deprem bölgesinde bulunan kardeşlerimize bir şeyler yapmalıydım. Kardeşlik bunu gerektirir. Kardeşlik varlıkta yoklukta, zorlukta yanında olmaktır, düştüğünde elinden tutup kaldırmaktır, yanında olduğunu hissettirmektedir.

İlerleyen günlerde Müftülüğümüzden gelen bilgide, ilçemizden depremde vefat edenlere yönelik gönüllü görevli istediklerini öğrendim. Hemen gönüllü olarak gitmemi belirten dilekçemi vererek diğer gönüllü hocalarımızla beraber bize tevdi edilen Kahramanmaraş Kapiçam Mezarlığına cenaze-

lerin tekfin ve defin işlemlerini yapmak üzere yola koyulduk.

Yaklaşık altı saat süren yolculuğun ardından Kapiçam Mezarlığına ulaştık. Hava çok soğuktu, âdeta güneşin üşüdüğü yere gelmiştik. Sözü bittiği, kelimelerin öksüz kaldığı yerdedim. Kafamı kaldırıp dikkatlice etrafıma baktığımda ülkemizin hemen her yerinden her unvanda teşkilat personelinin kendisine tevdi edilen görevi günde iki saat uyku ile zahmetsiz rahmet olmaz bilinci içerisinde büyük bir özveri ve sabırla ifa ettiklerine şahit oldum. Bize tahsis edilen AFAD çadırına yerleştikten sonra hemen bize verilen görevin ifasına başladık. Üçüncü günün sonunda Başkanlığımızın oradaki koordinasyonundan sorumlu hocamız görev süremizin tamamlandığını söyledi. Hocamıza devam etmek istediğimizi belirttiğimizde, “Sizin gibi gönüllü binlerce hocalarımız sırada bekliyor, bu yüzden siz dönüş hazırlıklarına başlayabilirsiniz.” dedi. Çok duygulanmıştım ve boğazım düğümlendi. Bu gönüllü hizmet ordusunun mensubu olduğum için teşkilatımızla bir kez daha onur duydum. Daha sonra hüzünlere, gözyaşlarına, acılara şahit olarak oradan buruk bir şekilde ayrıldık.

Rabbim devletimizi kaim, dinimizi hâkim, yüce milletimize hizmet sevdamızı daim kılsın. Bu vesileyle deprem nedeniyle ebediyete göç eden bütün kardeşlerimize Rabbim rahmet eylesin. Yaralı olanlara acil şifalar, geride kalanlara sabrı cemil sağlıklı ömürler nasip eylesin. Âmin. ■

MESCİD-İ NEBEVİ'NİN GÖLGESİNDE ASHAB-I SUFFE

Mustafa Mirza DEMİR |

Peygamber Efendimizin (s.a.s.) dostlarının arasında, kendilerini ilim öğrenmeye adanmış bir grup vardı ki bunlar, “arkadaşlar” anlamına gelen “ashab” ile “gölge” manasındaki “suffe” kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşturulan “ashab-ı suffe” tamlamasıyla isimlendirilirler. Çoğunluğu muhacirlerden, yoksul ve kimsesizlerden oluşan, ilim tahsil etmeyi hayatlarının vazgeçilmezi hâline getiren bu topluluk Mescid-i Nebi’nin giriş kısmında barınıyor, bütün vakitlerini Hz. Peygamber ile geçiriyorlardı. İlim tahsilinden başka meşgalesi olmayan, genellikle gündüzleri oruçla ve geceleri de ibadetle geçiren bu insanlara, Peygamber Efendimizin şu iltifatları çok kıymetlidir: “Ey ashab-ı suffe! Size müjdelersun ki her kim şu sizin bulunduğunuz hâl ve sıfatta olup bulunduğu durumdan razı olarak bana mülâki olursa o benim refiklerimdir.” (Süyuti, Câmi’ul-ehâdis, 1: 107.)

Doç. Dr. Yaşar Akaslan’ın kaleme aldığı, Peygamber Efendimizin bu güzide dostlarının hayatlarından kesitler taşıyan *Mescid-i Nebi’nin Gölgesinde Ashab-ı Suffe*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları arasında yerini aldı. İlim ve irfan yolcusu Peygamber arkadaşlarını hikâye ederek satırlarına taşıyan Akaslan, eserin sunuş bölümünde, ashab-ı suffenin, Peygamber Efendimizin talim ve gözetiminde yetişmiş olmaları hasebiyle bizzat Allah Resulü’nün hayatını yansıtmaları bakımından ilk ve en önemli İslam âlimleri olarak nitelendirilebileceklerini belirtiyor.

Sayıları hakkında farklı rivayetler bulunan ashab-ı suffenin, hayatları ve hikmetli sözleri hakkında kaynak niteliği taşıyan bu eserde, sembolik olarak yirmi üç suffe ehlinin hayatından kesitler yer alıyor. Bu eserde, ömürlerini âdetâ Hz. Peygamberin dizinin dibinde geçiren suffe ashabından bazı isimler; “Müezzinlerin Efendisi: Bilal-i Habeşi”, “Okçuların Serdarı: Sa’d b. Ebu Vakkas”, “Ümmetin Yalnız Adamı: Ebu Zer el-Gifâri”, “Allah Resulü’nün Gölgesi: Abdullah b. Ömer”, “En Kârlı Tüccar: Suheyb b. Sinan”, “Peygamber Efendimizin Sırdaşı: Huzeyfe b. Yemân”, “Ümmetin Güvenilir Şahsiyeti: Ebu Ubeyde b. Cerrâh”, “Kur’an Muhafızı Bir Şehit: Salim Mevlâ Ebu Huzeyfe”, “Bir Peygamber Sevdalısı: Sevbân b. Bücdüd” ve “Resulüllah’ın Süvarisi: Mikdâd b. Esved” gibi vasıflarıyla birlikte başlıklandırılıyor. Eser, sunuş bölümü, yirmi üç başlık ve bir de kaynakça kısmından oluşuyor.

Kapsamlı bir araştırmanın ve titiz bir çalışmanın ürünü olan bu eserin; en güzel örnek olan İslam peygamberi Hz. Muhammed’in (s.a.s.) adım adım takipçileri ve sevgili arkadaşları olan bu kutlu şahsiyetlerin, peygamber iltifatlarına mazhar olmuş suffe ehlinin, bizlerce ve arkamızdan gelecek olan nesillerce tanınip anlaşılmasına vesile olması temennisiyle...

İyi okumalar. ■

ECDADIN EMANETİ
AYASOFYA
CAMİLERİ

frekanslar

4A (HD)

FREKANS: 12.380

POL: DİKEY (V)

SEMBOL: 27.500

FEC: 3/4

JHD YAYIN

4A (SD)

FREKANS: 12.422

POL: YATAY (H)

SEMBOL: 30.000

FEC: 3/4

JSD YAYIN

yeni bölüm

Perşembe

21.30

DIYANET TV

diyanettv

diyanettv

diyanettv

diyanettv

68. kanal

49. kanal

104. kanal

555. kanal

333. kanal

“O gün ki ne mal fayda verir ne oğullar!
Allah’a arınmış bir kalp ile gelen başka.”

(şuara, 26/88-89.)

FİYATI 25,00 ₺